

2011 FEBR 14

55983
93/99 Ft H79
2011/1

HONISMERET

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXXIX. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXXIX. évfolyam • 1. szám
2011. február

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA CSORBA CSABA
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA
FEHÉR JÓZSEF
GÁLNÉ JÁGER MÁRTA
HALÁSZ PÉTER
HÁLA JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SEBESTYÉN KÁLMÁN
SZABÓ FERENC
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR ZIKA KLÁRA

Szerkeszti:
SELMECZI KOVÁCS ATTILA

Szerkesztőség:
Budapest V., Magyar u. 40.
Levelezési cím: 1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761
Internetes elérési cím:
www.honismeret.hu
INDEX 25387 E-mail:
honism@gmail.com
selmeczikovacs@gmail.com

Megjelenik

a

Nemzeti Erőforrás Minisztérium

a

Nemzeti Kulturális Alap

és a

Magyar Nemzeti Múzeum

támogatásával.

Előfizetési díj egy évre 1980 Ft,
fél évre 990 Ft,
az egyes számok ára 460 Ft.
Előfizetésben terjeszti
a Magyar Posta Rt. Hírlapüzletéga
1008 Budapest, Orczy tér 1.
Előfizethető
valamennyi postán, kézbesítőknél
a 11991102-02102799 számlán,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu,
faxon: 303-3440.
További információ: 06 80/444-444

Olvasószerkesztő:
Balahó Zoltán

Nyomdai munkák:
Opticult Bt. (Kovács Gyula),
mondAT Kft.

ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

Balázs János újságíró, Brassó

Balogh Mihály ny. tanár, könyvtáros,
Kunszentmiklós

Barna Gábor dr. tanszékvezető egyetemi tanár,
Szeged

Cseh Sándor dr. dékán, NYME Apáczai Csere János
Kar, Győr

Dánielisz Endre ny. tanár, helytörténész,
Nagyszalonta

Dezső Marianna iskolaigazgató,
Tatabánya

Dukrét Géza ny. tanár, Nagyváradi

Halász Péter ny. főtanácsos, Gyimesközéplek

Házy Bakó Eszter művelődésszervező, Brassó

Kalocsai Péter dr. egyetemi docens,
Szombathely

Kováts Dániel dr. ny. főiskolai tanár, Szeged

Kovács Sándor könyvtáros, helytörténész,
Budapest

Lancendorfer Zsuzsanna dr. egyetemi docens,
Győr

Lilik Ferncné dr. tanár, Győr

M. Pázmány Kata művelődésszervező, Budapest

S. Lackovits Emőke dr. néprajzkutató, Veszprém

Sára Sándor operatőr, filmrendező, Budapest

Sebestyén Kálmán dr. történész, Budapest

Székely András Bertalan dr. művelődésszociológus,
kisebbségkutató, Isaszeg

Szecsó Károly dr. történész, ny. levéltáros, Eger

Udvarhelyi Nándor geológus, Miskolc

Tankó Gyula helytörténész, Gyimesközéplek

Töttös Gábor dr. főiskolai docens, Szekszárd

Várad Natália dr. történész, intézetigazgató,
Beregszász

Várnai Ferenc dr. zenekutató, zeneszerző,
ny. főiskolai tanár, Pécs

Az első borítón

Az 1543-ban épült brassói Katalin-kapu,
az egyik legszebb reneszánsz bástya Erdélyben
(Balázs János felvétele)

TARTALOM

KÖSZÖNTÉSEK

Barsi Ernő 90 éves

Barsi Ernő Tanár Úr köszöntése (<i>Cseh Sándor</i>)	3
„Mesterek mestere...” Barsi Ernő életútja (<i>Lancendorfer Zsuzsanna</i>).....	5
Köszöntő sorok a 90 esztendőös Barsi Ernőnek (<i>S. Lackovits Emőke</i>).....	7
Szívből jövő üdvözlés Barsi Ernő bátyámnak (<i>Halász Péter</i>)	9
A fáklyavivő Barsi Ernő (<i>Kováts Dániel</i>).....	11
„Hol van a magyar népdal?!” (<i>Lilik Ferencné</i>)	12
„Máriának követe...” Erdélyi Zsuzsanna 90 éves (<i>Barna Gábor</i>).....	14
A képlátó ember. Laudatio Korniss Péterről (<i>Sára Sándor</i>)	17

ÉVFORDULÓK

Háromszáz éve halt meg az utolsó kuruc vértanú. Béri Balogh Ádám emlékei (<i>Töttös Gábor</i>)	19
Kétszáz évvel ezelőtt született Albert Ferenc csillagász (<i>Szecekső Károly</i>)	24
Az Erkel-családról II. Erkel Ferenc családja és munkássága 1839 és 1850 között (<i>Várnai Ferenc</i>)..	26

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

<i>Csűry Bálint</i> : Jegyzetek a moldvai magyarok népköltészetéről	29
Zene és művészetoktatás (<i>Dezső Marianna</i>)	32
„Elzengem híred, Csákberény!” A honismereti tankönyvek fölötté szükséges voltáról (<i>Balogh Mihály</i>).....	33

SORSKÉRDÉSEK

Az 1956-os forradalom a KGB iratai alapján (<i>Váradi Natália</i>)	41
Magyar–szlovén kapcsolatok a rendszerváltozás óta különös tekintettel a nemzetiségekre (<i>Székely András Bertalan</i>)	47

HAGYOMÁNY

Táncalkalmak Nagyszalontán (<i>Dánielisz Endre</i>)	55
A működvelő színjátszás emlékei Gyimesközéplekon (<i>Tankó Gyula</i>).....	57

EMLÉKHELYEK

Brassó történetének kezdetei (<i>Balázs János</i>).....	62
Boroszló magyar emlékei (<i>Udvarhelyi Nándor</i>)	65

KRÓNIKA

Népi iparművészek találkozója Erdélyben Székelyudvarhely 2010. október 9–10. (<i>Halász Péter</i>)	69
Kós Károly nevét viselő iskola Körösfőn (<i>Sebestyén Kálmán</i>).....	71

XVII. Népi építészeti tanácskozás Békésen (<i>Dukrét Géza</i>)	72
Halász Péter kitüntetése	72
Ünnep a Cenk árnnyékában (<i>Házy Bakó Eszter</i>)	73

KÖNYVESPOLC

Mátyás király és a fehérvári reneszánsz (<i>M. Pázmány Kata</i>)	74
A szombathelyi Berzsenyi Dániel Könyvtár jubileumi kiadványai (<i>Kalocsai Péter</i>)	75
Tudománytörténeti tanulmánykötet Cholnoky Jenőről (<i>Kovács Sándor</i>)	76
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	77

**BALASSI
INTÉZET**

HELYREIGAZÍTÁS

A Honismeret 2010/6-os, Erkel Ferencre emlékező száma
a Balassi Intézet támogatásával készült.

Tisztelt Előfizetőink, Olvasóink és Szerzőink!

Sajnálattal tájékoztatjuk Önöket, hogy erre az évre folyóiratunk az NKA kiadási támogatásának csupán a felét nyerte el, ezért átmenetileg lapszámainkat 80 oldalra csökkentett terjedelemben tudjuk megjelentetni, és honoráriumot egyelőre nem áll módunkban fizetni. Az év folyamán erőfeszítéseket teszünk a folyóirat eredeti helyzetének visszaállítására. Szíves megértésüket kéri

a Szerkesztőbizottság

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé válik, ha a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat e-mail-en egyszerű WORD formátumban küldik el számunkra, vagy gépelt kézirat esetén a szerkesztőség címére. Ha képeket küldenek, azokat JPG formátumban, 300 DPI felbontásban e-mail-en kérjük megküldeni. A közlésre szánt cikket csak a szerző nevének és postacímének feltüntetésével tudjuk fogadni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Budapesti Teleki Téka, a Teleki László Alapítvány könyvesboltja
(1088 Bp. VIII., Bródy Sándor u. 46. Tel.: 1-266-0857)

MNM VERÁNÓ Könyvesbolt (1053 Budapest, Magyar u. 40.)

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V., Alkotmány u. 12. Tel.: 1-311-2241)

KÖSZÖNTÉSEK

Kedves Olvasónk!

Ez az esztendő is, hasonlóan az előzőhöz, a zene jegyében telik el, ugyanis Erkel Ferencet követően az idén másik nagy zeneszerzőnk, Liszt Ferenc születésének kétszázadik évfordulóját ünnepeljük. Ez az alkalom teszi időszerűvé, hogy a július első hetében Nagykörösön megrendezésre kerülő Honismereti Akadémia a „Zene – néphagyomány – honismeret” hármas témakörben valósuljon meg, és ennek megfelelően ez a tematika folyóiratunkban is hangsúlyos szerepet kapjon. Erre való tekintettel idei első lapszámunkat Barsi Ernő köszöntésével kezdjük, akinek sok évtizedes munkássága kellőképpen reprezentálja mindhárom szakterület egymással való szoros összefonódását, együttes művelésének eredményességét. Erre tekintettel adjuk közre annak a bensőséges ünneplésnek szerkesztett előadásait, amelyek 2010. október elsején hangoztak el a Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Karán, Győrben, Barsi Ernő 90. születésnapján, Lanczendorfer Zsuzsanna és Lackovits Emőke szervezésében.

Barsi Ernő 90 éves

Barsi Ernő Tanár Úr köszöntése

A Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Karának közössége nevében nagy szeretettel köszöntöm Barsi Ernő tanár urat, a Kar Ernő bácsiját, aki ebben az évben 51. alkalommal kezdte meg a tanévet oktatótársai és hallgatói nagy öröme. Tanár úr az intézményben pályafutása során, becsülésünk szerint, legalább 5 ezer hallgató számára közvetítette a zene és a néprajztudomány alapjait. S mindezt nem középiskolás fokon, hanem kivételes, talán utánozhatatlan módszerrel, lelkülettel és szeretettel.

E kivételes adománynak megtestesítője Győrtől távol tekintett a világra. A tanár úr családi emlékeiből tudjuk, hogy 90 éve örömmű volt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Sályon is, mert 1920. június 28-án megszületett a Barsi család első gyermeke. A fiúgyermek, Ernő a tanító szüleitől a munka és az igaz szó, a múlt örökségének megbecsülését, a szülőföldjétől a falvakban élők, azaz az övéinek értékességét kapta. A Teremtő ajándéka, szándéka a küldetés feladatával már az iskolás éveinek első percétől fellelhető volt. 1938-ban végzett a Sárospataki Református Kollégiumban. 1938-42 között a Teológiai Akadémiára járt Sárospatakon. A teológia elvégzése után 1942-ben felvételt nyert a Zeneakadémiára, ahol Európa híró mesterek tanították, köztük Végh Sándor hegedűművész, Waldbauer Imre, aki először játszott Bartók vonósnegyest a világon, Kodály Zoltán, aki a népzene iránt elkötelezetté tette.

A talentum, jeles személy kifejezést ritka, kiemelkedő tehetségű emberekre használják íróink, költőink. Így például Tompa Mihály kedves ismerősének ezt üzenté: „Te sokkal jelesebb s talentusabb személy vagy, minthogy Pesten boldog lehetnél”. Mikszáth pedig így fogalmaz: „A Gyula nagy talentum, jeles ember lesz valaha.” Barsi Ernő tanár úr – akit ma tisztelőinek gyűrűjében itt ünnepelhetünk – nagy talentum, már a tanulmányai alatt kitűnt tehetsége tanárainak és ténylegesen jeles ember lett. Tanár urat a szíve, az értékítélete, – mint ahogy Tompa Mihály írta – a nép közé vitte, ahol rálelt arra a kincsre, amely ott jelenleg még mindenkié. Ha ezt Tanár úr nem teszi meg, ez a kincs az eltűnt kincsek sorsára jutott volna. Utolsó pillanatban, sokszor több tízkiel technikával járta a vidéket és gyűjtött, értéket mentett. Ma már pótolhatatlank gyűjtéseinek a „daloló” sorozatban megjelent munkái: Daloló Rábaköz (1970), Daloló Szigetköz (1971), Daloló Órvidék (1986), Daloló Bükkalja (2001). Hasonló értékkel bírnak további művei: Sály falu zenei művelődése (1947), amelynek kiadását Kodály Zoltán kezdeményezte, Zene egy sályi pástor életében (1984), Zöld erdőben sik mezőben (1971), A pataki kollégium zenei krónikája (1984).

A néprajztudós nem állt meg értékmentő munkájával a mai országhatárnál, ő nemzetben gondolkodott, magyarként kötelességének érezte, hogy mindezt megtegye Erdélyben, Csallóközben, Burgen-

landban is. Sőt a török idők nyomait kereste, amikor összehasonlító szándékkal a bulgáriai Sumen környékén kisebbségben élő törökök által megőrzött népdalokat gyűjtötte.

Barsi tanár úr élete – nekünk, győrieknek nagy szerencsénkre – itt a városban teljesedett ki, mert a sors 1947-ben Győrbe hozta. Az aktív fiatal tanár, kedves feleségével, Ida néniel, a város, a környék zenei életében maradandó nyomot hagyott, ünnepeltünkhez kötődik Győrben, majd később Csornán, Kapuváron a zeneiskolai képzés indítása. 1956-ban a győri Zenepedagógus Munkacsoport élén létrehozta vonószekerekarát, amellyel 1957–58-ban 175 hangversenyt adott. Ezeknek a hangversenyeknek a műsorszámait mindig Barsi Ernő tanár úr mutatta be érthető módon a zenét kevésbé ismerők számára. Szavaival olyan hangulatot tudott teremteni a hallgatóságban, amelynek hatására a megszólaltatott zene művek megtalálták az utat az emberek szívéhez. Ez Barsi Ernő tanár úr egyik legnagyobb értéke.

1959 intézményünk életében azt jelentette, hogy a tanítóképzés felsőfokúvá vált. Ez egyúttal új oktatók belépését is jelentette. Így került Barsi tanár úr a Győri Tanítóképzőbe, ahol azonnal bevonták az intézmény átszervezésébe, ezzel párhuzamosan a művészeti szakcsoport munkájának irányítását bízták rá. Lelkiismeretességével, szaktudásával minden feladatot igényesen oldott meg, így kiemelt iskolateremtő szerepe volt a tanítóképző felsőfokúvá válásának folyamatában. A leendő tanítóknak éneket, ének-tantárgypedagógiát tanított. Itt a Tanítóképző Intézetben néprajzi szakkört, majd néprajz speciálkollégiumot hozott létre. Etnográfusi-pedagógusi munkájának eredményeként Győr-Moson-Sopron megyében több mint 60 iskolában indult meg a néprajz tanítása.

Tanár úr már akkor teljesítette a mai felsőoktatás elvárásainak minden mozzanatát. Kutatómunkájának eredményességét jelzi az ELTE-n a doktori cím megszerzése 1971-ben. A tehetséggondozást magas szinten művelte. Tehetséges hallgatóit elkötelezett példájával a zenei, néprajzi kutatások világába vezette. Kiváló TDK dolgozatok, szakdolgozatok sokasága bizonyítja eredményességét. Két tanítványa jelenleg is a Kar tudományos minősítéssel rendelkező oktatója. Számos szakmai, számos népszerűsítő előadás, a publikációk nagy száma jelzi Tanár úr eredményes munkáját. Az eltöltött 50 év folyamataiban mindenki, oktatótársai, munkatársak, hallgatók részéről szeretettel örönd. Tanítványai tevékenységét a pályafutásuk során is követi, szellemisége sok-sok iskolában erősíti a nevelés, oktatás felelősségteljes megvalósítását.

Barsi Tanár úr igazolta az általa kiemelten tisztelt Apáczai Csere János, a jogutód intézmény névadójának útmutatását: „AKI TÖREKSZIK, MINDENT ELÉR!”

Tanár úr a sokrétű tevékenysége mellett gyermekeiért, családjáért mindent megtevő családapa, gyülekezetének lelkipásztora. Így számunkra felfoghatatlan, hogy tehetett eleget több mint 5 ezer előadásnak, 40 könyv kiadásának, több mint 400 tanulmány megjelentetésének. Mindezek mellett dr. Barsi Ernő pályafutása során Európa több országába kapott meghívást és tartott szemináriumokat néprajzi kutatásairól. Így járt Németországban, Ausztriában, a korabeli Csehszlovákiában, Svájcban, Oroszországban, Kanadában. A tanítóképzőben 1982-ig, nyugdíjazásáig tanított. Most 2010 szeptemberében az 51. tanévet kezdi meg, hisz óraadóként érdekfeszítő előadásait ma is várják tanítványai.

Kedves Ernő bácsi! A tanítóképzősök közössége nevében köszönjük, hogy intézményünkben oktatad és nevelted a tanítókat nemzedékét. Számunkra tudós példakép vagy, hisz egyedülállóan tevékeny részese vagy a nemzeti kultúra ápolásának, kutatásának, átörökítésének. Magával ragadó tanítási módszereiddel, életutaddal példaértékű nevelője vagy minden korosztálynak. Mindezek elismeréséül az Apáczai Csere János Kar javaslatára a Nyugat-Magyarországi Egyetem Szenátusának döntése alapján dr. Faragó Sándor professzor úr, az egyetem rektora a 2010. évi diplomaosztó ünnepségen, július 3-án a Nyugat-Magyarországi Egyetem Diszpolgára kitüntetést nyújtotta át Neked. Mi, az Apáczai Csere János Kar közössége, 90. születésnapodon szívből köszöntünk Ida néni és szeretett családod körében. Kívánjuk további terveid teljesülését, jó egészségben és az általad oly sokszor kinyilvánított szeretetben!

Barsi Ernő az ünnepi köszöntésen

Cseh Sándor

„Mestereknek mestere...” Barsi Ernő életútja

*„Októbernak, októbernek elsején,
Nem süt a nap Csikkarcfalva mezején,
Elbúcsúzom a madártól, az ágtól,
Azután a csikkarcfalvi lányoktól.”*

1970-ben Csikkarcfalván ezt a Bartók Béla gyűjtötte szép népdalt énekelték Barsi Ernő bácsinak. Ma 2010. október elsején kisüt a Nap, hiszen Barsi Ernőt ünnepeljük születésnapja alkalmából. Ma ezt a népdalt kamarakórusa és a köszöntői éneklék tiszteletére. A neves néprajzkutatóra, zenepedagógusra ugyanis 90 esztendővel ezelőtt, 1920. június 28-án sütött először az áldott Nap a bükkaljai Sályban.

Egész életét meghatározta ez a táj, bölcsőhelye, ahol már indulásának hajnalán feltarisznyázták lelki útravalóval szülei: Kiss Erzsébet és Barsi Lajos muzsikával, folyton zengő népdalokkal, gyermekjátékokkal. Barsi Ernő első gyűjtései is sályi népdalok voltak. Néprajzi érdeklődését is otthonról hozta. Édesapja monográfiát írt Sályról, szokásokat, népdalokat gyűjtött a faluban. A zene mellett korán a könyvek bűvöletébe került. A tudás igazi útját Sárospatak, az éppen akkor – 1931-ben – négyszáz éves jubileumát ünneplő kollégium jelentette. Tanáraitól – Novák Sándortól, Harsányi Istvántól – olyan szellemi, lelki iránytűt kapott, amely máig elkíséri életútján. Néprajzi érdeklődését az internátusban is erősítették: Novák Sándor tanára 1912-ben a Magyar Néprajzi Társaság első vidéki vándorgyűlésén szülőfaluja, Cserépfalu lakodalmi szokásairól tartott előadást. Újszászi Kálmánt hallgatott, aki úttörőként írt gyűjtési útmutatót a Falu című könyvében, és a neves tanár a falu, a nép szeretetét, tiszteletét oltotta a mindenre nyitott és fogékony fiatalember lelkébe. Az ő hatására társaival elkezdett gyűjteni, és nemso-kára ennek nyomán az osztály egyik sarkában néprajzi kiállítás született. A sárospataki esztendőkhöz kötődnek első néprajzi gyűjtései: a falusi hagyományokat, a sályi népdalokat, majd a XIX. század eleji sírkő-feliratokat szedte lajstromba. Sokoldalú érdeklődéséről tanúskodik, hogy megtanult gyorsírni, ugyanis először a parlamenti gyorsírói pálya vonzotta, majd érettségi után beiratkozott a teológiára. A gyorsírás ismerete nagyon megkönnyítette a későbbiekben a gyűjtőmunkáját, hiszen ekkor még 40 kilogrammos magnót kellett magával cipelnie. Barsi Ernő különórákon, Szabó Ernőnél tanulta a hegedülés fortélyait. Nem volt könnyű beosztania az idejét, hiszen a teológia heti 35 órája mellett naponta 6-8 órát hangszerén gyakorolt. Ezek alatt az évek alatt sem szakadt el az útra bocsátó falutól. Kóruselnökként járt a vidéket és miután megtartotta az istentiszteletet, elővette hegedűjét és játszott, mesélt az embereknek: zeneszerzőkről, népzeneről.

A sárospataki éveket idézi vissza a *„Bodrogszékben nevedett tulipán...”* Sárospataki diákdalok a XVIII. századból című CD, amelyet a tanítványaiból verbuválódott kis kórusával, a Melodiáriummal készített 1999-ben. A teológia befejeztével 1942-ben a Zeneakadémián, mégpedig előzetes vizsgái elismerésével, a hegedütanszék 3. évfolyamán folytatta tanulmányait. Olyan tudós személyiségeket hallgatott, mint Ádám Jenő, Weiner Leó vagy Bartha Dénes, aki annyira megszerette vele a zenetörténetet, hogy a mai napig szívesen foglalkozik a témával. Indexében Kodály Zoltán neve is szerepel, aki erősítette benne a népdalok szeretetét. Mesterei között említhetem Veress Sándort, aki 1930-ban, első közzét gyűjtött csángó népzene, illetve Végh Sándor hegedűművészt, Waldbauer Imrét, aki először játszott Bartók vonósnegyest a világon.

Negyvenhatban fejezte be a Zeneakadémiát, de a háború utáni Magyarországon nem kapott állást. Ezért tért vissza Sályba, ahol a kicsiknek éneket, a felnőtteknek magyar népzenei tanított. Hamarosan az ott élő fiatalokból egy negyventagú kórust hozott létre. Egyik hangversenyüket hallva, a Magyar Nemzet zenekritikusa lelkes elismeréssel írt az élményről. Barsi Ernő ismertsége, elismertsége ellenére sem tudott elhelyezkedni. Egykori tanára Harsányi István biztatására 1947-ben könyvet írt Sály zenei művelődéséről. A kötet sikere nyomán még az év őszén meghívták Győrbe, az Állami Zenekonzervatóriumba hegedűtanárnak. Olyan tanítványai voltak, mint Fias Gábor, a későbbi Kodály Vonósnegyes tagja, Jancsovics Antal karmester és Kollár Kálmán. 1948 nyarán elvette feleségül Varsányi Idát, akivel együtt járták a falvakat, városokat, hogy hirdessék a zene szeretetét, Isten dicsőségét. Megfordultak Németországban, Ausztriában, Csehszlovákiában, Moszkvában (Csajkovszkij Konzervatóriumban), sőt még a Kaukázusban is. Halmos László, a neves győri zeneszerzővel jó barátság, „zenei párbeszéd” alakult ki. Timaffy Lászlót a népfőiskola révén ismerte meg, ugyanis „Laci bácsi” 1947-ben meghívta őt a mosonmagyaróvári népfőiskolára előadást tartani. A két néprajzos örökre barátságot kötött.

1951-ben megszületett fiuk Ernő és 1958-ban lányuk Hajna, aki folytatta édesapja néprajzos pályáját. 1959-ben már a felsőfokú tanítóképző főiskola oktatójaként a megalapozott zenei tudásán kívül, széleskörű néprajzi műveltséggel nemzedékek sorát bocsátotta ki. Tanítványait bevonta a néprajzi gyűjtésbe, néprajz szakkört alapított és számos szakdolgozat, tudományos diákköri munka született irányí-

tása alatt. Több tanítványa választotta hatására a néprajzos pályát, többek között én is. Ernő bácsi tudja, hogy a jó példa a legjobb tanítási eszköz.

A zenepedagógiai és az ismeretterjesztő munka mellett töretlen lendülettel gyűjtött. A „Kodályék már mindent összegyűjtöttek” frázis ellenére elment Sályba, ahol rádöbbsent mennyi zenei értéket éltenek még az ott élő emberek. Megkereste Tarjáni András pásztor, beállt mellé bojtárnak és 1963-ban ebből a „szógalatból” született meg dolgozata, mely az Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők országos pályázatán 1964-ben nagydíjat nyert. 1970-ben ez szolgált doktori disszertációja alapjául, majd 1984-ben az Akadémiai Kiadó gondozásában könyvként is megjelent, *A zene egy sályi pásztor életében* címmel. Kodály Zoltán 1964. szeptember 2-án Varga Gábornénak, Miskolcra írt levelében ez áll: „*Mellegem figyelmükbe ajánlom Barsi Ernőnek a XI. Országos Néprajzi Gyűjtőpályázaton díjat nyert »A zene egy sályi pásztor életében« című munkáját és örülnék, ha módot találnának annak megjelentetésére.*” Ez a munka gazdagította, a méltán nemzetközi elismerést érdemlő egyéniségvizsgálatok sorát. A most 90 éves tudós a határon túli magyarsággal is foglalkozott, amelynek eredménye az alsóöri Lisztné Ferber Máriáról készült kötet, de a nyugati végeken kívül kutatott a csallóközi Dióspatonyban és a Zoborvidéken is. Adatközlői között említhetném az abdai Kaszás Ferencné, vagy a sályi nótafát, Horváth Dánielt is.

Barsi Ernő 1982 óta nyugdíjas, mégsem tétlenkedik. Járja az országot, előadásokat tart és fiatalos lendülettel gyarapítja életművét – több száz publikáció, könyvek sora –, népdalkört vezet, tanít, előadásokat tart, prédikál és rendíthetetlenül gyűjt, kutat. Dolgozószobámban, a könyves szekrényben egyre nő a „Mester sorok” száma. Írásainak nagy része a zenéhez kapcsolódik (népzenei antológiák, nótafák), de szép számban található elméleti jellegű, illetve pedagógiai célzatú mű is. *Néprajz az általános iskola kezdő szakaszában*, vagy a *Népi hagyományaink iskolai és amatőr színpadon* című könyve elengedhetetlen az oktatásban. Szülőföldjéhez mindig hű volt gyűjtéseiben is (*Daloló Bükkalja, Daloló Rábaköz, Daloló Szigetköz*). Üttörő szerepe van Burgenland népzenei hagyományainak gyűjtésében és az itt élő nótafák felfedezésében, bemutatásában. Írt zenekritikát, foglalkozott a folklorizáció kérdésével (Csokonai, Petőfi, Kisfaludy Károly, Czuczor Gergely, Tompa Mihály). Elemezte Arany János, Ady jelképrendszerét. Publikációi a néprajz szinte minden területét felölelik (népzene, népdal, népszokás, gyermekjáték, aratás, állattartás). Említhetem még azt is, hogy hamarosan népi receptes könyve jelenik meg és nemrég hajtogatott játékokkal kápráztatta el híveit a Magyar Kultúra Kiadó jóvoltából. Pedagógiai vonatkozású műveinek száma is jelentős. Ismeretterjesztő munkája gyümölcseként Győr-Moson-megyé több mint hatvan iskolájában indult be a néprajzoktatás. A leendő tanítóknak ma is tart néprajzi előadásokat. Több tudományos társaság tagja, számos kuratórium tisztségviselője.

Ha elismerik – például: Életfa-díj, Lévy József-díj, Ortutay Gyula-émlékérem, Sebestyén Gyula-émlékérem, Dr. Kovács Pál-díj, Tessedik Sámuel-díj, Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje, Magyar Néprajzi Társaság Tiszteleti Tagja, Sály- és Győr Diszpolgára, Csokonai Díj, Győr-Moson-Sopron Megyéért Kék Szalag, Győr Pro Urbe-díj, Szent László-érmes, Kiss Áron-díj, Apáczai Emlékérem arany fokozata, Mestertanárr, Magyar Kultúra Lovagja, Párhuzamos kultúráért – szerényen meghajol és dolgozik tovább.

Barsi Ernőt édesapja, Barsi Lajos vitte 1931 szeptemberében a sárospataki kollégiumba, ahol, ahogy írta: a kiváló képzettségű nagy tanáregyéniségekből a hazának, népünknek szeretete, értékeinek megbecsülése, más népek kultúrájának befogadása sugárzott. S mindezt áthatotta a hit és a zene. Itt kapta a kollégium múlt századi tudós tanárától az útravalót: „Három fáklyám ég: hit, haza és emberiség”. S tanítványainak is azt az üzenetet adja át, Reményik Sándor szavaival élve: „*Egy lángot adok, ápolod, add tovább!*” Barsi Ernőt, Ernő bácsit éltesse az Isten sokáig és adja, hogy még évtizedekig lobogjon a Sárospataki Református Kollégium gyűjtött láng a szívében és munkájában!

Barsi Ernő bácsi – ahogy nevezték – „küldetéses ember”, „a tanítók tanítója”, „a kultúra követe”. Korábbi köszöntőimben én Mindenesnek, a Fáklyagyűjtőnek hívtam. Ma ezt a Mestereknek mesterével, a Vir justus, az Igaz ember megszólítással tetézném. Ugyanis rá igaz, amit a Ram-kódexben olvashatunk: „*A tisztelelkű igazak nem panaszkodnak a rosszra, hanem erősítik az Igazságot. Nem panaszkodnak a hitetlenségre, hanem erősítik a Hitet. Nem panaszkodnak a tudatlanságra, hanem fokozzák a Tudást.*”

Életem egyik szép ajándéka, hogy Ernő bácsi Édesapámmal, Lancendorfer Károllyal is többször találkoztam és gyűjtött is tőle. Édesapámról szóló disszertációm – Személyiség és repertoár egy sokoró-aljai iparos életútjának tükrében – dallamlejegyzésében és dallamelemzésében is nagy segítséget nyújtott. Mivel tudom, hogy Mesterem számára a legkedvesebb köszöntési forma a zene, a dal, ebből a gyűjteményből, Édesapámtól gyűjtött katekizmusi énekkel, a „*Mestereknek mestere*” kezdetű dallal zárom köszöntőmet.

Lancendorfer Zsuzsanna

Köszöntő sorok a 90 esztendőös Barsi Ernőnek

Visszatekintve a kilenc évtizedre, személyes élményeimben, emlékeimben kutatok, rácsodálkozva, hogy már és ilyen hamar eltelt, hisz nem tűnik távolinak, amikor egyetemistaként gyűjteni mentem Ernő bácsival, pedig ennek immáron negyven esztendeje. Képek jönnek elő emlékezetemből: Hővejen vagyunk Pócza Margit néninél, a ragyogó tehetségű himző asszonynál vagy Pusztasomorján a betűvéstést nem ismerő, dudakészítő, felejthetetlenül éneklő, táltos történeteket mesélő pásztornál, Soós Anti bácsinál. Azután Rábapatonán járjuk a falut, de a győri református templom is felidéződik a Reformáció emlékkünnepén Ernő bácsinak hegedűjátékkal illusztrált előadása, majd néprajzi konferenciák, de sorolhatnám a falvakat is tovább, ahova Vele mehettem, és ahol mindig nagy szeretettel, tisztelettel fogadták a Tanár Urat. Jól érthető kérdései, szeretetet sugárzó szavai nyomán megnyíltak a szívek és az elmék, örömmel beszéltek a felkeresettek emlékeikről, élményeiről, mindent, amit tudtak, amit híven megőriztek az évszázadok kincseit magába olvasztott, szájhagyomány úján terjedő anyanyelvi kultúráinkból, átadták Barsi tanár úrnak, aki megbecsülte, tisztelte, értékelte, szerette őket. Azonban Barsi Ernő nemcsak elfogadta, nem csupán feltárta, feldolgozta ezt a tudáskincset, hanem mindig azon volt, és ez ma is elmondható, hogy megismertesse ezt a hatalmas értéket kicsikkel és nagyokkal a legszélesebb körben a tudomány és művészet mindeneként, nem vonakodva soha sem a munkától, a többlet vállalásától.

Vonzó egyénisége, a személyéből áradó szeretet, elkötelezettség, meggyőződés, hit és az átélés különös ajándéka tettek, teszik felejthetlenné előadásait, a vele való beszélgetéseket, írásait, legyenek utóbbiak tudományt és művészetet népszerűsítők, vagy szigorúan tudományos igénnyel feldolgozott témák. Az egyik legsokoldalúbb kutató, akiben a tudós, a tanár, a néprajzi gyűjtő, a népművelő egyszerre van jelen úgy, hogy valamennyi területen tökéleteset alkotott. Nagy munkabírása mellett rendkívüli igényessége ugyancsak példaértékű. Mindezeket túl, nem feledkezhetünk el Ernő bácsi legendás szerénységéről, amelyből legnemesebb értelemben vett alázata is származik. Elégendő csak a napokban írott körlevelére gondolnunk, benne az Arany Jánost idéző sorokra: „Több a hímév, mint az érdem.” Tudjuk pedig, hogy nem érdemtelenül kapta az elismeréseket, a megbecsülést, a tiszteletet és a szeretetet. Ő is ezeket adta meg mindig, mindenkinek.

Az emlékek felidézése, a köszöntő szavak mellé kívánczik annak felvázolása még, hogy mit jelentett és mit jelent Barsi Ernő még korántsem lezárt életműve, munkássága a néprajztudományak, az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomnak, a honismeretnek. Tudományos munkásságát áttekintve elmondhatjuk, hogy benne kiemelkedő helyet foglal el népdalokat gyűjtő és feldolgozó tevékenysége, amely már önmagában is életművet alkot. Hisz nincs a népdalnak olyan részterülete, amellyel ne foglalkozott volna széleskörű gyűjtésen alapuló, történeti és alapos összehasonlító elemzésen nyugvó feldolgozásaiban: tanulmányokban és tanulmánykötetekben. Mindezekhez hozzátehetjük még a nemzetközi elismerésnek örvendő egyéniségvizsgálatait, amely zenei egyéniségkutatásával olyan nótafáknak állított emléket és dolgozta fel tudáskincsüket, amelyekkel előtte csak a népmesekutatás büszkélkedhetett. Ugyanakkor feltárult a kutatásai, továbbá feldolgozásai során a Szigetköz, a Rábaköz, Győr és Győr környéke, az Órvidék, Badaacsony, Sály népzenei hagyományvilága, teljes népdalkincse. Különös értéket képviselnek a gyermekjátékok, gyermekjáték-dalok, mondókák és az a nagyon körültekintő vizsgálat, amelyet a gyermekfolklor területén végzett, összekapcsolva a pedagógiában, a nevelésben, oktatásban való alkalmazásának módszerét kidolgozó munkáival. Kodállyal együtt vallotta ennek különös fontosságát, mivel „a gyermekdal a változatképződés magas iskolája, leggazdagabb példatára” (Arrabona 1994/31–33. 395.) Elmondható mindezeket túl, hogy a néprajznak szinte minden ágában otthonosan mozog, hisz elegendő csak a szülőfalu, a kibocsátó közösség népi művelődését feldolgozó munkáira gondoljunk, amelyek a teljesség igényével születtek meg.

Mint a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Néprajzi Gyűjtő Szakosztályának küldötte, nem tisztem Barsi Ernő tanár úr pedagógiai munkásságáról beszélni, de ezt mégsem kerülhetem meg. Személyében, munkásságában, határozottan állíthatom, megvalósult Györfly Istvánnak 1939-ben, A néphagyomány és a nemzeti művelődés című munkájában megfogalmazott álma: Barsi tanár úr a magyar népzenet a magyar nyelvvel egyenlő jogú magyar nemzeti műveltség-alappá tette, megadva azt a védelmet, figyelmet, gondoskodást, ami a magyar nyelvet megilleti, hisz számára a népzene a magyar nyelv másik kifejezési formája, anyanyelvünk után a legősibb műveltségkincsünk. *„A magyar népdalt a maga sajátos népi előadásmódjában már az óvodától kellene tanítani, majd különös gondnal a tanítóképzőkben, de nem hanyagolható el a népi gyermekjáték kincs összegyűjtése sem”* – írta Györfly. Ezt vallotta Barsi Ernő is és ennek érdekében munkálkodott fáradtságot nem sajnálva, szolgálva a néphagyomány, s vele a nemzet művelődésének ügyét. Vallva, hogy a magyar népméret, a néphagyomány minden magyar

emberé, a nemzeti művelődés alapja, tudatában annak és tudatosítva azt, hogy a társadalom legnagyobb erőforrása még mindig a hagyományokban található meg, amelynek az élet minden területén felszínre kell kerülnie, amelyért egész életében, a mai napig munkálkodott, munkálkodik.

1982-ben Barsi tanár úr ugyan nyugdíjba ment, de nem nyugalomba, hisz az országot járva előadásokat tartott, könyveket, tanulmányokat írt, néprajzi speciálkollégiumot vezetett, rendületlenül gyűjtötte néphagyományunk még fellelhető maradékait, és talán legfontosabb, hogy nemzedékeket nevelt a néprajz, a népi kultúra szeretetére, megbecsülésére, amelynek nyomán irányításával, útmutatásával, biztatásával diplomamunkák és tudományos diákköri dolgozatok születtek. Oktató-nevelő munkásságának egyik legszebb eredménye a néprajz oktatásának megindulása Győr-Moson-Sopron megye iskoláiban. Életműve koronájának ez az egyik legszebb ékköve. Olyan tanáregyeniség, aki személyes példájával, áldozatkész, fáradhatatlan szervezőmunkájával esztendőről-esztendőre fiatalokat nyert meg a néphagyományok gyűjtésére, megőrzésére, továbbadására, kitarva előttük a múltba vesző régi világ színeit, kincseit. Mindezek mellett nem feledkezhetünk el zenepedagógusi, zenetörténelmi, karvezetői munkájáról sem, amelyeket kiegészít színpadi rendezői tevékenysége, valamint a pávaköröknek nyújtott szakmai támogatása, valódi patrónussága. Nem beszélhetünk ugyanakkor múlt időben Barsi Ernő tanár úr munkásságáról, hisz a mai napig fiatalos lendület, tenni akarás jellemzi, amelynek eredményeként kutat, előadásokat tart, és példájával, szakmai igényességével, felkészültségével nevel, önmagunkkal való szembenézésre készítet: megtettünk-e mindent mi is, amire lehetőséget kaptunk a Fennvalótól?

Barsi Ernő tanár úr élete és munkássága nem találtatott eddig sem könnyűnek, hija nincs benne semminek: helyt állott örhlényen, a Fentről kapott talentumokat megsokszorozta és kincseit önzetlenül szórta szét a hozzá fordulók, az érdeklődők, gyermekek, ifjak, valamint életkortól függetlenül minden nemzedék tagjai között. A magyar népet szolgálta, ügyét mindig hűséggel képviselte, lelkesedve, töretlen kedvvel dolgozva, derűvel, rendíthetetlen hittel, az embert – adatszolgáltatóit, tanítványait, hallgatóit – átélő szeretettel. Kitüntetései nem érdemtelenül ítéltek oda, életművét ismerték el vele. Nem véletlen, hogy kiváló néprajzi gyűjtő, feldolgozó és közlétező tevékenységének elismeréseként elsők között kapta meg a Sebestyén Gyula Emlékérmét, majd az Ortutay Gyula Emlékérmét és lett a Magyar Néprajzi Társaság belső tisztviselője. A felnevelő család példája, a második otthon, a sárospataki Református Kollégium, az itt tanító-nevelő tanár egyéniségek, az Újszászi Kálmán professzor alapította Faluszemináriumban végzett odaadó és örömteli munka olyan útravalót adott Barsi Ernőnek, amelyből egész életében erőt meríthetett, amely szilárd értékrenddel ruházta fel, amely tápláló forrása volt és maradt. A kibocsátó szülői ház és felnevelő iskola szellemiségéhez soha hűtlen nem lett, életműve ékes bizonyítéka hűségének, elkötelezettségének, meggyőződésének. Harmóniát sugárzó, szeretetteljes lényé ajándék és példa valamennyiünk számára. A szoltáros szavaival szólva, amelyek tökéletesen ráillenek életére:

*„Mert nap és pajzs az Úr,
Kegyelmet és dicsőséget ad az Isten.
Nem vonja meg javait az Úr
Azoktól, akik feddhetetlenül élnek.
Seregek Ura, boldog az az ember,
Aki benned bízik.” (Zsolt. 84; 12-13.)*

Amikor köszönetet mondunk Istennek Ernő bácsiért, hazánk és nemzetünk javát szolgáló munkásságáért, hálával, tisztelettel gondolunk hűséges hitvesére, Idus nénire, aki szeretettel, megértéssel, segítő lélekkel kísérte, támogatta, osztozva vele a mindennapokban, ünnepeken, munkában, pihenésben, jóban, rosszban egyaránt. Kívánok még sok áldott esztendőt, további magvetést, örömet jelentő munkát, figyelmes, értő hallgatókat és jó erőt, egészséget, lelki békességet, Isten gazdag áldásával! Egy szentgáli köszöntő néhány sorát idézve:

*„Éljen vig napokat, örömmel, békével.
Kedvét mindenekben találja, bánat a szívét ne járja.
Amíg az Isten élteti, terjedjen el tisztóleti!
Engedje az Isten, hogy több születésnapokat megérhessen,
Erőben, egészségben, békességben eltölthessen,
De ne búval, bánattal, hanem sok örömdes napokkal!”*

Szívemből kívánom őszinte tisztelettel és szeretettel

S. Lackovits Emőke

Szívből jövő üdvözet Barsi Ernő bátyámnak

Ha kinézek gyimesi házam ablakán, nem látok olyan magas hegyeket, amilyenek Sályból láthatók, mikor a Bükk bércéi felé tekintünk. Hiszen itt éppen olyan magasban vagyok, mint maga a Bükk-fennsík, s az ablakomból derűs dunántúli domboknak tűnnek az ezer méteres esúcsok is. Vagyis: minden viszonylagos, akárcsak az életkor, akárcsak dr. Barsi Ernő tanár úr 90 esztendeje. Mert az évek számát tekintve csodálatosan hosszú és tiszteletreméltó ez a kor, de ma is születő írásait, előadásait olvasva, hallva lenyűgöző a megfáradt testből fiatalosan sugárzó szellemi energia.

Hiába, no, nem az a fontos, hogy *milyen* öreg valaki, hanem: *hogyan* öreg! Sokszor elmondtam, van, aki humorizálásnak gondolja, hogy akik honismerettel, önkéntes néprajzi gyűjtéssel foglalkoznak, azok tovább élnek, mint akiknek csak a kenyérkereső munka tölti ki életüket. Mert ez a nyugdíjba vonuláskor rendszerint véget ér, hogy átadja helyét – szerencsés esetben ugyancsak sok boldogságot nyújtó – családi körben, unokák közötti nagyapáskodásnak, nagyanyáskodásnak. De a népéért felelősséget érző, tehát Németh László-i értékrend szerinti értelmiségi emberek szüksége van a *szolgálattal* teljessé váló életformára, hogy ne fölöslegesnek, hanem hasznosnak érezhesse hátralévő napjait, éveit. Ennek persze számtalan módja és lehetősége ismeretes. Van aki, a kertjét gondolja, más bélyeget gyűjt, barkácsol, vagy éppenséggel horgászik. De azok, akik itt most Barsi Ernő bátyánk köszöntésére összegyűltek, azt hiszem, egyetértéssel velem abban, hogy mindezen elfoglaltságok közül leginkább az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom az, aminek keretében leginkább megvalósítható a szülőföldnek és népének tartalmas életet, megelégedett öregkort ígérő szolgálata. Miként Magyar Lajos, háromszéki költő írta volt Kőrösi Csoma Sándor testamentumáról szóló versében: „*Kit feldob magából egy nép, az nevében akarjon nagyot*”.

Igen, Barsi Ernő tanár úr egész életét a *nemzete iránti szolgálat* jellemezte, s annak jegyében él ma is, mert a néprajzi gyűjtőmozgalom szinte kínálta neki, és sokunk számára ezt a lehetőséget. Tudjuk, hogy akiket szeret az Úristen, azoknak minden a javukra válik. Nyilván Ernő bátyánk is az Ő útmutatása alapján talált az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomra, hogy benne fedezze fel a rászabott feladatot, divatos mai szóval: benne valósíthassa meg önmagát. Sőt többet mondok: valójában nem is ő talált rá a gyűjtőmozgalomra, hanem a mozgalom talált őrá, mégpedig Morvay Péter személyében. Persze ez a találkozás semmi esetre sem volt véletlen, hiszen a sors – állítólag kifürkészhetetlen – útjain, már jóval korábban *elindultak egymás felé*.

Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom – nem előzmények nélkül – az 1950-es évek legelején bontakozott ki a Néprajzi Múzeum intézményi keretei között, Morvay Péter irányításával. Neki már a korábbi évtizedekben, a Táj- és Népkutató Intézetben végzett munkája során kialakult kapcsolata az ott megvalósított pályázatok résztvevőivel, és a Regöscserkész valamint a Gyöngyösbokréta mozgalom szervezői és táncosai köréből is sokakat ismert. Erre a széles körű szellemi kapcsolatrendszerre építve tudta megteremteni minden mozgalom *három alapvető feltételét*.

(1) A Néprajzi Múzeum falai között megvolt az *intézményi háttér*, s az akkori, jórészt hasonló értékrendet valló múzeumvezetés jelentős mértékben – a későbbieknél mindenesetre erőteljesebben – támogatták az önkéntes gyűjtőket.

(2) Széles körű együttműködést alakított ki a főként falvakon élő értelmiségi és kétkézi emberek *közösségével*, akik az egykori néptanítói lelkülettel keresték népük szolgálatának lehetőségét, és a mind erőszakosabb és nyiltabb diktatúrában, a mindenféle nemzeti megnyilvánulás elfojtásának időszakában hasznos és értelmes cselekvési lehetőséget találtak ebben a mozgalomban. Ők alkották a mozgalom *társadalmi hátterét*.

(3) Végül *emberi feltételként* ott volt *ő maga, Morvay Péter*, aki lemondva tudományos ambícióiról, teljes energiáját a mozgalom szervezésének szentelte, s később, elsősorban *Végh József, Balogh Lajos, Hajdú Mihály* személyében segítőtársakra találva, gondoskodott a gyűjtők szakmai pártolásáról és képzéséről.

A mozgalom kibontakozásának idején Barsi Ernő – a sárospataki középiskola, majd teológiai főiskola elvégzését követően – a győri Állami Konzervatóriumban tanított, s ott létrehozott egy zeneoktatói munkaközösséget. A tanítás mellett népdalt gyűjtött szülőfalujában és környékén, valamint Győr körzetében, a Szigetköz és a Rábaköz településein. Ekkor talán még nem is hallott az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomról, de már elindult, már ösztönösen arra tartott, amerre Morvay Péter a néprajzi mozgalmat irányította. Aztán 1959-ben Barsi Ernő tanár úr átkerült a győri tanítóképző

főiskolára, ahol éneket és hegedűt oktatott, s itt kezdett komolyabban foglalkozni a néprajzzal. Itt hallott először az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatról.

Ekkortájt történt meg tehát a Morvay Péter vezette néprajzi mozgalom és Barsi Ernő néprajzi gyűjtőmunkájának, e két „egy ügyű szolgálatnak” a találkozása. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom lényegének jelképeként is felfoghatjuk ezt az eseményt, hiszen mint Dózsa kezdetben maroknyi seregéhez, úgy csatlakoztak az 1952. évi zászlóbontása után a néprajzgyűjtés szegénylegényei, vagy éppenséggel jeles végvári vitézei a vezénylő fejedelem, dr. Morvay Péter, zászlaja alá. Erre az eseményre Barsi tanár úr később így emlékezett: *„Első, saját gyűjtésemet feldolgozó néprajzi munkámat »Sályi pásztorok« címmel beküldtem az országos pályázatra, s legnagyobb meglepetésemre harmadik díjat kaptam, melyről levélben értesített Morvay Péter, a Néprajzi Múzeum osztályvezetője. Majd, rövidesen fel is kerestem. Nagyon kedvesen fogadott és biztatott a további gyűjtésre. Ezután minden évben elkészítettem egy-egy néprajzi pályamunkát. Ha Budapesten jártam, mindig fel is kerestem Morvay Pétert. A vele való beszélgetések, együttlétek felejthetetlenek voltak számomra. Valósággal új értelmet adtak életemnek. 1959-ben a pedagógus továbbképzéseken sok sikeres előadást tartottam. Mikor ezt Morvay Péter megtudta, azonnal leutazott Győrbe és azt mondta: »Neked itt néprajzi szakkört kell vezetned!« Az igazgatósággal el is intézte, hogy erre hivatalos engedélyt, megbízást is kapjak. A munka elindult.”*

Ilyen egyszerűen, magától értetődő természetességgel indulnak a rendkívüli dolgok. Ilyen egyszerűen – mondom –, ha két nagyszerű ember közös elkötelezettséggel, elszántsággal, egymás iránti bizalommal fog hozzá. Ha nem azt nézi, hogy mit, miért *nem lehet*, hanem azt keresi, hogy mit *kell!* Hogy mire van szüksége és lehetősége egy levert forradalom után, internacionalizmusba burkolt idegen érdekekkel fenyegetett népek kultúrája, identitása megőrzése érdekében. Mintha csak Kodály intelme nyomán indultak volna: *„amikor egy ledöntött nemzet újjá akarja magát építeni, szüksége van, inkább, mint valaha, a hagyomány minden porszemecskéjére. Hogy tudja, mi vagyok, honnan jöttem.”*

Fontos előrelépés volt a néprajzi gyűjtőmozgalom szempontjából, mikor 1963-ban Tatán első ízben rendezték meg az *Önkéntes Néprajzi és Nyelvjárási Gyűjtők Országos Találkozóját*. Ezekre a képzési és közösségteremtő alkalmakra azután rendszeresen, évente, két évente sor került. Morvay Péter nagy körültekintéssel szervezte ezeket az egyhetes találkozókat, a gyűjtőmozgalom fő továbbképzési alkalmait. Igyekezett a néprajzkutatás legidőszerűbb kérdéseit napirendre tűzni, és azon fáradozott – ha nem is mindig egyforma sikerrel –, hogy a „hivatásos” néprajzkutatók közül minél többen vegyenek részt a találkozókön, ismerkedjenek a gyűjtőkkel, azok pedig tanuljanak tőlük. Ez akkoriban még nem volt olyan kilátástalan vállalkozás, mint manapság, a néprajzkutatók akkori nemzedékének többsége felismerte a társadalmi gyűjtők tudománysegítő jelentőségét, rendszeres és személyes kapcsolatot tartottak velük, s erre jó alkalmat szolgáltattak a gyűjtőtálatalkozók.

Barsi Ernő és az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom csodálatosan gyümölcsöző kapcsolatában számomra az a legnagyobb tanulság, ami egyben Morvay Péter gyűjtésszervező munkájának azóta is nélkülözött lényegét, sikereinek „titkát” jelenti. Ez pedig az, hogy mindenkinek „testreszabott” feladatokat tudott adni, jó pedagógiai érzékkel egyéni hajlamainak, érdeklődésének megfelelő, végzettségéhez, civil foglalkozásához kapcsolható, felkészültségére alapozó témákra terelte a gyűjtők figyelmét. Barsi Ernő tanár úrnak már akkor is két ilyen jellegű adottsága és képessége volt. Az *egyik* a szülőfalu, a Bükk alján megbúvó Sály, ott is a csodálatos szellemi értékeket hordozó falustársakkal való bensőséges, semmivel sem pótolható emberi kapcsolata, amit édesapjától, talán nagyapjától is örökölt – amit aztán máshol is könnyebben, természetesen módon tudott kialakítani. A *másik* pedig a zene világában való jártassága, felkészültsége, a zenei élet ismerete, ami valósággal predesztinálta őt a népelet ismeretanyagának erre a területére, hiszen semmilyen más témakörben nem tudott volna ilyen eredményeket elérni. A közvetlen előadókészség, a jó szervezői képesség, a mindenkit elbűvölő szeretetreméltóság már csak ráadás volt ezekhez az alapvető adottságokhoz, amikkel képességeit és tehetségét a mozgalom keretei és lehetőségei között kibontakozhatta.

Én magam a már említett tatai találkozón, még kimondani is szörnyű: 47 esztendeje találkoztam először a nálam akkor húsz esztendővel idősebb Barsi Ernővel, s talán mondhatom, hogy kölcsönösen megszerettük egymást. Morvay Péter szavaival szólva, azóta is fegyvertársi barátságban vagyunk. Hol ő hívott Sályba, vagy éppen Győrbe, hol én invitáltam a valamikori Népművészeti Baráti Körömbe, vagy egy-egy Honismereti Akadémiára. Amikor tíz esztendeje, a Kossuth Rádió boldogabb korszakában, javaslatomra elindult *„Az én falum...”* című honismereti műsor, elsősorban egy-egy település önkéntes néprajzi gyűjtőit kerestük fel és szólaltattuk meg, hogy a műsor házigazdáiként

mutassák be, főként pedig szeretnénk meg a rádióhallgatókkal szülőhelyüket, lakóhelyüket, a szívükhöz nőtt tájat, annak népét, történelmét, műveltségét. Elsőként őt kerestem föl sályi otthonában, s a következőképpen mutattam be a rádióhallgatóknak: *„Nehéz megmondani, hogy dr. Barsi Ernő nyugalmazott főiskolai tanár hová is való, mert télen Győrben, nyáron Sályban található. Legalábbis elvileg, mert valójában föl s alá cikázik a maradék országban, sőt a Kárpát-medencében: Csallóközben, Órvidéken. Gyűjt, előadásokat tart, könyveket ad ki, szervez, tárgyal. Teheti, hiszen még alig múlt 80 esztendő. Szülőfalujában, Sályban pihenésképpen népdalkört működtet, istentiszteleteken prédikál, szervezi a Sályi Napok kulturális rendezvényeit és szerkeszti a Sályi Füzeteket. Kutatja a településhez fűződő Eötvös és Gárdonyi hagyományokat, számos kiadványban örökítette meg Sály kulturális emlékeit. S mit kap mindezért cserébe? A falu népétől szeretetet és általános megbecsülést, miközben néhány tolvaj tekergő rendszeresen betör a házába, s ellopja a hangszereit.”*

Azóta eltelt immár tíz esztendő, és én – akárhogy számolom – még mindig húsz esztendővel vagyok fiatalabb Ernő bátyámnál, s most már le is mondtam arról, hogy valaha utolérhessem őt. Nemcsak évei számában, de varázslatos előadókészsége, a hagyomány tiszta forrásának szüntelen ápolása, példamutató közösségteremtése tekintetében sem. Hiszen ő már régen *nem csak* önkéntes néprajzgyűjtő, nem csupán – nyugdíjas vagy nem nyugdíjas – zenetanár, rádióműsorok előadója, könyvek tucatjainak szerzője, Győr díszpolgára és így tovább, hanem a magyar nemzet azon – sajnos kevés – szellemi mindenesei közé tartozik, akiről mindnyájan példát vehetünk. Meggyőződéssel vallom, hogy az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom minden résztvevője úgy tekinthet a 90 esztendő Barsi Ernőre, mint azokra a csillagokra, amelyek – Németh László szavaival szólva – nem azért ragyognak az égen, hogy elérjük őket, hanem hogy mutassák az utat, amerre haladnunk kell.

Mi pedig arra kérjük a Jóistent, hogy ez a csillag, még nagyon sokáig ragyogjon felettünk.

Halász Péter

A fáklyavívő Barsi Ernő

Épp 150 esztendeje annak, hogy az ősi sárospataki schola alapításának megkésve ünnepelt háromszázados jubileuma alkalmával kiírták a főépület homlokzatára a pentameterben fogalmazott jellegt: „Három fáklyám ég: hit, haza, emberiség!”. Ezek a történelmi időkön átsugárzó szavak jutnak először eszembe, amikor kedves barátunkra, a 90 esztendő Barsi Ernőre s az ő küldetéses életútjára gondolok. A ma élő nemzedékek tagjai között ő képviseli ugyanis a legkövetkezetesebb igyekezettel a minden bizonnyal Erdélyi János által megfogalmazott és sokunk által követendőnek vallott szellemiséget. Az ő esetében nemcsak a megélt szép életkor, hanem elsősorban az erkölcsi példa vív ki tiszteletet bennünk a fáradhatatlan előadó, az iskolateremtő főiskolai tanár, a hegedűművész, a magyar kultúra lovagja, Sály község, Győr város és a Nyugat-Magyarországi Egyetem díszpolgára, számos kitüntetés birtokosa iránt. Ha arra kell élő példát mondanom, hogy ki testesíti meg legjellemzőbb módon a pataki örökségből fakadó feladatvállalást és magatartásmódot, akkor elsőként az ő nevét említem meg. Nemzete és népe iránti elkötelezettsége, a hiteles hagyományápolásban való következetes és szívós részvétele szinte páratlan a maga nemében. Amikor itt most a Kazinczy Ferenc Társaság elnökének és a barátoknak az üdvözlétét tolmácsolom, tanúságtételnek ez a legfőbb üzenete.

Erős kötelek fűznek össze bennünket! A szülőföld szeretete, a népi és nemzeti hagyományok tisztelete, a közösségért való munkálkodás elkötelezettsége: ez az a szellemiség, amit Barsi Ernő tanítóitól, mestereitől átvett, s amihez sokunkat megnyert küzdőtársul. Sályból hozta magával a táj és a nép szeretetét. A sárospataki református kollégium neveltjeként tudatosult benne a paraszti kultúra, elsősorban a népdal értéke, jelentősége, hiszen életének meghatározó tizenegy évét töltötte a Bodrog-parti Athén ihlető légkörében. Elhivatottságának és munkálkodásának indítékait onnan vitte magával, ahogyan erről gyakran vall. Budapesti zeneakadémiai tanulmányairól pedig azt nyilatkozta: „Nemcsak világszínvonalon álló zenei képzést kaptam tanáraimtól, hanem egész életutamat meghatározó indítástokat. Tovább táplálták bennem a szülőfalumból meg Patakról hozott lángot”.

És ez a fáklyaláng általa terjed tovább. Építi a hit szilárd alapjait, amikor föllép a sályi református templom szószékére, vagy amikor gyermekekhez hajol, hogy szilárdítsa bennük a keresztyén lelkiség értékeit. Szolgálja a haza ismeretét és megbecsülését, amikor táji és népi hagyományaink feltárásán, továbbadásán munkálkodik. Terjeszti az emberiség egyetemes kulturális értékeit, amikor hegedűjén vagy ékes élőszavával a zene birodalmában kalauzolja hallgatóit a kodályi tanítás jegyében: nincs teljes lelki

élet zene nélkül. S alapvető törekvése, hogy tanítványokat, munkatársakat neveljen, állítson maga mellé, akik megsokszorozzák a tőle kapott fényt és meleget.

Szellemi táplálékot kaptunk tőle népdalgyűjtése által. Gondoljunk a Tarjáni András sályi pásztor dalkincsét feldolgozó munkájára, vagy a szűkebb haza – a Bodrogköz, a Bükkalja, Felső-Borsod – és a győri lakóhely környékén végzett gyűjtő, értékmérő tevékenységére. Kiadványok sorában tette közzé a termést. Nekünk különösen becses az 1988-ban a Kazinczy Társaság által kiadott *„Bodrog partján nevedett tulipán...”* (Sárospataki diákdalok a XVIII. századból) című könyve, amelybe Barsi Ernő ezt az ajánlást írta: „Alma Materem iránti hálával – a mindenkori pataki diáknak.” E szavakban a lényeg tükröződik: közvetítő kíván lenni, s kamatostul adja tovább, amit kapott, így válik hasznos láncszemévé egy több évszázados folyamatnak. Egykori tanárával, Szabó Ernővel közösen írt könyve, *A pataki kollégium zenei krónikája* ugyancsak a hagyományátadás nemes ügyét szolgálja, s hangsúlyosan emeli ki a népi kultúra értékeit gyűjtő pataki diákok és tanárok szerepét.

Nagy sikerű népdalgyűjteményei mellett népszerű lett *A hallott szó nyomában* és a *Távoli szekerek* című könyve is. Így ajánlja az olvasóknak írásait: *„Szívből kívánom, hogy aki majd olvasni fogja, megismerje hagyományainkat, szeresse, ápolja is azokat. Építse bele lelki életébe, hogy hatására épüljön, erősödjön ez a mi sokat szenvedett, sok megpróbáltatást megélt nemzetünk.”* Ez a célzat vezeti minden nap és bármely helyen a szolgálatát.

A 90. születésnapon elismeréssel tekintünk az általa megtett útra, fáradozása gyümölcseire, élete példájára. Szívből kívánjuk, hogy Ida asszonnyal együtt jó egészségben folytathassa útját, s továbbra is erősíthesen minket hitünkben, a hazai kultúránkat gyarapító feladatvállalásban, munkánk humanista minőségében. Kísérje áldás és szeretet amerre jár, amin munkálkodik!

Azt mondhatjuk mi is ezen a szép megemlékező ünnepen, amit a fáklját átvevő, hordozó és továbbadó Barsi Ernő egyik kedves tanárával kapcsolatban vetett papírra: *„Érezhessük még sokáig meleget, világoSSága pedig mutassa az utat az utánunk jövőknek!”*

Kováts Dániel

„Hol van a magyar népdal?!“

Húsz évvel ezelőtt, 70 éves korában találkoztam először Barsi Ernő bácsival, akkor lettem a tanítványa. Mit tanított nekem? Születésének 90. évfordulója alkalmából ezt szeretném felidézni. Mindössze egy éve működött a megyei pedagógia-módszertani lap, a *Hogyan Tovább?*, amikor 1991 kora tavaszán először belépett a szerkesztőségbe. Bár sohasem találkoztunk azelőtt, mégis régi ismerősként üdvözölt. Mintha előző nap félbehagyott témánkat folytatná, úgy kezdte a beszélgetést: *„El se tudja képzelni, mi csoda kincs van Győr városában. Hogy ide milyen nagy emberek jártak írók, költők! Hogy hányan le-másolták verseiket pl. múlt századi gyűjteményekbe! Vagy egyszerű emberek, mint a vági születésű Wathay Ferenc, a győri vár katonája. Nem készült ő költőnek, katona volt. Mikor az idegen Hardegg gróf feladta a győri várat, a török elfoglalta azt, ő maroknyi kis seregével még kivonult, hogy a Sziget-kőzt védje. Nyilat kapott a lábába, mely csontig hatolt, de úgy is védte tovább a Duna vonalát. Fogságában megírta a győri vár elestét, s a Rábaköz szépségét gyönyörű rábaközi kiejtéssel. S ezt nem éneklék a győri iskolákban! Tudnak egyáltalán róla a győri diákok?”*

Itt vannak például a győri Kisfaludy-napok. Összekapcsolódik a diákság szívében a Kisfaludyak neve Győrrel? Tudják, hogy mennyi zenei kincset hagytak mireánk? Hogy Kisfaludy Sándor győri diák volt, s írt egy szép Magyar szüretelő éneket, ami megjelent egy német zenei folyóiratban? Ezt nem kisebb zeneszerző, mint Beethoven vette kézbe, és úgy megtetszett neki, hogy kísérletet írt hozzá. S amikor a IX. szimfóniában Schiller Örömdájához dallamot keresett, amit úgy akart megírni, hogy a jó ember dallama legyen, és a világon minden ember magáénak érezhesse, felhasználta Kisfaludy Magyar szüretelő énekét. Hát... féltéglával kellene verni a mellünket, hogy az emberiség testvérré válásának himnuszában a mi hangunk is ott szól! De tudják ezt a hangot? Énekeljük ezt a dalt? Micsoda erő volna benne, hogyha a Kisfaludy-napok záróünnepségén odaülne egy zenetanár a zongorához, s elkezdené Beethoven könnyű kísérletét játszani! És az a párszáz diák, aki összegyűlt az eredményhirdetésre, énekelné Kisfaludy Sándor Magyar szüretelő énekét.

Milyen fontos volna, hogy a magyar gyerekek tudják ezt, és büszkék lehessenek rá. A helyi folklór arra való, hogy ne csak a megszokott, elcsépelelt dalokat énekeljék a gyerekek, mert a legszebb dolog is elkopik egyszer. Jórészt hallás után kéne tanítani, hogy érezzék ízét, szépségét, ahogy azt a hajdan ének-

lő közösség érezte. A városoknak is megvannak a hagyományaik, a gyerekeknek ismerni kellene! Hallani róla magyar meg történelem órákon. Énekelni városuk dalait. Mindjárt nem lenne eszmények nélküli a fiatalság.” (Hogyan Tovább? 1991/2. 3.)

Erő bácsi képtelenesen kézen fogott engem, a tanárt és kezdő szerkesztőt, megmutatta, hogy egy megyei lapnak miféle lehetőségei, valamint kötelességei vannak a jó, továbbá a szép sugárzására, értékek felkutatására, visszaadására. Terveztünk egy rovatot. Hogy mennyire fontos volt lapunknak ez az irány, arra igazolást kaptunk az élettől. A magyar iskola 1000. éves ünnepére a szerkesztőség nagyszabású megyei ünnepélyt szervezett az iskola, a tanítók dicséretére. A klasszikus költészetünkben összeállított, igényes irodalmi műsor hatásos gitárzenével, gyerekek csoportos éneklésével egészült ki. A közönségre gyakorolt hatása katartikus volt. A műsor után én, az egyik főrendező, siettem Erő bácsi elé dicsérem, elismerő szavaira számítvam. Éppen felém tartott. „*A magyar iskola ezredik évfordulóját amerikai zenével ünnepeljük! Hol van a magyar népdal?! – jajdult fel – hiába tanított Kodály?*” Feldúltan hagyta ott az ünnepséget.

Én is megrendültem. Ennyire elbizonytalanodott az értékrendünk, hogy észre sem vesszük már a minőségi romlást? Nem tűnt fel nekem sem, hogy az egész zenei kíséretet, a versek zenéjét, szólószámokat az akkor divatba kerülő amerikai „musikelek” stílusában írták meg a pedagógusok. Erő bácsinak nem az amerikai volt baja. Ő a különböző kultúrák elfogadására és integrálására tanított, a szülői házból hozta az erre való készséget. Édesapjától azt tanulta, hogy a magyarságnak küldetése hídként állni kelet és nyugat kultúrája között. Azt hiszem, az ráta meg, hogy az *örzök*, ebben az ünnepi pillanatban, a nemzeti önbecsülés elé helyezték – a divatot. Ezután figyeltem fel arra, hogy ő úgy járja útját, mintha a nevelésben a nemzeti identitás ébrentartásának minden felelősségét egy személyben hordozná a vállán.

Tudta, hogy milyen fontos szerepe lehet a megyei pedagóguslapnak a pedagógusok szemléletformálásában, csak legyen olvasója! Évekig szerkesztőségi tagként, később támogatóként, de mindig előadásaival, hegedűjével járta velünk a tantestületeket előfizetőket gyűjteni. A *Hogyan Tovább?*-esteken a legjobb írások között Erő bácsi írásai és előszava, hegedűszava, nem egyszer volt tanítóképzős tanítványainból álló „kis kórusa” szolgáltatta a műsort. Volt olyan évünk, hogy a megjelenő ezer példányhoz 800-ra tornáztuk fel az előfizetői létszámot.

Írásainak tartalmára nagy szüksége, egyben igénye is volt a rendszerváltás után nemzeti hovatartozásukban szilárd talajt kereső pedagógusoknak. Ezek az írások egytől-egyig a magyar kultúra hagyományainak – benne népi kulturális örökségünknek – szószólói. Hirdetik annak fontosságát, becsületét és tanítóinak megbecsülését. Alkalmazására buzdítanak a közoktatás legszélesebb körében. Ismereteket közvetítenek az ehhez szükséges szakmai kompetenciák átadásának szolgálatában. Mindezek mellett erősítik nevelőinket nemzeti identitásukban és pedagógus-öntudatukban. Barsi Erő tollából a lap fennállásának 16 éve alatt csaknem 60 írás jelent meg, ezek nagy részét a szerkesztőség kérésére, a megyei pedagógusoknak írta és a *Hogyan Tovább?*-ban publikálta először. Amelyik számban Erő bácsi cikke megjelent, annak népszerűség lett a sorsa. A pedagógiai intézet könyvtárának statisztikája szerint a könyvtárközi kölcsönzések keretében Erő bácsi cikkei vezették a listát évről-évre: az ország legtávolabbi vidékeiről is voltak érdeklődők irántuk.

A népszerű témák bemutatására egyet választottam. Erő bácsi egyik tanítványa, Pongráczné Gaál Elvira kezdeményezésére és vezetésével a győrsági iskolában az 1990/91. tanévtől bevezették a néprajzot. A nyolc tanéven át, felmenő rendszerben folyó kísérlet legfőbb mentora, szakmai irányítója Erő bácsi volt. A megszületett szakmai anyagokat a *Hogyan Tovább?*-ban publikálták. A hamarosan kb. 60 iskolát magába foglaló, még több érdeklődőt, köztük szlovákiai, szlovéniai, erdélyi iskolákat is érintő programnak több fontos dokumentuma közül egy, az alsó tagozat számára készített *tanmenet* 1993-ban piciárilag is érintette a lapot: történetében emiatt lett először kevés az 1000 megjelent példány!

A lap 2005-ben megszűnt. Hogy nem járok már dolgozni, ritkábban találkozom Erő bácsival. Ha rá gondolok, lelki szemeim előtt gyors lépteivel tűnik fel Győr valamelyik utcáján, hegedűjével, súlyosnak látszó táskájával. Mi lehet benne? Egyszer láttam: kották, dokumentumok. Továbbá: szeretet – magyar népünk iránt. Felelősségérzet – érzelmi és szellemi színvonaláért, hit – a pedagógushivatásban, bizalom –, hogy vannak jó tanítványai, van, de lesz is követője. Ugyanakkor meggyőződés –, hogy amit tanít, nemcsak nemzeti önbecsülésünk erősítője, hanem nemzeti megtartóerő is. Ezt viszi a súlyos táskában, mert hite szerint ez nemcsak őt illeti, hanem mindazokat, akikhez igyekszik, akik várják őt.

Lilik Ferencné

„Máriának követe...”*

Erdélyi Zsuzsanna 90 éves

Szerencsések vagyunk mi, a XX. század közepének több nemzedéke: nagyon is zaklatott évszázadban megadatott nekünk, hogy sok kiváló embernek lehettünk kortársai, pályatársai szűkebb szakterületünkön, a néprajz területén, közöttük Domokos Pál Péternek, Bálint Sándornak és Erdélyi Zsuzsannának. Az említettek mindegyike elsősorban a vallási néprajz egy-egy területén fejtett ki meghatározóan fontos tevékenységet, amivel tudományunknak, a néprajznak és folklorisztikának alakulását máig befolyásolják. A *Kájoni Cantionale*, a *Karácsony, húsvét, pünkösöd* és az *Ünnepi kalendárium*, valamint a *Hegvet hágek, lőtőt lépék* nélkül ma már nehezen tudnánk elképzelni nemcsak a magyar néprajz, hanem a magyar művelődés történetét is. És ami legalább ennyire fontos: szakma iránti alázatból, emberségből, hűségből mindhárman példaképek lehetnek. Bálint Sándor és Domokos Pál Péter a mennyei hazából vigyázza lépteinket. Hármójuk közül már csak Erdélyi Zsuzsanna él körülünkben, akit szeretettel köszöntünk most születésnapján!

Erdélyi Zsuzsanna az elmúlt évtizedekben az archaikus népi imádságok felfedezésével, műfaji leírásával, művelődéstörténeti, irodalmi, folklorisztikai elemzésével és közzétételével szerzett szakmai tekintélyt nemcsak idehaza, hanem határainkon túl is. Komáromban született 1921. január 10-én. Édesapja Erdélyi Pál irodalomtörténész, egyetemi tanár, a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem könyvtárának igazgatója, nagyapja Erdélyi János író, irodalomtörténész, filozófus, a magyar folklorisztika egyik megalapozója volt. A Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán magyar-olasz-filozófia szakot végzett 1940–1944 között. 1945-ben doktorált. Az egyetem után, 1944–1948 között a Külügyminisztérium Sajtóosztályán volt előadó, 1945-től miniszteri fogalmazó. A külügyből való elbocsátása után, 1951–1955 között, a Népművészeti Intézet külső munkatársa lett. 1953-tól 1963-ig a Művelődésügyi Minisztérium felügyelete alá tartozó, Lajtha László vezette népzenei kutatócsoport tudományos munkatársaként dolgozott. 1964–1971 között a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztályának tudományos munkatársa, 1971-től 1986-ig, nyugdíjba vonulásáig pedig az MTA Néprajzi Kutató Csoport tudományos munkatársa volt.

A Lajtha-csoportban népköltészeti kutatásokkal foglalkozó Erdélyi Zsuzsanna az 1968-69-es években lépett kutatói pályájának új szakaszába. Ekkor találta meg s vette magnetofonra a nagyidejű Babos Jánosnétól a Somogy megyei Nagyberényben azt a sajtóságos imádságszöveget, amely őt egy csodálatos szövegvilág felfedezésére sarkallta úgy, hogy intenzív kutatómunkával hosszú éveket, évtizedeket töltött a terepen. Ebből is láthatjuk, hogy a tudósi megérzésnek, amely persze évtizedes felkészüléssel, széles horizontú és tudományközi háttér-ismereteken nyugszik, milyen nagy szerepe lehet a tudományos kutatásokban. Erdélyi Zsuzsanna rögtön ráérezett a szövegek fontosságára, s felismerte azt a sajátos szituációt is, hogy menteni, rögzíteni kell mindent, amit egy generáció- és korszakváltáskor öregjeink szétmorzsolódó emlékezete egy gazdag szóbeli költészetből még őriz, mert ők a műfaj utolsó őrzői. E műfajnál valóban elmondhatjuk, hogy Erdélyi Zsuzsanna még elérte hordozóinak utolsó rétegét. Ennek a generációnak a távozásával élő szöveg hagyományként ez az imádság-műfaj kihalt vagy kihalt. A XX. század második felében ugyanis gyökeresen megváltoztak az átörökítés társadalmi körülményei, szükségletei és lehetőségei.

Nekem nem csak szakmai kapcsolatom volt és van Erdélyi Zsuzsannával, hiszen fiával, Dobozy Miklóssal csoporttársak voltunk 1968-tól a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem történelem-latin szakán. Így tőle hallottam 1970-ben először, hogy édesanyja fontos felfedezést tett: az előszóbeli hagyományból sajátos szépségű és veretes nyelvű, nagyon ősinék tűnő imádságokat jegyzett le. Később a magyar szakos egyetemi hallgatók meghívására előadást tartott ezekről a szövegekről a debreceni egyetemen. (A néprajzi tanszék akkor nem hívhatta meg.) Az *Ethnographia* 1971-es számában pedig hamárosan elolvashattuk a műfajt bemutató első elemzését, s a nyelvészek, irodalomtörténészek reflexióit (Pais Dezső, Mezey László, Holl Béla). Közben az Új Írás és más irodalmi lapok is egyre-másra közöltek cikkeket e szövegekről. 1974-ben megismerhettük a *Somogyi Almanach* 19-21-es számában közzétett *Somogy megyei szövegeket*, három év múlva pedig a Magvető Kiadó gondozásában a *Hegvet hágek, lőtőt lépék* című, több kiadást megért könyvét. A majdnem kétszeresére növelt terjedelmű, harmadik, bővített kiadás 1999-ben a pozsonyi Kalligram Kiadó gondozásában jelent meg.

* Nagy Gáspár: *Ment Valaki Hegyen át* című, Erdélyi Zsuzsannát köszöntő verséből.

A könyv azóta kézikönyv lett. A címe is fogalomná, műfajt jelző képpé vált: ma már csak *Hegyet hágéként* emlegetjük. A cím nagyon kifejező, beszédes: Erdélyi Zsuzsanna annak idején nagy biztonsággal tette meg egy szakrális szövegahagyomány műfajt-jelölő címkéjévé az egyik moldvai származású asszonytól lejegyzett imádság első szavait:

*„Hegyet hágék,
Lőtőt lépék
Kő káplonicskát láték,
Bellől arannyas
Küel irgalmas
Szent Világ Úrjézus Krisztus benne lakik vala...”*

E költői kép (*Hegyet hágék, lőtőt lépék*) a hegyet és völgyet járó, az akadályokon úrrá levő emberé, aki a nehézségekkel megbirkózza, azokat legyőzve, fáradhatatlanul törekszik célja felé. Erdélyi Zsuzsannára is ez a céltudatos, fáradhatatlan munkásság jellemző. A könyv címében tehát a maga törekvései is megfogalmazódtak: benne van a sok-sok ezer megtett kilométer, a sok önemésztő törődés és fáradtság, a nekikeseredett versenyfutás az idővel, majd a szemrontó és aprólékos filológiai munka, a hét-köznapok és ünnepek egybemosása, közben a kötelező munkahelyi penzumok teljesítése, a nagy család ellátása. 1948-ban ugyanis férjhez ment Dobozy Elemér belgyógyász, kardiológus orvoshoz és négy gyermeket neveltek fel.

Erdélyi Zsuzsanna nemcsak a teljes magyar nyelvterületet térképezte fel Zalától Moldováig, Bácskától Zoboraljáig, hanem – német, olasz, francia, angol és latin nyelvtudását is kihasználva – sorra felnyitogatta a hazai nem magyar ajkú nemzetiségeink emlékezetének legrejtettebb fiókjait, tallózott több európai nép (pl. olasz, albán) vallásos költészetének kincsei között. Az 1970-es és az 1980-as években ösztöndíjak segítségével kutatott a mai Szlovákia területén, a felföldi magyarok körében, de sokszor megfordult olaszországi terepeken és könyvtárakban is. E kitaró munka eredménye az európai imádsághagyomány archaikus anyagát bemutató *Aki ezt az imádságot... Élő passiók* című könyve, amit 2001-ben szintén a Kalligram Kiadó gondozott Pozsonyban. E munkában az európai „kegyes népek” (magyar, cseh, horvát, lengyel, szerb, szlovák, szlovén, orosz, román, olasz, spanyol, francia és provanszál, német, dán, ír, albán és grúz) imádságait mutatta be és elemezte, kimutatván, hogy egy közös középkori európai keresztény hagyományról van szó.

Gyűjtött, olvasott, s elemzett. Próbálta feltárni e szokatlan nyelvű, régmúlt századok levegőjét idéző, csodálatos költői képeket felmutató, ám ugyanakkor teológiai abszurdításokat tartalmazó (különösen a záradék üdvözülést felkináló soraira gondolok), ezért apokrif imádságok szövegének történeti rétegeit, eredetét. Próbálta megfejteni a költői képeket, szimbólumokat, a sokféle költői eszközt felvonultató szövegek gondolati tartalmát és funkcióját a mindennapok vallásgyakorlásában.

E töredékeiben is hatalmas hagyománykincs mögött egy változatos középkori és barokk-kori írott és orális vallásos költészet gazdagsága sejlett föl. Megőrzése az „írástudatlanok felelősségének” köszönhető. Maguk a szövegek olykor meghökkentő szürrealista látomások. Mások nyers realizmust tükröznek, vagy éppen szívet szorító, szemet homályosító érzelmeket mutatnak. (Nekem is van olyan gyűjtési élményem a Medvesaljáról, Dobfenékről, hogy Krisztus szenvedéstörténetét csak negyedik nekifutásra tudtam magnetofonra venni, mert egyes részekenél mindig elesuklott az imádkozó asszony hangja.) Szent szövegek ezek, amelyeket pontosan kell mondani, vállalva még a kihagyó emlékezetből fakadó torzulásokat, pontatlanságokat is, mert csak betű szerinti áthagyományozott szövegeként hatásosak.

Az Istenre hagyatkozás mellett bennük van a teremtmény önhitt magabiztosságával a Gondviselést mágiával befolyásolni akaró ember vágya, de az együtt érző szeretet is, amellyel az esendő emberiségért kereszthalált vállaló Emberfia, s a Fia szenvedését anyaként elviselő „Boldogságos Szűzanya Mária” fájdalma átélte, szemlélte. Ebben az együtt szenvedésben (compassióban) saját fájdalmaikat egy másik, kozmikus méretű összefüggésben oldotta fel. A teremtmény itt eggyé válhatott teremtető Istenével, s bízhatott az imaszövegek záradékaiban megfogalmazott ígéletben is, hogy mindaz, aki a feltételeknek eleget tesz, üdvösségre jut:

*„Aki eztet elmongya eszte lefektibe,
Reggel felkeltibe,
Testye beteg
Lelke készül,
Boldog mennyország ajtaja nyitul áment.”*

Mindez elsősorban egy ferences háterű, a XIII. századig visszanyúló érzelmehangsúlyos vallásosság megnyilvánulása, amely „a Mária-kultusz napjainkig is érvényesülő belső mechanizmusainak szerepét ... a Krisztus szenvedéseibe való alámerülés” fontosságát mutatja az egyéni devócióban.

Erdélyi Zsuzsanna eredményeivel, a *Hegyet hágék, lőtől lépék* kiadásaival, tanulmányainak sorával egy majdnem feledésre ítélt szövegcsoporthoz műfaji leírását interkonfessionális szemlélettel, európai horizontú történeti és összehasonlító kitekintéssel adta meg. Kutatásainak a szomszéd népek körében is példaadó hatása volt. Felfedezéseiről ma már nemcsak egyetemi tankönyvek adnak számot, hanem Török Erzsi, Jancsó Adrienne, Lovász Irén és Ferencz Éva előadójegyzékjein és hanglemezein széles közönség számára is hozzáférhetővé váltak. Kevés pályatársa vállalta a „tájalásnak”, a népszerűsítésnek ezt a fáradságos módját!

Mindez nem volt minden kockázat nélküli az 1970-es és 1980-as években. Abban az időben a folklorisztika is úgy „gondolta”, hogy a magyar népköltészetben nincs vallásos tematika. S akkor jött egy megállított kutató, nagyon is problémás (külügyes) múlttal, s azt mondta, hogy a *Halotti beszéd és az Ómagyar Mária-siralom* töredékes szövegelemei bukkannak elő az emlékezet mély rétegeiből. Kutatási tapasztalatait, eredményeit még a szaktudományból sem fogadta mindenki egyöntetű lelkesedéssel. Talán ez lehetett az oka, hogy nagy fontosságú felfedezésével nem szerzett tudományos fokozatot. S ha nincs a nyelv művészeinek, a költőknek elismerése, nem tudható, mi lett volna a kutató és a szövegemlők sorsa. Juhász Ferenc, Csoóri Sándor, Gergely Ágnes és mások lelkesült fogadtatása után azonban nem lehetett figyelmen kívül hagyni, vagy akadályozni Erdélyi Zsuzsanna munkáját. Különösen a katolikus egyház, Lékai László bíboros, prímás segítette munkáját. De ugyanez mondható el a többi történelmi felekezetre is.

Munkássága nagymértékben közrejátszott abban, hogy Magyarországon az 1970-es évektől kezdve a vallási néprajz a hatóságoktól is megtúrt tudományos diszciplínaként működhesen. Bár csak alkalmanként adott elő egyetemeinken (ELTE, JATE), nagyhatású publikációival, előadásaival, követők és tanítványok sorát indította el kutatóútjukon.

A *Hegyet hágék...* megjelenése elindított egy sok-sok embert felrázó és megmozgató gyűjtőmozgalmat. Itt már felekezettől is függetlenül segített az egyházi hierarchia és az egyházi sajtó. Az emberek múltjuk értékesnek mondták és hitt emlékeit kutatva igazából saját jelenük formálásához találtak hivatkozási és viszonyítási alapot és megerősítést. Erdélyi Zsuzsanna gyűjtési felhívásai ezért lehetnek nagyon eredményesek: levelek ezrei érkeztek a Kárpát-medence és a nagyvilág számos pontjáról nemcsak imádság-szövegekkel, hanem vallomásokkal is. A szaktudományos munka az élet más területén is a magyar öntudatot és önértékelést erősítő, gyökereket kereső tényezővé vált. Különösen, hogy 1972-ben Püski Sándor New York-ban *Boldogasszony Anyánk. Ősi népi imák és énekek* címmel hanglemezen is megjelentette gyűjtéseit. Ezt követte 1991-ben, a Hungaroton gondozásában, a *Hegyet hágék, lőtől lépék... archaikus népi imádságok* című kettős lemeze, majd pedig szintén a Hungarotonnal *Boldogasszony anyánk. Archaikus népi imák, Mária-énekek* felvett lemeze Jancsó Adrienne, Török Erzsébet és Mosóczy Miklós közreműködésével. Ez utóbbi CD-n is megjelent 1994-ben. Erdélyi Zsuzsanna nemcsak az általa írott, vagy szerkesztett tudományos könyvek és nagyszámú magyar és idegen nyelvű szakcikk, irodalmi folyóiratokban közzétett népszerűsítő írás révén, hanem a hanglemezek révén is hatott. Nagyon várjuk, mert fölöttébb tanulságosnak ígérkezik, hogy az archaikus imádságok fogadtatásának története mielőbb megjelenjen! Ez nemcsak egy kutató és a műfaj recepciótörténetét, hanem egy sajtós korszak, a XX. század második felének mentalitástörténetét is bemutathatja.

Hatalmas, gyakorlatilag minden közép-európai népre és nyelvre kiterjedő, s külföldön is elismert egyéni tudományos teljesítményéért 1983-ban elsőként kapta meg a Népművészeti Európa-díjat. 1984-ben Somogy Megye Alkotói Díjával ismerték el a megyében és megyéért végzett tevékenységét. A Magyar Köztársaság Babérkoszorúval ékesített Zászlórendjét 1991-ben kapta meg. Nagypja, Erdélyi János szülőhelyének, Nagykaposnak (ma Szlovákia) 1994-ben választották díszpolgárává. 1996-ban Palermóban a Pitré Marino-nagydíjat vehette át, itthon pedig a Bethlen Gábor-díjat. 1993-ban kapta meg a Szent István Társulat Stephanus-díját. Munkássága 1998-ban lett a Magyar Örökség része. Mindezek betetőzéseképpen 2001-ben Kossuth-díjjal tüntették ki és megkapta a Magyar Művészeti Akadémia aranyérmét (2001). 2002-ben Budapest Belváros-Lipótváros, 2006-ban pedig Ekel (Szlovákia) díszpolgára lett. Erdélyi Zsuzsanna tagja a Magyar Művészeti Akadémiának.

Csak a tudományos fokozatokban megnyilvánuló elismerés maradt el ideológiai okok és talán emberi irigység miatt. Bár munkáját a legtöbb irodalomtörténész, folklorista elismeréssel fogadta, mégis költőink lelkesedése volt csupán egyértelmű – egy addig ismeretlen nyelvi világ, a középkori magyar nyelv szürrealista képei, látomásos tablói, a sajátos szerkesztés ejtette rabul őket. Feltárult a középkori és a barokk vallásos költészet világának az a szelete, amelyet nálunk szerencsésebb nemzeteknél írott

források is őriznek. Gondos filológiai munkával Erdélyi Zsuzsanna a középkori-barokk műveltség és a szóbeli hagyomány közti kapcsolatot is fölfejtette. Ismeretlen világ tárult föl, amelynek létezését ugyan sejtettük, ám elveszetteknek hittük. Nemcsak magyar, hanem európai költészet is ez, amelyben ősi tudatformák keverednek a keresztény szimbólumrendszer elemeivel. Ez a szöveghagyomány költői-stiliztikai eszközeit tekintve maradandó szépségű, más népköltészeti műfajokhoz esztétikailag mérhető alkotásokat őriz. Ugyanakkor elválaszthatatlan alkotóeleme egy sokféle funkciót betöltő, hagyományos, bensőséges, egyéni hangvételű vallásgyakorlási formának.

Erdélyi Zsuzsanna munkássága az 1970-es, 1980-as években sajátos missziót teljesített. Nagy szerepe volt abban, hogy felolvadt a vallási néprajz, egyáltalán a vallási kutatási tematika körül az elmúlt rendszer által fagyasztott légkör, s megjelenhettek Bálint Sándor, Domokos Pál Péter vagy Volly István hézagpótló munkái. A kiadó a Szent István Társulat volt, mert akkortájt nem akadt állami kiadói műhely, amely a magyar művelődéstörténet e fontos műveit megjelenetette volna. A magyar tudományos közélet azóta sem sokat változott, s ezért a helyzetért máig súlyos felelősséget visel. Külön akadémiai diszciplína például a hadtudomány, de máig nem szűnt meg a teológia száműzetése a Magyar Tudományos Akadémiáról.

Talán nem tévedek sokat, ha azt mondom, hogy a könyv címevel kicsit önmagáról és munkájáról is vall Erdélyi Zsuzsanna. S általában az emberről, az istenhívő emberről. Mert ilyen munkát csak úgy lehet vállalni, ha az ember ismeri küldetését. A kutatót nem csak a tudományos kíváncsiság vezeti. Erdélyi Zsuzsanna pontosan tudja, hogy az általa gyűjtött és elemzett imádságyanyag több mint egyszerű, bár értékes szöveghagyomány. Szívet erősítő, lelket könnyebbitő, Istenhez emelő szavak. *Hegyet hágék, lőtőt lépék* – e természeti képből az Istent kereső, az Istenhez igyekvő, a Benne, Nála megnyugvást remélő ember jelenik meg.

Erdélyi Zsuzsanna a tudományos közéletben is felelősséggel szerepet vállaló tudós. Bálint Sándor támogatásával 1980-ban alapított, népi vallásosság tárgyait bemutató gyűjteményt hozott létre Esztergomban, ami az esztergomi Keresztény Múzeum mellett – sajnos – múzeumként a mai napig sem működik. Reméljük, hogy az összegyűlt gazdag tárgyi anyag sorsa hosszú vajúdás és gyötrő bizonytalanság után hamarosan megnyugtatóan rendeződik. Ez egy más oldalú felelősségünk.

Erdélyi Zsuzsanna nemcsak gyűjtőként járt és jár – életkora ellenére – sokat és sokféle határainkon innen és túl, hanem rengeteg előadást is tartott és tart, egyetemen tanított, kurzusokat szervezett a Csánád Béla által alapított Keresztény Értelmiségiek „Bálint Sándor Magyarságtudományi és Néprajzi Szakosztályában” a magyar és európai művelődéstörténetről, magyarságismeretről. Kitüntetés volt számomra, hogy ebben segíthettem neki. Ezáltal jelenünk, közel és távoli múltunk vallásos életéről szerzett tudását, ismereteit széles körben közkinccsé tette és teszi. Írásai és előadásai felmutatják középkori gyökerű vallásos költészetünk szépségét és mérhetetlen gazdagságát, a kereszténység és a magyar nemzeti kultúra szoros összefonódását.

Kívánjuk, hogy munkakedvét, szellemi frissességét a Gondviselés segítségével őrizze meg sokáig, fejezze be tervezett munkáit, nekünk pedig adja meg a Teremtő, hogy emberi és tudósi példáját mind többen követhessük! Isten éltesse sokáig!

Barna Gábor

A képlátó ember Laudatio Korniss Péterről

Korniss Péter 1958-ban 21 éves és segédmunkás a Budapesti Fényképész Szövetkezetnél. Kényszerűséből dolgozik itt. Tanulmányait az ELTE-n is folytathatná, ha nem vett volna részt a Forradalmi Bizottság munkájában. De a Forradalmat vállalni kellett és a következményeit is.

1961-ben leteszi a fényképész szakvizsgát. Hogy mesterember; erről immár hitelesített papírja van. Sokat dolgozik, a Nők Lapja állandó riportere. Gyakran fényképezi a Bihari Néptánc Együttest, a Pécsi Baletet, gyűjti az ismereteit, képeit tájakról, emberekről.

Nem tudom Korniss Pétert mikor érintette meg a kép varázsa, mikor történt, hogy négy határozott vonallal keretezve kimetszette a valóság formátlanságából a megmásíthatatlan képet, a visszahozhatatlan pillanatot, a csodát, „az igazság pillanatát.” Amikor ez megtörtént, valójában akkor született meg Korniss Péter, azóta nézi másképpen a világot – látó ember lett: lényeglátó.

Első ízben 1974-ben a Mücsarnokban mutatja be kiválogatott képeit. Sokszínű anyagot vonultat fel, köztük tilalmas képeket is, erdélyi utjainak megörökített benyomásait, lenyomatait: Mezőséget, Széket, Csiksomlyót, Gyimest, a csángók lakta Moldovát. Az elhallgatott tiltott világot – amit többé már nem lehetett tagadni, mert be lettek mutatva, fel lettek mutatva, belénk égtek: a siető asszony, a fáradt pásztor, a falusi iskolások, az öreg csángók tánca, az alvó zarándokok, a táncház önfelédlt pillanatai, az istentisztelet után, a ravatalon... A falu mindennapi közösségi élete éppúgy tetten érhető, mint az egyén boldogsága vagy magánya. Tájak és sorsok – távoli képek, közeli képek, realizmus és lírai lebegés. – Csak az tud ilyen bensőséges képeket készíteni, aki jól ismeri az ábrázoltak mindennapi életét és akit elfogadnak, akit maguk közül valónak ismernek el. – És bár tudják, feledik, hogy a tudósítás róluk szól. – Nem viselkednek, úgy természetesen, mintha a figyelő, látó-szem rájuk sem szegeződne.

Hírvivő képeit számos hazai és külföldi kiállításon láthatták, mintegy 16 országban: Finnország, Franciaország, Egyesült Államok, Ecuador, Litvánia, Lengyelország, Mexikó, Írország... E külhoni országokban nemcsak a képek témája kelt érdeklődést, hanem a fekete fehér képek megformálásának ereje, pontossága.

Korniss Péter fáradhatatlan. Gyűlnek a képek, könyvekbe rendeződnek: *Elindultam világ útján* – jententi be első könyvének címével, s valóban nemcsak a hazai tájak, sorsok krónikása, hanem sorjázó könyvei címét idézve: *Felhők földje, Ősi karavánok földje* – Korniss Péter távoli földrészek fölfedezője is és újabb könyvek alkotója: *A vendégmunkás, Leltár, Fényes Magyarország, Kötődés*, hogy néhányat megemlítsünk.

Korniss Péter nyughatatlan felfedező, kísérletező. Nem elégszik meg az egyes kép által ki- és elmondható tartalommal, keresi, tágitja a képi kifejezés lehetőségeit, határait. Éveken át kíséri figyelemmel Skrabits Antal vendégmunkás sorsát szülőfalujában Tiszaeszláron és munkahelyén, Budapesten családjai és munkatársai körében a Fekete vonaton és az otthoni házikertben. Képsorozatot készít, tehát nemcsak *egy pillanatban* rögzíti a múlt időt, hanem egymásra következő *időmetszetekben* ragadja meg az idő folyamát. Embert próbáló feladat! Kivárni a jellemző történetet, a megfelelő pillanatot: úgy szerkeszteni a képek sorozatát, hogy azok egymásra utalva erősítsék egymást. Érzékenyen kiválasztani mikor mond többet egy részlet, egy közeli kép, mikor a társas együttlét, mikor a magány. Idézzünk fel néhány képet ebből a gazdag anyagból: Skrabits Antal portréi, miskolci pályaudvar, gödörben, ebédkészítés a pesti aszfalton, dísznóvágás, munkásszálláson, családi ágyban. A sorozat elkészítéséhez nemcsak a látó-szem kellett, hanem a megformálendő folyamat, az egész egybe- és előrelátására. – És kölcsönös bizalom. Skrabits Antal és Korniss Péter így lettek barátok.

Nagy leleménye Korniss Péternek hogy a XX. század végén, a technika mindenhatóság idején visszanyúl a fotográfia kezdeteihez és állványra helyezi a gépet. Másfajta kompozíciós rendszert kényszerít magára, és más magatartást vesznek fel a gép előtt ülő vagy álló megörökítettek is. Sajátos létmód-fotográfiák jönnek így létre. Megváltozott magatartások, megváltozott térben, anakronisztikus bájjal, mégis hitelesen.

A hagyományos életmód megváltozását jól tükrözik a képek: *Temetés traktorral, Városba induló asszony* – két fehér batyuval sejtetve, hogy régibb diszeit, párnahuzatait, viseletét viszi árulni; *Autó cifra üléshez* – a kocsiiban kucsmás parasztférfi a vezető; *Csángó zarándokok* – az eső elől nejlón takaróba burkolódzva; *Táncházban* – Camel pólós tornacipős fiatalok; *Lányok a főtúcán* – túsarkú cipőben korzózva; *Férfi* – plakátokkal díszített szobában. Eltűnik a hagyomány, felborul a rend, de a képek rendje a komponálás tisztasága marad.

Az elkészítendő képnek mindig van egy olyan *nézőpontja*, ahonnét szemlélve a legpontosabban, leghitelesebben adja vissza témáját, és van egy olyan *pillanata*, amikor visszahozhatatlanul *megörökíthető*. Mert sem előtte, sem utána nem ugyanaz, és a nézőpont elvételése is zavaros képet eredményez. A nézőpont és pillanatának meglátása, megtalálása: *művészet*; minden más csak fényképezés.

Korniss Péter egyhelyütt idézi Robert Capat, aki azt mondja: „*Ha nem elég jó a képed, nem voltál elég közel a témához.*” – Korniss Péter ezt így variálja: „*Ha nem elég jó a képed, nem voltál elég közel az emberhez.*” – Variálhatjuk úgy is: Ha nem elég jó a képed, rossz helyen álltál, rossz időpontban.

Korniss Péter térlátása és időérzéke kifogástalan. Nem véletlenül ismerték el munkásságát Balázs Béla díjjal, Magyar Művészetért Díjjal, és lett Érdemes művész és Kossuth-díjas.

Köszöntöm a Magyar Örökség-díjjal jutalmazott Korniss Pétert, a képlátó embert.

Sára Sándor

(Elhangzott Kolozsvárt 2010. szeptember 18-án, a Magyar Örökség díjátadó ünnepségén. Szerk.)

ÉVFORDULÓK

Háromszáz éve halt meg az utolsó kuruc vértanú

Béri Balogh Ádám emlékei

Amikor 1710. október 29-én az egykor még a császárt is megugrasztó kuruc brigadérost holtfáradt csapatával legyűrték Petrasch ezredes rác-labanc legényei, a magyar szabadságharc szerencsésillaga már ugyancsak leáldozóban volt.

Béri Balogh néhány hete még Köszeget sarcolta csekély eredménnyel hadai ellátására, s szomorú következménnyel az elhamvadt városra. Az ország rettegett a két éve dúló pestistől, a szerény kuruc hadakhoz nem mert, a labancokhoz nem akart csatlakozni, a II. Rákóczi Ferenc táborában lévő nemesség félt a jövődőtől, mert nem bízhatott sem hadai erejében, sem az uralkodó kegyében. Az elfogatás nagyon jókor jött gróf Pálffy Jánosnak, hiszen őt a császári hadak élére nem hadi érdemei tették a legalkalmasabbá, hanem az I. József és Pálffy leánya közti gyengéd viszony. Ráadásul a grófnak úgy kellett békét kötnie és a kurucokat meggyőznie, hogy ehhez újabb haderőt a pestis-zárlat feloldásáig nem kaphatott. A Dunántúlon felmorzsolódtak a kuruc ezredek, a Dunán labanc szolgálatban rác sajkások vigyázták a réveket, október végére a hideg idő a szabad ég alatt éjszakázó kurucok erejét elcsigázta. Béri Balogh Mohács felé tartott, de Bátaszék után szembetalálta magát az ellenséggel, megpróbált a dombok között elrejtőzni; talán a Sárközbe igyekezett, amikor Szekszárd határában, a csatári árokban próbált egerutat nyerni. Nem számolt azzal, hogy a dombság és az alföld érintkezési pontján a szakadékos árok csapdává válik: Murza lova és kurucai kötésig a löszös sárban forgolódhattak végső órájukban.

Petrasch ezredes még a csata napján megírta jelentését, melyből véres és kegyetlen harc képe bontakozik ki: csak a kurucok közül 70 halott maradt az ütközet után. A brigadérost majdnem agyonverték, de végül mégis Eszékre hurcolták, ahol vasra verték, német legénységgel őriztették, szigorúan (tehát kínzással) vallatták, miközben rablással, gyilkossággal s a császárral szembeni kétszeri esküszegéssel vádolták. Az első két vádpont minden hadat járt katonára ráillik, a köszegi tűznek szintén nem lehetett oka (a várossal folytatott tárgyalásai nem utalnak erre), az eset inkább a véletlen és a kavarodás miatt következett be.

Más a helyzet az esküszegéssel. Ha úgy vesszük, az 1687-es országgyűlés feladta ugyan, hogy az Aranybulla ellenállási záradéka alapján a magyar nemesnek jogában álljon uralkodójával szembefordulni, az ónodí országgyűlés viszont kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. Az esküszegést tehát így mindenki elkövette, aki Rákóczi zászlai alá sereglett, vagy 1707 után ott maradt. Ha azonban vétkesnek bizonyul a nemes, akkor csakis az uralkodó és az országgyűlés beleegyezésével lehet megbüntetni. Ebben bízhattak a fejedelem hűséges követői, s tudta ezt nyilván Pálffy is. Neki a békekötés a legfényesebb bizonyíték lenne alkalmasságára, csak hogy erre igen rövid időt kapott, engedményeket pedig alig tehet. Hadereje, ha nagy is, döntő győzelmet egyhamar nem arathat, így egyelőre az apróbb sikereknek

Béri Balogh Ádám mellszobra
(Farkas Pál alkotása)

örül. Négy nappal Béri Balogh elfogatása után már Pestre érkezik, s kemény, sötét hangú levelében felszólítja báró Perényi Miklóst: „*Adja fel kegyelmed Egert, különben az haditörvény fog diktálni...*” Egy magyar főnemes ilyenmin jót mosolygott, mert tudta, hogy erre még soha nem volt példa, s miért éppen most lenne? Pálffy vélt nyomatékkal, hozzáteszi: „Bevettem Ujvárt.” (Thaly Kálmán ehhez megjegyzi: „Bevette ám Haiszter, de nem te!”) „*A Dunántul való kurucság mind széjjel veretett, zászlóstud jötek vissza, míhelyt Balogh Ádám kézben akadt, kit is ide hozatok Buda várába és hadi törvényt szolgálok reája...*” Perényivel szemben már két nap múlva hangot vált a fővezér, aki a haditörvény okmányait is örömmel írja alá december 4-én.

Annál könnyebben tette ezt, mert előző nap a Dunán Budára hozták Béri Balogh Ádámot. Bár már november elején, még eszéki fogsága idején elítélték rablásért s (feltehetően a községi) gyűjtogatásért Budán (!), de egyben megkezdtek az ítélet felülvizsgálását is. Rákóczi viszonylag hamar értesülhetett a tárgyalásról, mert december 12-én már Beresényinek írja Kállórlól: „*Szegény Balogh Ádámra hadi törvényt láttatott Pálffy (!); még ugyan eventusát [kimenetelét] nem tudom, de azon okát adja, hogy kétszer is labancságra ígérkezett s hitit is még akkor adta, amikor szegény Ibrányi elveszett [1704-ben], de meg nem tartotta, mely is, ha így van, excusabilis [menthető] lehet cselekedeti.*” A fejedelem Emlékirataiban „bátor és igen jó magaviseletű tiszt”-ként említett brigadérosról megírja: „*elfogták és lefejezték, a hadifogylyal való bánásmódról kötött szerződés ellenére, melyet a császáriak már egy éve nem tartottak meg.*” (Tudománytörténeti csemege, hogy a II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai 1979-es kiadásában, melyet Vas István fordított, az elmélázó Köpeczi Béla a jegyzetekben erről azt állítja: „Balogh Ádámot okt. 29-én verték meg a császáriak és fogták el *Vörösmarton, Mohácstól délre.*”)

Két kérdés merül fel. Az egyik, hogy mikor ítélték el, s a másik: miért vártak a kivégzéssel? Tóth Gyula 1958-as *Balogh Ádám kuruc brigadéros* című könyvében azt írja: „*A haditörvényszék gyorsan meghozta döntését: Rákóczi brigadérosát pallos általi halálra ítélte.*” A jegyzetekben azonban idézi a Wienerisches Diarium 1711. évi 786. számát: „*Balogh Ádám fölött – ki mint fogoly Budán volt – febr. 4-én mondták ki a halálos ítéletet és 6-án végre is hajtották.*” Azt tudjuk, hogy az udvari haditanács november 22-én arra utasít: a brigadérosat „semmi esetre se szállítsák Budára”, december 6-án pedig – a szállítás után, de erről mit sem tudva – ügyének halasztását szorgalmazza. A haditanács – mivel Tóth szerint „*Pálffy fokozott erővel követelte a tárgyalás és halálos ítélet kimondását*” – megmásította véleményét, s már december 22-én tudatta a fővezérral: „*Ha a megtorlás nem aggályos, akkor Balogh Ádám fölött haditörvényszék volna tartható és az ítélet azonnal végrehajtható.*” Logikusnak látszik, hogy az utóbbi időpont után Pálffynak nem lenne oka habozni: semmiféle megtorlástól (tehát például labanc főemberek kivégzésétől) nem tarthat, indulata és felhatalmazása is megvan, a haditörvényszék csak intésére vár. Vajon mi lehetett az oka közel ötvennapos várakozásának?

Az egyik feltétlenül az, hogy december 22-én egy másik meghatalmazást is kapott Pálffy, mégpedig I. Józseftől a Károlyi Sándorral folytatandó béketárgyalásokra. Ehhez nem lenne jó hangütés Béri Balogh kivégzése. A fővezér helyett a pestis, a hideg tél és a lovak elhullása dacára január 1-jén Debrecenbe indult seregével, hogy az új hadi helyzet érveivel is sürgesse a meghódolást. Ennek érdekében még (többször meghosszabbított) fegyverszünetet is kötött, sőt – egyelőre a királyi felhatalmazás pusztán reményében – személyesen tárgyalt Vaján Rákóczival. A fejedelem emlékiratai szerint: „*Kényszeredtség és feszélyezés nélkül folyt le minden. Amikor egyedül maradtunk Pálffyval, biztosított a császár jóakaratóról. Arra buzdított, írjak hódoló levelet, és ha ezt megteszem, biztosíthat róla, hogy a császár a nemzetnek éppúgy, mint az erdélyieknek, megadja törvényeken alapuló minden szabadságát és általános bocsánatot mindazoknak, akik még fegyverben vannak.*” Nincs okunk kételkedni abban, ez hangzott-e el, de abban sem, hogy ezzel a fővezér messze túllépte felhatalmazását. Reményeit a gyors békekötésre mégis az éleszthette, hogy Rákóczi megígérte: „*nem vonakodom illendő levelet írni a császárnak, s ezt három napon belül el is küldöm neki.*”

Ez visszamenőleg mindent megoldott volna. Azonban az 1711. február 4-én este kézhez kapott levél legkevésbé sem volt hódoló hangvételű, aláírása szuverén uralkodóra utalt, a felkelést jogosnak tartotta, követelte, s nem kérte a felkelő nemesek birtokának visszaadását. E levélből mindenki félt: a haditanács elnöke az uralkodónak át sem merte adni, Pálffy pedig később azt szerette volna elhitetni, hogy nem is olvasta. Így viszont Savoyai Jenő szerint a mulasztása még nagyobb, ráadásul a fegyverszünettel és ígéreteivel a magyaroknak egyoldalúan kedvezett. Pálffy a bukásával fenyegető következtetéseket előre átláthatta, s azon töprengtetett, vajon mivel adhatná bizonyítékát szigorának, császárhűségének, egyzersmind miként sürgethetné a békekötést.

Látszólag semmi nincs a kezében, hacsak Balogh Ádámot nem tekinti annak, aki a császárt vérig sérthette egykor azzal, hogy portyája során csaknem elfogta, s menekülésre kényszerítette. Hadi ereje, hatalma ugyan már nincs, de tegnap még a kurucok utolsó bástyájaként jelképes alak. Ráadásul közép-

birtokos nemes, annak a rétegnek a tagja, amelynek döntő befolyása lehet nemzetes társai véleményére, s talán még a francia király kardját a kölesdi győzelméért neki jutalmul küldő II. Rákóczi Ferencre is.

Ha nem is láthatunk Pálffy haditanács által is mozgatott gondolataiba, hihető, hogy a Béri Balogh esküszegésében részes nemesség megfélemlítésére és az uralkodó belső köreinek megnyugtására egyaránt alkalmasnak látszott a kivégzés. Lehet, hogy a bécsi lap értesülése helytálló, s az ítélet ezért született meg csak február 4-én – nyilvánvalóan Pálffy utasítására. Két nap múlva fejezteti le a brigadéros Budán, száz nappal elfogatása után. Újabb (bár keserves) nyolcvan napra rá már a békeszöveg utolsó simításait végzik. Szakály Ferenc szavaival a harc folytatására felszólító Rákóczi-kiáltvánnyal szemben: „*a még a fejedelem hűségén maradt konföderált rendek 1711. április 25-i szatmári gyűlése a békekötés mellett voksolt.*” Így született – a Kosáry Domokos által elérhető maximumnak tartott – gyümölcsöző kompromisszum a nemesség két oldalon álló képviselői között. Akkor, s azóta senki sem gondolt Béri Balogh Ádámról, aki az idevezető úton, ha akaratlanul is, életét áldozta ezért. Olyan is csak egy akadt, aki sejtetni engedte az összefüggést. Thaly Kálmán 1865-ben így írt: „*1710 végén, a szegszárdi szerencsétlen csata után, fakó lóva alatta összerogyván, elfogatott. Budára vitték, ahol is midőn Rákóczitól sem nagy ígéretekre, sem fenyegetésekre elállani nem akarna: a haditörvény halált diktált fejére. És így a híres hős pártfeleinek minden tiltakozása dacára, Pesten lefejeztetett, az 1711 év elején, a midőn a szatmári békealkudozások már folyamatban voltak.*”

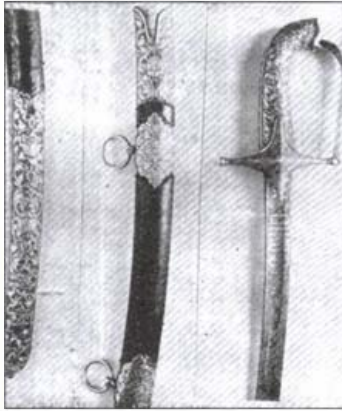
Pálffy János gróf

Béri Balogh Ádám után a róla elnevezett fán kívül részben elveszett birtoka és nevezetes kardja maradt az utókorra. A birtok ráeső részét sikerrel perelte vissza a vitéz kuruc özvegye, Festetics Juliánna, de – az 1715-ös, Rákóczit hazátlanná tévő törvény után nem sokkal – 1722-ben Balogh Farkas és Baltazár hűtlenség bűnében találtak vétkesnek, „*vagyonuktól megfosztatnak*”, s 1723-ban a Petrovszky-család kapta meg 3000 ezüstmű forintért. Mivel a familia 1833-ban fiúágon kihalt, a dominium ismét uralkodói kézbe szállt, onnét pedig – az utolsó közvetlen királyi donációként Magyarországon – 1837. június 15-én, 30 000 forint elengedése után, 56 507 forintért Bartal György kapta. (A korban s később is tudni vélték, hogy a Kossuth elleni vádak megalkotásáért jutalmazták ezzel. Ha ez nehezen igazoltó is, az mindenesetre feltűnő, hogy a későbbi kormányzót az 1837. május 5-ére virradó éjszaka vették őrizetbe, s így a két dátum közelsége is csábíthatott a kombinációra.)

A birtoknál jóval nevezetesebb kard első megtekintése és leírása után – fogalmazzunk így – „*került elő*” a *Balog Ádám nótája*. Mindkét esemény mögött Thaly Kálmán, a kuruc kor fáradhatatlan búvára állt. A Vasárnapi Ujság 1864. évi 30. számában a kölesdi diadalról írt, s mivel ezért kapta a brigadéros a kardot, kérést illesztett cikke végére: „*Vajha e becses történeti ereklye rajza beküldetnék!*” Ennek nyomán 1865. június 18-án már széles körben ismertethette meg a nemzeti ereklyét. „*Szerény szavam nem hangozék el a pusztában, mert Szabó István fényképész hazánkfia, a tulajdonos Forster Zsigmond úr engedelméből lefényképezé a nevezetes szablyát...*”

E kardot hagyomány szerint XIV-dik Lajos francia király küldötte 1707-ben az ónodi országgyűlés alkalmára szövetségésének, Rákóczi Ferenc fejedelemnek; s valóban a kard francia felirata franciaországi eredetre, s ezüstjének ritka műzlessel készült domborművei párisi udvari ötvös vésőjére emlékeztetnek. A kardnak tömör ezüst markolata s hüvelyének egyéb ezüst részei izlésteljes virág lombzat- s egyéb ékítőmennyekkel remekül vannak borítva, a penge dúsan aranyozott, s éppoly díszes, mint vivásra alkalmas és erős, – szóval mestermű. A penge hátrészének vastagsága s a rajta végig húzódó vércsatorna is mutatja, hogy egyszersmind csatakardnak készült, és mutatják az élen látható csorbák, miszerint Balogh Ádám használta is későbbi ütközeteiben...

A kard alakjára nézve görbe, de nem túlságosan: azaz török, hanem magyar módra; külsejének ezüsttel nem borított része most már meglehetősen kopott, de annál érdekesebb – minthogy – cápahal-héjjal van be vonva. Hossza az egésznek mintegy három lábnyi, markolatja hét hüvelyknyi, a két kardkötő-karika ezüstje 2 és 1/2 hüvelyknyi, végre a kard alsó részén levő ezüst 10 hüvelyknyi hosszúsága, át-

Béri Balogh Ádám kardja

Az 1896-os ezredéves kiállítás sokakat ösztönzött arra, hogy a családi ereklyetárból elővegyék a nemzetünk dicsőségét megidéző tárgyakat. Így került Tolna vármegye múzeuma birtokába Béni Balogh már addig is kalandos utat bejárt kardja. A helyi sajtó csak jóval az eset megtörténte után, 1895. december 22-én tudatta a hírt, s azt: „a kardnak ez idő szerint Forster István földbirtokos a tulajdonosa”. A brigadéros egyik fia ugyanis Franciaországba ment, másik azonban Tolnában élt tovább. Egyik unokája Forster Antal felesége lett, az ő ötödik fia az 1849 utáni császári megyefőnök, Károly. Ennek hetedik eseméteje Zsigmond, akinek fia az adományozó Forster István. Talányos ugyanakkor, miként kerülhetett örökösödés révén a családhoz ez a kard, hiszen az nem szerepel a kuruc vezér igen gondos (még kecskegidákat, gombokat is felsoroló) végrendeletében. Nem elképzelhetetlen, hogy a jelképes fegyvert ekkorra ő már kellően elrejtette, mivel annak jelentősége messze túlnőtt személyén.

Csak annyi bizonyos: becses ajándékként XIV. Lajos küldte II. Rákóczi Ferencnek, de hogy mikor, arról nem szólnak a följegyzések. A kérdést sem nagyon bolygatta eddig a kutatás. Thaly 1707-ben, az ónodi országgyűlésre teszi az átadást – még nem jelölt hagyomány alapján. Legkorábban 1704-ben érhetett ide, amikor a francia király seregei is szorult helyzetben voltak, mert ekkor toppant be Eger ostromakor Fierville lovag, aki XIV. Lajos hitlevelét hozta néhány hadmérnök kíséretében. Ez azonban az első kapcsolatfelvétel, ilyen megtiszteltetés túl korai lenne. Ugyanide jött, már követként 1705-ben Desalleurs őrgrof, akit ünnepélyesen fogadtak, de a várt fegyvereket nem hozta – talán csak épp ezt a jelképes kardot. Ezután még az erdélyi fejedelmi beiktatás, vagy a közvetlen utána lezajlott ónodi országgyűlés mutatkozik alkalmasnak a kard átadására.

Leglogikusabbnak azért látszik az 1705. év, mert a mives ötvösmunkán kezdendő harcra utal a francia szöveg. Az is jelképes, hogy e kardot a fejedelem az 1708. szeptember 2-i kölesdi győzelemért adta Béni Balognak: igen fontos, önbizalom erősítő visszavágás volt ez az éppen egy hónappal előbb elszennvedett trencsényi vereségért, ahol Rákóczi lebukott a lováról, mire a sereg szétfutott.

A kard a millenniumi kiállítás után a megyei múzeumba került. Akkori leírás szerint a szablya 92, ebből a penge 78,5, a hüvely 80,7, a pengeszélesség 2,4 centiméter. Mindezt azért érdemes elmondanunk, mert már csak fényképen csodálhatjuk meg, mivel 1944–45-ben eltűnt. Nincs adat arról, hogy német, magyar vagy orosz gazdája lett-e, de talán felbukkan majd valahol. Mostanában – az 1951-től 1989-ig a kuruc vezér nevét viselt – Wosinsky Mór Megyei Múzeum hivatalosan próbálkozik a nemzeti ereklye felkutatásával.

* * *

A szekszárdiak Béni Balogh emlékét mondákban s helynevekben egyaránt őrizték századokon át. Az 1700-as években már megvolt a máig élő *Szilfán alul*, *Szilfán felül* helynév: csak így emlegették, mert Rákóczi vagy Béni Balogh nevének kimondása még sokáig nyílt felségsértés számba ment. Így bukkant elő 1834-ben Garay Nepomuk (azaz János) *Csatár* című Hőskölteményi rajzolata *Bemenetelében* is.

„Közben a róna Csatár terjed, s közepette Csatárnak
Százados ágaival terebély nagy szilfa tenyészik...
Sokszor alád ülnek fúradtan tiszteletes fa...”

Újabb emberöltő múlva, éppen Liszt szekszárdi tartózkodásakor aztán úgy látszott, végképp megpeccételődik a fa sorsa. A Magyar Történelmi Társulat életében nem sokszor fordult elő, hogy egy fával

foglalkozott volna. A választmány 1870. október hó 6-i ülésén „Thaly Kálmán titkár reflektál a hírlapok azon tudósításra, hogy a Szekszárdon túl, a báttaszéki országút mellett, a csatári szőlőhegyek alatt állott vén, terebély szilfát, az ú. n. Balogh-fáját, melyhez a néphagyomány Rákóczi vezér Balogh Ádám elfogatását csatolta, a múlt szeptember hó 8-án d. u. 2 óra után a dühöngött vihar derékon kettétörve ki döntötte.” S miután Thaly éppen előző évi bécsi kutatásaiból tudta, az itteni elfogatás nem legenda, hanem valóság, a társulatot meggyőzte: „intézzon megkeresést Tolna vármegye hazafias érületű közönségéhez: jelöltesse meg az emlékezetes fa helyét bármily egyszerű, de tartósságot ígérő kő- vagy vasozloppal.” A terjedelmes levél érveket, sőt felirat-javaslatot is tartalmazott, a végén fennkölt Bajza-idézettel:

„Hol legtöbb honfivér lépé
A harci sikokat:
A népszabadság ott tenyész
Legszebb virágokat.”

Telt-múlt az idő, s a társulat közlönye, a Századok 1871 márciusában szomorúan állapította meg: „Tolna vármegye közönsége a Magyar Történelmi Társulat múlt évi october hó 15-kén kelt átiratára még semmit sem válaszolt. Kihalt-e belőlük minden érzék a hazai történelem és tudományosság, s minden kegyelet őseik iránt? Vagy méltóságuk alattinak tartják egy tudományos társulattal érintkezni? Bezzeg nem így gondolkoznak s járnak el társulatunkkal szemben a képviselőház, a ministeriumok, a hercegek, más városok, vármegyék! Ha indítványunkat a tolnaiak határozat nélkül ad acta tették, szégyen reájok az utókor előtt! Mindazáltal még jót remélünk s választ várunk.”

A következő hónapban megírták: „egy Tolna megyei származású buzgó tagtársunk csodálkozását fejezi ki, holott értesülése szerint indítványunk a vármegyének még october havi bizottmányi gyűlésén fölolvastatt, s lelkesülve fogadtatván, azonnal bizottság nevezetett ki az indítvány foganatosítása érdekében teendő intézkedések végett.” A lelkes válasszal együtt tudatták azt is: „biztos értesülés szerint e választat az ottani kiadóhivatal túlhalmozottságából eredett tévedésből késett ily soká”. De ezen kívül nem történt semmi.

Már 1874-et írtak, amikor „Höke Lajos úr most, a Fővárosi Lapok április 26-i számában a Béri Balogh-család okiratait ismertetvén, főlemli, hogy a megye által az állítandó emlék költségeinek összeszerzésére kiküldött bizottság a különben annyi gazdag földesúri családdal dicsekedő Tolnában, fájdalom oly rideg közönnyel találkozott, miképp csak igen csekély összeget sikerült egybegyűjtenie. Azonban a jó ég kegyesebb volt az elvérzett hős emléke iránt, mint az emberek, és legközelebb földijei; ugyanis azóta a vén kidőlt fa törzséből oly életerős sudár sarjadott fel, hogy – hacsak gonosz kezek ki nem irtják –, hivatva lesz Balogh Ádám emléket pár századig fenntartani. Szóval a vitéz vezér fája, mint dicsősége, az új időben új életre kelt.”

Báró Augusz Imre – a kuruc leányági leszármazottja – 1882-ben jelölte meg az agg szilfát díszes réztáblával. Az erre került szöveg ma is az általa kidolgozott formában olvasható az emlékkövön: „Ezen a helyen fogatott el Béri Balogh Ádám, II. Rákóczi Ferenc dandárnoka, ki a hős tulajdonságait a hon és a szabadság szent szeretetével egyesíté s elvhűségéért kegyetlen vértanúságot szenvedett. Örökös tisztelet emlékének! A haza minden előtt!”

A fa története ezzel azonban korántsem ért véget. Már Garay János leírta a Szekszárdi régiségekben: „A babona és előítélet a fárol egyebet is tart, mi nem idevaló.” E titokra a költő szobrának avatásakor, 1898-ban derül fény. Az alkalomra kiadott albumban Garay Antal bátyja szájába adja: „Azt mondják, hogy a (Béri Balogh) lelke most is visszajár. Mert ha valami német ott éjfélkor elmegy a szilfa mellett, hát úgy üti pofon jobbról, balról valami, hogy sziporkát hány a szeme.” Jót mosolyogva gyanakodhatnánk a párizsi '48-as forradalom torlaszharcaiban küzdött Tóni bátyánk kegyesen tódító fantáziáján, ha nem olvassuk a Tolnamegyei Közlöny 1903. évi szeptemberi számában: „15-én délután 4 óraker az a hír érkezett a városba, hogy két német vándorló magyaryűlöletből felgyújtotta a Balogh-fát. A város házáról Nikitis Imre tüzeltő alparancsnok és Szűcs Ferenc szakasparancsnok rögtön fecskendővel kiindultak, hogy a nevezetes fát megmentsék, mi sikerült is nekik.”

Ekkor már hivatalosan védik a fát: „korhadt részeit levágták, és bepléhezték a levágott törzsrészeket, a hazafias kegyelet mentette meg az elpusztulástól”. Hamarosan – talán Rákóczi hamvainak hazahozatalán felbuzdulva – előbb a Báttaszéki utcát nevezték el Béri Baloghról, majd 1907-ben a megye elhatározta: méltóbb emléket állít. A fenti lap november 11-i számából Döry Pál alispán stílusiskolájával azt is megtudjuk, mily szépen kérte egykor. „Vágyok bátor a Tisztelt címhez azon tiszteletteljes kérelemmel fordulni, hogy a Rákóczi-szabadságharcunk ezen kimagasló hősenek emelendő emlékmű pénzalapjához hazafias áldozatával hozzájárulni s hírlapilag nyugtázandó kegyes adományát az ide mellékelt postautalvány felhasználásával hozzám beküldeni méltóztassék.”

Béri Balogh fája

véből küldött. Amikor az agg törzs végleg kiszáradt 1940-ben, megjelent Bodnár István Béri Balogh-ról szóló könyve, már a ma is díszlő új sarj újította meg a fa életét. Az elfogatás 300. évfordulóján a Tolna Megyei Egyed Antal Honismereti Egyesület sem feledkezett el a méltó megemlékezésről.

Töttös Gábor

Kétszáz évvel ezelőtt született Albert Ferenc csillagász

Albert Ferenc, a XIX. század egyik kiváló magyar csillagásza, kétszáz évvel ezelőtt, 1811. január elején született az ausztriai Klagenfurtban. Apja császári tiszt volt, elemi iskolai tanulmányait szülővárosában kezdte, német nyelvű iskolában. Apját 1820-ban Egerbe helyezték, fia itt magánúton folytatta tanulmányait és magyar nyelvű iskolában szerzett bizonyítványt. Már gyermekkorában vonzódott a matematika, a természettudományok iránt.

Apja barátja Tittel Pál, a helybeli csillagda igazgatója keltette fel érdeklődését a csillagászat iránt. Miután Tittel 1824-ben a budai csillagdába került, egy év múlva 1825-ben oda követte Albert Ferenc is. A fővárosban nagy hévvel kezdett tanulni. Az említett év augusztusában a pesti egyetem bölcsészettudományi karán az összes mennyiségtan tudományokból fényes sikerrel vizsgázott. Tehetséges csillagásznak bizonyult. 1825. augusztus 8-án egy új üstökösöt fedezett fel. 1829. szeptember 9-én csillagászatból tett sikeres vizsgát az egyetemen. Széchenyi István hatására állandóan tökéletesítette magyar tudását. 1831-ben már magyar nyelvű csillagászati cikkeket írt a Közhasznú Esmeretek Tárába.

Miután mestere Tittel Pál a fenti évben elhunyt, a csillagda vezetésével őt bízták meg, helyettes csillagász minőségben. 1825-ben szintén a pesti egyetem bölcsészettudományi karán a bölcséleti tudományok „tudorává” (doktorává) avatták. Még 1834-ben megnősült. 1836-ban Mayer Lambert Ferenc igazgató mellett adjunktusi beosztást kapott a csillagdában. 1837-ben részt vett a német orvosok és természetvizsgálók prágai gyűlésén.

1841-ben a pesti egyetemen a csillagászat s a „kortan” s a felsőbb földmérés rendes tanárává nevezték ki a harmincéves fiatal tudóst. Az említett tudományokat ő tanította először magyar nyelven hazánkban. 1842-ben a magyar orvosok és természetvizsgálók második pesti gyűlésén a kettős csillagokról tartott színvonalas előadást. 1843-ban pedig addigi munkássága elismeréseként a Természettudományi Társulat tagjává választották.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc napjaiban a magyarrá vált Albert Ferencet a budai nemzetőrség századosává nevezték ki. Ilyen minőségben irányította a vár bástyáinak megerősítését. Az erődítmény 1849. májusi ostromának napjaiban az obszervatórium műszereit leszereltette és ezáltal megmentette a pusztulástól. 1849. június 27-én „fegyveres felkelésben való részvétel gyanúja miatt” a császári katonák letartóztatták és október 17-én egyévi várfogságra ítélték, de időközbeni amnesztiával már november 12-én szabadult.

Miután Bartakovics Béla egri érsek 1851. április 15-én az egri csillagda igazgatójává nevezte ki, családjával Egerbe költözött. Ekkor nemcsak csillagász, hanem egyházmegyei könyvtárosi, liceumi tanári kinevezést is kapott. A csillagda vezetőjeként 1856. március 17-én beadvánnyal fordult érsekéhez, amelyben anyagi támogatást kért az addigra már elavult műszerek felújítására, azonban ehhez nem kapta meg a szükséges összeget. A csillagászati megfigyeléseken kívül meteorológiai észleléseket is végzett. Még 1852-ben a liceum épületében a csillagdával kapcsolatos meteorológiai megfigyelőállomást rendezett be. Megfigyeléseit rendszeresen közzétette az Eger című lapban. Egerbe kerülésekor először a filozófiai fakultáson oktatott, de rendkívüli tanárként németet és asztronómiát is tanított. 1854-ben rendes tanári professzori kinevezést kapott. 1855. szeptember elsején kedvenc tárgya, a matematika oktatásának engedélyezését kérte az érsektől. A matematikán kívül oktatott fizikát, geográfiát és statisztikát is. Mint tanár 1861-ben 60. évét elérve nyugdíjba ment.

A következőkben, mint könyvtárosról is szólnunk. Az egri érsek 1852. augusztus 29-én nevezte ki egyházmegyei könyvtárosnak, az intézményt elődjétől december 31-én vett át. Felismerve a bibliotéka „nagy becsét keblemben azonnal szilárd elhatározás támadt mindent elkövetni, mi erőmből telik, hogy e nagyszerű intézet eredeti céljának megfelelőhessen is új virágzásnak indulhasson. Mi annál könnyebb lön mivel érsek urunk ő nagyméltóságának élénk tudomány szeretete, bőkezű pártolása vezércsillag gyanánt ragyog ez intézet fölött” – írta a könyvtárról készített dolgozatában 1864-ben. A könyvtár átvétele után hozzákezdett az addig hiányzó címjegyzékek (katalógus) elkészítéséhez. 1852-től 1864-ig 23 477 kötetbe foglalt 17 237 munka lajstromozását végezte el. A kötetek címjegyzékei 24 kötetet tettek ki. Ritka szorgalommal végzett munkája gyökeres fordulatot jelentett a könyvtár életében. Hozzáfogható könyvtáros csak Iványi Sándor volt a XX. században.

Albert Ferenc termékeny szakíró is volt. 1851-ben Egerben könyve jelent meg *Napfogyatkozásról* címmel. 1853-ban szintén Egerben magyar nyelvtana és német nyelvtana látott napvilágot. 1863-ban a liceumi bölcsészeti hallgatók részére „mennység- és természettani földrajz könyvet” írt. A megjelenteken kívül kéziratban maradt német irodalomtörténete „Az erőműtan kézikönyve”, *A szakcsillagászat kézikönyve*, a népszerű *Csillagtan* című kötete. A nyomtatásban megjelent és kéziratban lévő munkáin kívül huszonegy kötetnyi jegyzetanyagot is hátrahagyott.

Figyelemreméltó ismeretterjesztő, tudománynépszerűsítő munkássága is. Ismeretterjesztő cikkeiben leginkább csillagászati, időjárás- és földrajzi témákkal foglalkozott. 1825–1848 közötti csillagászati megfigyeléseit rendszeresen közölte az *Offner Pester Zeitung* és a *Pester Tageblatt* német nyelvű lapokban. Cikkei jelentek meg 1832-től magyar nyelven a *Jelenkorban*, a *Nemzeti Újságban*, a *Pesti Naplóban*, az *Idők Tanújában*. Az ismeretek terjesztésére felhasználta a naptárakat is. 1827-től kezdve haláláig több hazai naptár munkatársa volt, többek között az Egri Képes Naptáré. Számos tudománynépszerűsítő cikket írt az 1832–1834 között megjelent *Közhasznú Esmeretek Tára*ba is.

Albert élénk tudományos szervező munkásságot is kifejtett, főként a magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlései alkalmával. Már korábban említettük, hogy előadást tartott a magyar orvosok és természetvizsgálók második pesti gyűlésén. 1853-ban a XII. rimaszombati gyűlésen a naprendszerekről és az állócsillagok meghatározásáról beszélt. Életének egyik fénypontja volt a magyar orvosok és természetvizsgálók 1868. augusztus 21–29 között Egerben tartott ülése, amelynek egyik titkára és a gyűlésről kiadott jegyzőkönyv szerkesztője volt. Ebben az időben adta ki mindmáig használható munkáját: *Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása* címmel.

Albert Ferencről nem volt idegen a sajtó sem. 1860. szeptember elsején elindította az *Egri Értesítőt*, az Eger című lap elődjét. Nem tudjuk, hogy mi okból, 1872. április 12-én beadvánnyal fordult Bartakovics érsekhez, amelyben tudatta, hogy a vármegyei tanfelügyelői megbízatása miatt lemond a csillagdaigazgatói, könyvtárosi és tanári állásairól. A már öregedő tudós tanfelügyelői feladatát is nagy szorgalommal látta el. Szinte minden iskolát meglátogatott. Tapasztalatairól az Eger című lapban rendszeresen beszámolt.

1883. augusztus 9-én hunyt el Egerben, életének 73 évében. Földi maradványait a Fájdalmas Szűzről elnevezett sírkertben, a „Hatvani temetőben” hantolták el. Sirja jelenleg már nem látható. A második világháború után a Széchenyi út 2. szám alatti lakóházát emléktáblával jelölték meg. A városban utca őrzi emlékét.

Irodalom: *Antalóczi Lajos:* Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár története (1793–1989). Eger, 1989. 37; *Szecső Károly:* Albert Ferenc (1811–1883). In: Kétszáz éves az Egri Főegyházmegyei Könyvtár 1793–1993. Emlékkönyv. Eger, 1993. 261–270; *Zétényi Endre:* Albert Ferenc. Az Egri Pedagógiai Főiskola Évkönyve 7. Eger, 1962. 393–394.

Szecső Károly

Az Erkel-családról II.

Erkel Ferenc családja és munkássága 1839 és 1850 között

Erkel Ferenc újabb zeneszerzői tevékenységbe fogott az 1839-ben *Adler Adéllal* kötött házasságát követően. Alighogy gyulai nászútjukról visszatért Pestre, fellobbant benne az operazene komponálásának lángja, amely bizonyára azóta izzott benne, amióta Kolozsváron megismerte *Ruzitska József* „*Béla futása*” című sikeres magyar hangvételű daljátékát. Házassága egyéves évfordulója előtt néhány nappal, 1840. augusztus 8-án a Nemzeti Színházban bemutatásra került első operája a *Bátori Mária*, úgysis, mint a magyar operairodalom legelső értékes és maradandó alkotása. Az opera szöveggönyvét *Egressy Béni* írta *Dugonics András* 1795-ben készült szomorújátéka nyomán. A történet drámai magva társadalomtörténeti, illetve intrikai gyökerű. Megnyilvánul benne az az ellenzéki és alávetettség-ellenes hang, amely végigvonul Erkel operáin. Kizendül belőle Erkelnek a haza iránti szeretete és aggodást kiváltó állapotának kinyilvánítása is. Az opera története röviden az alábbi: A király fia, István herceg, akiről a népet megszemélyesítő kórus azt hirdeti, hogy „*ki békét derített a nyomorgó hazára*”, elveszi házasságon kívül született két gyermekének az anyját, az erkölcstelennek megbélyegzett „nemes hölgyet”, *Bátori Máriát*. A herceg rosszakarói, irigyei, amíg ő vadászaton van, a királytól kierőszakolt hozzájárulással, megölik Máriát, hogy ne kerülhessenek a gyermekei majd véletlenül sem az „Árpád-ház trónusára.”

A bemutatón István szerepét Erkel öccse, *Erkel József* énekelte. Az opera éveken át volt a Nemzeti Színház egyik legsikeresebb előadása. A korábban már idézett korabeli jeles zenekritikus, *Mátray Gábor* kiemelte az operáról írt kritikájában „*az együttesek mesterségbeli tudást elárulól felépítését*”. A Magyarországon működött neves német származású zeneszerző, *Volkman Róbert* Schumannnak írt levelében ezt írta a *Bátori Máriáról*: „*Az opera maga derekas munka ... uralkodik benne a magyar elem ... ami igen illik a tárgyhöz*”. Az operában Erkelnek sikerült a kialakult és a hagyományossá vált operai formákat – elismerésre méltó módon – „megtöltenie” a magyar verbunkos muzsikától átítatott zenéjével.

Erkel a *Bátori Mária* premierjét követően újult lendülettel vett részt Pest-Buda zenei életében. Segítője lett a két városrész Hangászegyesületének. Vezényléseket vállalt az egyesület által szervezett hangversenyeken. Zeneszerzőként egy különösnek nevezhető zongoraművel állt elő *Emlékül Liszt Ferencre* címmel. A *Rákóczi indulót* dolgozta fel olyan szellemben és módozatban, ahogy azt Liszt játszotta akkoriban pesti hangversenyein. A számos kiadásban megjelent kompozíció annak a barátságnak kezdetét is jelentette, amely Liszt és Erkel között létrejött és tartott életük végéig.

Erkel Ferenc. Franz Eybl litográfiája, 1841. (Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok)

1842. július 7-én nagy öröm költözött Erkelék otthonába, megszületett első gyermekük, *Erkel Gyula*. Belőle zenetanár, zeneszerző és karnagy lett. Segédkarmestere, majd karmestere volt a Nemzeti Színháznak és az Operaháznak, zenetanára a Zeneakadémiának. Újpesten zenekonzervatóriumot alapított és igazgatott. Kísérőzenét írt a „*Csongor és Tündéhez*” és „*Az ember tragédiájához*”. Számos népszínmű zenéjét állította össze, köztük a „*Falurosszának*” is. Újpesten halt meg 1909-ben.

*Egressy Béni*t, a Nemzeti Színház tagját az 1840-es évek elején erősen foglalkoztatta a Hunyadi-család története. Erkelnek a figyelmét egy színmű kellette fel a Hunyadiak iránt, amelynek hatására 1843-ban megkomponálta *Hunyadi László hatyúdálát*, a régi kolozsvári barátának, *Brassai Sámuelnek* ajánlva, amely zenekari változatban az opera részévé vált. 1843-ban *Bartay András* zeneszerző lett a Nemzeti Színház igazgatója, aki pályázatok meghirdetésével segítette elő a magyarosodást a művészetek eszközével. Pályázatot hirdetett a „magyar népletekből merített” témájú színművek írására. Ennek nyomán keletkeztek évtizedeken keresztül a jeles magyar zenés színművek, amelyekhez Erkel is szívesen komponált zenéket. *Bartay* hirdetett pályázatot *Vörösmarty Szózatának* megzenésítésére is. Erkel a bírálóbizott-

ság tagjaként nem vehetett részt a versenyben, de a költemény megzenésítése őt is meghihlette. A pályázatot *Egressy Béni* nyerte el.

1843. november 2-án megszületett Erkel második fia, *Erkel Elek*. Fiatalon az óbudai hajógyárban kitanulta a kovácsmesterséget. Zenei tehetsége révén csakhamar muzsikus pályára került. Nagydobosa lett a Nemzeti Színház zenekarának, később a Népszínházba hívták karmesternek, majd az Operaház szerződötté. Írt szindarabokhoz betétnéket és vidám témájú daljátékokat. Budapesten hunyt el 1893-ban.

Az 1844-es esztendő Erkel Ferenc életében eseményekben és sikerekben gazdagon telt el. Január 27-én került bemutatásra *Hunyadi László* című operája. Szövegét *Tóth Lőrinc* drámája nyomán szintén Egressy Béni írta, amely állítólag úgy került Erkelhez, hogy Erkel összetalálkozott Egressyvel az utcán, akinél az elkészült libretto volt. Betekintésre elkérte tőle, aztán nem adta vissza, mondván: jónak tartja megzenésítésre. A bemutatón a címszerepet éneklő pozsonyi tenoristán kívül a többi szerepet a Nemzeti Színház jeles operistái énekeltek. Kis szereplőként Egressy Béni is színpadra lépett. A bemutatót követően az akkori értékelők két táborra szakadtak: a hiányosságait felnagyítókra és az erényeinek örvendzőkre. *Ábrányi Kornél* zeneíró, zeneszerző szemtanúként eképpen emlékezett vissza a bemutató fennkölt perceire: „Mikor az első felvonás végén először csendült fel a »meghalt a cselszövő« kezdetű, s még ma is mindig felvillanyozó karének ... elementáris tapsvihár tört ki ... a közönség tömegesen felkelt a helyéről, kendőket, kalapokat lobogtatott, s zúgta az éljeneket. Mikor pedig a függöny legördült, többször követelte a kar ismétlését, a szerzőt pedig számtalanszor hívta a lámpák elé.” Az *Életképekben* – találón – ezt lehetett olvasni: „olgy sikerült szüleménynek vallhatni jelen dalművet, hogy azt bátran sorolhatjuk a legjelesb hazai zenekincseinkhez.”

A Hunyadi László színe kerülése után Erkel a Pest-Budai Hangszegyesület állandó karnagyává választják: *Szigligeti Ede* két színművéhez 27 dallamot szerez. Egy dalegyleti hangversenyen megszólaltatja új, *Capriccio* című zongoradarabját.

1844. április 9-én megszületik harmadik fiúgyermeké, *Erkel László*, a későbbi zongoratanár és kóruskarnagy. Békésgyulán és Szeghalmon vezetett énekkart. Országos dalos ünnepeken a gyulai kórusa kitüntetésekben részesült, 1870-ben Pozsonyba költözött. Ott volt tanítványa Bartók Béla. 1896-ban halt meg Pozsonyban.

1844. május 8-a és 20-a közt Pozsonyban, ahol a magyar országgyűlés ülésezett, adta elő – ujjongó elismerést aratva – a Nemzeti Színház operatársulata Erkel két operáját, a Bátori Máriát és a Hunyadi Lászlót. A Nemzeti Színház akkori, a zeneszerzést művelő és a színház vezetéséhez nagyszerűen értő igazgatója, Bartay András 1844 tavaszán meghirdette – harmadik pályázataként – Kölcsey *Himnusz*-ának megzenésítését. Tizennégy pályamunka közül (június 15-én) a zsűri Erkel Ferenc megzenésítésének ítélte a fődíjat. A Kölcsey és Erkel alkotta *Magyar himnusz* július 2-án hangzott el először – ünnepélyes keretek között – a Nemzeti Színházban. (A történelmi események miatt azonban csak 1909-től válhatott a magyarság bensőséges imájává.)

1845 első hónapjában Erkelné Adler Adél megszülette a család negyedik gyermekét, *Erkel Ilonát*, akit tizennégy éves korában sajnálatosan elvesztettek szülei és testvérei.

Az 1845–46–47-es években a Hunyadi László sikere egyre nőtt. Erkel megkomponálja az opera nyitányát, amely a 1845. október 29-én hangzik fel először. A mekkül sikerült nyitány egyben az első „mintapéldánya” a magyar szimfonikus költeményeknek is. *Thalberg*nek, kora egyik legnagyobb osztrák zongoraművészenek – decemberi pesti fellépésekor – a Hunyadi László már a nyitányának az elhangzásával együtt nyerte el a tetszését.

1846. január 2-án új, ötödik családtag jött világra Erkeléknél, *Erkel Sándor*, a majdani zenekari művész, zenetanár, kóruskarnagy, zeneszerző és operakarmester. Zongorázni édesapja, zeneelméletre Mosonyi Mihály tanította. A négy zenei szakemberré lett Erkel-fiúk közül a legtehetségesebb. Tizenöt évesen üstdobosa a Nemzeti Színház zenekarának, huszonnyolc éves korában kóruskarnagy, majd visszatér a Nemzeti Színházba karnagnak és negyvenkét évesen az Operaház karmestere lett. Elnök karnagya volt – atyja utódként – a filharmóniai társaság zenekarának is. Zeneművei közül a *Csobánc* című operája emelkedik ki. Békéscsábán hunyt el 1900-ban.

1847 februárjában, pesti hangversenyei alkalmával, *Berlioz* is meghallgatta a Hunyadi előadását. Emlékirataiban ezt írta Erkelről: „nagy tehetségű, kiváló és érdemes férfú...”, az operájáról pedig: „Ebben a műben ... egész sereg kitünő dolog van.” 1847-ben nászalt komponált Teréz húga esküvőjére, amelyet aztán beillesztett a Hunyadi László zenéi közé. Ez év májusában az akkor 35 éves *Liszt Ferenc* is meghallgatta Pesten a Hunyadi, és még abban a hónapban eldirigálta Bécsben annak nyitányát.

Nem sokkal a 48-as pesti márciusi forradalmi események után, 1848. április 6-án megszületett – hatodik gyermekként – Erkel második leánya, *Erkel Mária*, akiről csak az maradt fenn, hogy atyjának öreg korában egyik ápolója volt.

A hazai kedvezőtlen történelmi állapotok miatt, Erkel 1849-ben hosszabb időre Gyulára küldte feleségét Rezső öccséhez. A nyarat Erkel is Gyulán töltötte. 1850. február 24-én Gyulán született meg Erkelék hetedik gyermeke, illetve ötödik fiúgyermeke, *Erkel Lajos*, az Operaház későbbi ügyelője, Erkel öregkori gondviselője.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukását követően, a „rebellisnek” nyilvánított két Erkel-operát nem volt ajánlatos játszani a Nemzeti Színházban. A „kimondatlan tilalmat” a hírneves francia operaénekesnő, *Anne De La Grange* 1850 nyarán „oldotta fel”. Miután nagy sikerrel énekelt a Nemzeti Színházban három külföldi operában, a közönség magyar dalműben is látni óhajtotta. Erkel erre elővette a Hunyadi Lászlót, és a Szilágyi Erzsébetet megszemélyesítő énekesnőnek egy nehéz, de igen szép áriát komponált. Az ária azóta is az ő nevét viseli. Ezzel a Hunyadi László sikerrel kelt életre ismét! Az énekesnő pedig megérdemelt elismerést kapott a július 20-i *Hölgyfutárban*. Ez állt benne: „*Erzsébet szerepének minden szépségét csak most élvezhettük tökéletesen.*”

A sikerben méltán osztozott a zeneszerző és a karmester Erkel Ferenc is.

Várnai Ferenc

RÁKÓCZI HŰSÉGÉBEN Hagyományörző pályázat 1711–2011

A 2003. esztendőben köszöntött ránk a Rákóczi szabadságharc 300. évfordulója. Az egykori harcokat felidéző történelmi játékokkal, a Rákóczi várakban rendezett romantikus programokkal ünnepeltük a kurucok hősi harcait nemzetünk szabadságáért. Borsiban, ahol megszületett Rákóczi, az édesanyát, Zrínyi Ilonát köszöntöttük. Regécen a nyolc éves Rákóczival „találkoztunk”. A rejtelmes várban először az osztrák császár kémeit kellett elfognunk. Rákóczi egy sziklán ülve fogadott bennünket, s kedvelt játékára hívott mindenkit. Tanítóival minden nap a *szógyűjtőt* játszották. Nézzétek ezt a csodálatos tájat, a vulkánok koszorúját, a zúgó fenyveseket, a dombok alatt meghúzódó falucskákat, a kicsi templomokat, ahonnan a szellők felhozzák a harangok szavát – olyan, mintha egy kicsi haza lenne. Ki tudna olyan szép szavakat mondani, amelyek rokonságban vannak a hazával? Rákóczi örömmel jegyezte fel a legszebb szavakat.

Sárospatak vára most is olyan, amilyenek Rákóczi látta. Az egykori lovagteremben avatta fel – akkor már vezérlő fejedelemeként – kedvelt nemes ifjait. S mi is ugyanott avattuk szövetségünk új nemes ifjait. Innen küldtük üdvözlétünket a rodostói diákoknak, akik részt vettek pályázatunkon. Ők a fejedelem emlékeit kutatták a törökországi Rodostóban.

A katonai túlerő azonban letörte a kurucok szabadságharcát. „Nagymajtényi sikon letört a zászló” – szól a keserű dal. Ám a 300. évfordulón nekünk is van egy dalunk, üzenetünk:

Felemeljük a Pro Patria zászlót!

Azoknak a felfedezőknél és a szövetségbe nem tartozó diákoknak, barátainknak hirdetünk pályázatot, akik hívei a Rákóczi hagyományoknak, akik lelkesen emlékeznek a kurucok dicső küzdelmére.

Az első feladat: legyen rajzlapra, kartonra festett Rákóczi zászlód, arra jegyezd fel munkáidat.

A második: képzeletbeli utazás Borsiba, ahol zászlódra rajzolod a várkastély tornyát és egy köszöntő szalagot írsz az édesanyad, Zrínyi Ilona emléktáblájára.

A harmadik: képzelt utad Regécere vezessen! Legyél te is a szép szavak, kifejezések gyűjtője, mint egykor Rákóczi. Ám neked a szülőhelyedről, lakóhelyedről kell gyönyörű szavakat írni. Lehet épület, tájrész, az utcád, egy kiválasztott történelmi emlék, bármi, amiről, – akár egy képeslap formában – szép szavakkal tudsz írni.

A negyedik: színhelye Sárospatak, a lovagterem, ahol Rákóczi nemes ifjai fogadalmat tettek. Alkosd meg az egy mondatos fogadalmadat, amely tetszene Rákóczinak is. Írd a zászlódra!

Az ötödik: Rodostóba röpit a képzeleted. Te mit vinnél ajándékkul a hazából a bujdosó Rákóczinak?

Ha 2011. május közepéig elküldöd zászlód másolatát a **Magyarország Felfedezői Szövetség** címére **1032 Budapest, San Marco u. 81.** válaszul egy török-magyar nyelvű emléklapot kapsz. Ha eljössz a szövetség táborába Sárospatakra, a vár egykori lovagtermében nemes ifjúnak, nemes lánynak avatunk pályázatot.

ISKOLA ÉS HONISMERET

Tanítómestereink

Csűry Bálint:

Jegyzetek a moldvai magyarok népköltészetéről¹

A moldvai magyaroknál a nyelvnek, néphagyományoknak igazi letéteményese és őrzője a nő. A férfi beszédén, ki a világgal állandóan érintkezik, megérik a vegyes nyelvűség, a nők beszédén nem. A nők őrzik és tartják fenn a népköltési hagyományokat is. Ha nótát, mesét kérdez az ember a férfiatól, a lányokhoz meg az asszonyokhoz utasítanak. Viszont a katonáskodás révén a régi nótakínészet a férfiak frissítik fel újakkal. Sok olyan nóta terjedt el újabban köztük, melyeket a moldvai magyar fiúk azoktól a székely fiúktól tanultak el, kikkel egy ezredben katonáskodtak.

Az alább közölt népdalok dallamait Németh János kollégám jegyezte föl, a zenei részt az ő följegyzésében közlöm.

1. Zöd pántlika, kinyid gunya...

Zöd pántlika kinyid² gunya, Virágom, virágom!
Zöd pántlika kinyid gunya, Virágom, virágom!
Mert azt a szél könnyen fújja, Virágom, virágom!
Mert azt a szél könnyen fújja, Virágom, virágom!
De a fátyor nehéz gunya, Virágom, virágom!
De a fátyor nehéz gunya, Virágom, virágom!
Mert azt a bú letogolja,³ Virágom, virágom!
Mert azt a bú letogolja, Virágom, virágom!
Tavaszi szél vizet áraszt, Virágom, virágom!
Tavaszi szél vizet áraszt, Virágom, virágom!
Menden madar társot választ, Virágom, virágom!
Menden madar társot választ, Virágom, virágom!
Há én immá kít válasszak? Virágom, virágom!
Há én immá kít válasszak? Virágom, virágom!
Te engemet s én tégedet, Virágom, virágom!
Te engemet s én tégedet, Virágom, virágom!

2. Piros, piros szekfü

¹ 125 évvel ezelőtt, 1886. február 13-án született, s 70 éve, 1941. február 13-án hunyt el dr. Csűry Bálint nyelvész, egyetemi tanár, az MTA levelező tagja, a modern nyelvjárás-kutatás egyik legkiválóbb, iskolateremtő mestere. „Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról” című tanulmányának részletével emlékezünk rá. (Forrás: Erdélyi Tudományos Füzetek 27. Kolozsvár 1930. 20–24.) (A Szerk.)

² könnyű

³ leszaggatja, letöri, lesújtja

*Piros, piros székfű, Bongosz⁴ murujánna!
 Valyon ki kaszálja? Valyon ki kaszálja?
 Józsid bíró vágja, Rózsida asszony hányja,
 Józsid bíró vágja, Rózsida asszony hányja.
 Hányd fel a buglyára, Hányd fel a buglyára,
 Minden buglya mellett Tíz pár csókot nékem.*

3. Szegény legény kucorgása...⁵

*Szegény legény kucorgása, Ablak alatt hallgatása...
 Nem feketik az ágyába, Nem feketik az ágyába.
 Ha nem fekszik az ágyába, Ha nem fekszik az ágyába,
 Fekégyék a bojtortánba, Fekégyék a bojtortánba.*

4. S a te fejed akkora...

*S a te fejed akkora, S a te fejed akkora,
 Csillárim hopp, hopp, hopp! Csillárim hopp!
 Mint a széllebokrécška,⁶ Mint a széllebokrécška.
 Csillárim hopp, hopp, hopp! Csillárim hopp!*

5. Hegyen, földén járogatok vala

*Hegyen, földén járogatok vala,
 Virágocskát győjtögetek vala,
 Csokrécskába csokrolgatom vala,
 Csincécskébbe csincselgetem vala,
 Bokrétába bokrolgatom vala.
 Lyányok, lyányok, jó lány barátaim,
 Hajtok⁷ eszte⁸ hozzám guzsajásba,
 Néktek adom húgom koszorúját,
 Nem kell nekőnk senki koszorúja,
 Mert most kötik e mihinket⁹ vala
 Ágból, bogból s tiszta fehér liliomból.*

⁴ bimbós (majorána)

⁵ E tréfás dalt a lányok éneklék a guzsajásban, mikor észreveszik, hogy a legények az ablak alatt leskelődnek.

⁶ szőlőbokrécška

⁷ gyertek

⁸ este

⁹ a miénket

6. Érik, érik...

*Érik, érik a cseresnye,
Kondorodik a levele. Háj, háj!
Mennél jobban pirosodik,
Annál jobban kondorodik. Háj, háj!*

7. Jöjj meg, Duna...

*Jöjj meg, Duna, jöjj meg,
Jöjj meg, Duna, jöjj meg,
Esővel, zsáporral
S az én könyveimvel.¹⁰*

8. Jó estét, jó estét...

<i>Jó estét, jó estét, Kazdag legény bíró, Trajlalla, trajlalla Kazdag legény bíró. Iljen le, iljen le Nállink a karszékbe Trajlalla, trajlalla Nállink a karszékbe. Mert én érted gyüttem, Véllem elvigyelek, Trajlalla, trajlalla, Véllem elvigyelek. Verje meg az Isten Seretőmnek anyját. Trajlalla, trajlalla, Seretőmnek anyját.</i>	<i>Minek tilcsa töllem Az ő édesz fiát, Trajlalla, trajlalla, Az ő édesz fiát. Kédnek ha édesz vót, Nékem édeszebb vót, Trajlalla, trajlalla, Nékem édeszebb vót. Elvehetett lenne, Ha segény vótam is, Trajlalla, trajlalla, Ha segény vótam is. Elalhattunk lenne Ketten egy párnán is, Trajlalla, trajlalla, Ketten egy párnán is.</i>
--	---

*Ketten egy párnán is,
Havasz ódalán is,
Trajlalla, trajlalla,
Havasz ódalán is.*

A tél és nyár meséje

Hát eccér a tél a nyárral veszekettek, hogy melyik legyen a nagyobb. A nyár aszt mondotta, hogy ő a nagyobb. A tél mékszomorkodott, hogy nem engedik még, hogy ő urolkoggyék és elhatta a nyárt uraságban. A nyár urolkodott valamennyre ideig, melyik időbe mékszaporodott mendenféle állat. De kiváltképpen a rossz állatok: békák, kígyók és mendenféle. Kiváltképpen a békák mékszaporottak, hogy még egy kirájk is vót nekik és annak e fíja. A nyárnak is vót egy szép lány. A békakirájkának a fíja el akarta venni a nyárnak a lányát feleségül. A nyár nem akarta, de a békák mékfenyegették, hogy ha nem aggya a lányát az ő kirájk fíja után, akkor nagy baj leszén. A nyár szomorúságában – mert nem lehetett lenne, hogy az ő szép lőányát egy csőnya béka elvegye feleségül –, elment és mékkereste a barátját, a telet és kérte, hogy jőjjön vissza urolkodni helyibe, mert ő nem engedi az ő lőányát férjhez adni a békák után. Bizodalmas,¹¹ hogy a tél bir valamit csőnni a békáknek az elvesztésikre. A tél látván, hogy a nyár mégalázta magát, elment, uralkodott. Vót egy igén nagy hideg, melikben elveszett az egész béka, és így elszaladott a nyárnak a lőánya, hogy nem ment férjhez a békáknek a fia után.

Mondák

Eredetükre vonatkozólag olyan hagyomány él köztük, hogy ők Nagy Lajos magyar királynak Nagy István román királlyal való háborúja alkalmával telepedtek le Moldvában. Egy nyolcvanéves öreg csángótól viszont azt hallottam: „Apókám¹² mondja vala, hogy mitülte¹³ mű őscink Atillával lőtőrünet¹⁴ idejöttek, itt ülünk.”¹⁵

¹⁰ könnyeimmel

¹¹ bizonyos

¹² nagyapám

¹³ mióta

¹⁴ alulról

¹⁵ lakunk

Bogdánfalva határában az egyik hegynek ez a neve: Bolcháta. Az a hagyomány él köztük, hogy a Bolcháta tetején volt Szent László király vára, s abban a várban tartotta a király a kincseit.

Figyelemreméltó a Bakó vidéki magyar néphagyománynak Szent László királyhoz fűződő azon magyarázata is, miért hagynak a magyarok két nappal később húst, mint a románok. „Mikor Szent László hadszágbá (= háborúban) vót, aszt a két napot ő kérte Istentől. Mert mű nem vaszárnap hagyunk huszt, hanem kedden eszte. Szent László nyerte Istentől aszt a két napot.”

Zene és művészetoktatás

Megosztott és értékvesztett világunkban kevés olyan dolog van, amely maradandó, örök örömforrásként öleli körül a mindennapok életét. Ezen kevesek közé tartozik a *zene* és valamennyi társművészet évezredek hagyományokat őrző világa. Nem született és nem is fog megszületni olyan hatalom, amely megfékezhetné a művészetek erejének csodálatos áradását, az emberi gondolatokat, fantáziát mozgó kreatív sugárzását. Napjaink agyonhajsolt világában gyógyszerként kellene adagolni a zenét! Ha tehetném, mindenként rábeszelnék, hogy a napját indítsa Bach, Mozart, Beethoven muzsikájával, vagy éppen a nagy romantikusok szívszorongatóan szép, áradó dallamaival. Mennyivel jobb emberek lennének a világon!

Idea? Álom? Lehet. Mégis hiszem és vallom, hogy a muzsika szeretetének, a zenélés örömeinek lelket felszabadító varázsa felemel a hétköznapi gonoszkodásaiból, gyűlölködéseiből, baráti szálakat sző a különböző nyelveken beszélő, a más-más ideákban gondolkodó emberek közé is! A zene varázslat! Megtanít az egymásra való odafigyelésre, humánumot, erőt, szeretetet sugároz az ember és ember, az ember és természet közötti kommunikációban. Napjaink rohanó, eltárgyasult világában ugyan egyre kevesebben hallják meg a szépség, a szeretet hangját, mégis hiszem, hogy a zene varázsos hatalma megtalálja, megérinti az arra érdemes szíveket, lelkeket.

A művészeti oktatás, a magyar zeneművészet: óriási szellemi – s talán nemcsak szellemi – tőkét jelent a világban elfoglalt helyünket nézve. Erkel Ferenc, Liszt Ferenc, Bartók Béla, Kodály Zoltán szellemi örökségén felnőve mindannyian megtapasztalhattuk a zene és művészetek óriási közösségformáló erejét. Személyes, életre szóló élmény volt zenei általános iskolásként megélni a Kodállal való első találkozásomat. Talán első osztályos lehettem, abban az időben, amikor Kodály kezdeményezésére megkezdtek működésüket a zenei általános iskolák Magyarországon, és egy ilyen intézményben látogatott meg bennünket a nagy mester. Gyönyörű kék-fehér kockás ingeskékben, sötétkék hárfamintás nyakendőben, nagy izgalommal a szívünkben mindannyian ott tolongtunk Kodály körül, hogy halljuk és még közelebről lássuk a Mestert, és persze, hogy autogramot kérjünk tőle. Kodály, a nagy tanító, nem adta ám ingyen az aláírást, néhány általa kis papírdarabkára leirt szolmizációs hangot kellett ahhoz leénekelni, hogy a nagy kincshez hozzájuthassunk. Micsoda öröm és büszkeség volt a szívünkben!

Mára, a társadalmi megítélés miatt alig maradt olyan iskola Magyarországon, ahol igazán komolyan vennék az általános iskolai énekórák és a kórusok szerepét, a közös muzsikálás emberformáló erejét, lehetőségeit. „*A zene mindenkié! A zene múlhatatlan része az emberi műveltségnek. Zene nélkül nincs teljes ember*” – mondta Kodály, s cselekedett, amikor elindította a zenei általános iskolák tagozatait. Hová jutottak, hol tartanak ezek a gondolatok manapság?

Napjaink oktatás- és kultúrpolitikája sajnos kevésbé méltányolja és támogatja az évtizedek alatt megeremtődött, s a világ előtt még ma is elismert zenei nevelési, oktatási eredményeinket. Az általános iskolai énekórák csökkentése, a zeneiskolai normatívákért folytatott állandó küzdelem, a zenei-művészeti oktató-nevelő munka jövőjének kiszámíthatatlansága, a szakmai munkától idegen adminisztrációs rendszer beépülése iskolarendszerünk életébe, alapjaiban nehezíti meg az e területen dolgozó közösségek életét. Úgy érzem, napjainkban kicsit misszionáriusként dolgozunk, hogy életben tartsuk a lángot, amelyet Kodály, Bartók, Liszt, Erkel szellemi öröksége hagyott ránk. Énektanártól, zenetanártól, intézményvezetőtől függ e szellemiség léte.

Az elmúlt években a művészetoktatás területén nehezen találtunk kapaszkodókat a gyorsan változó törvények és rendeletek között, melyek nehezítik a tisztánlátást. A művészetoktatás egészét folyamatos *létbizonytalanság* jellemzi. A normatív állami támogatás megtartásáért állandó küzdelem folyik minden költségvetési évben. Az elmúlt években többször előfordult, hogy tanév közben csökkentették a társművészeti normatívát. Folyamatos bizonytalanságban él a művészetoktatás egésze, hogy vajon mikor lép ki az állam végelegesen a finanszírozásból. Sajnálatos tény, hogy a szabályozásokkal együtt járó

– esetenként teljesen értelmetlen – adminisztrációs munka mennyiségének növekedése egyre inkább a szakmai munka rovására megy. A kötelezően előírt szabályzatok, nyilvántartások, elektronikus és papíralapú iskolai dokumentációk napi kezelése elveszi az időt a szakmai munkától, a gyakorlástól, az órákra való felkészüléstől.

Néhány évvel ezelőtt lezajlott a művészetoktatási intézmények *minősítési eljárása*. A minőségi szakmai munka követelményei a legmagasabb mércével mérődnek, ugyanakkor a működési feltételek anyagi, tárgyi, személyi háttere nehezen biztosítható. Óriási problémának tartom a zenepedagógusok megbecsültségének teljes hiányát. Intézményvezetésem alatt, az elmúlt 24 esztendőben csupán egyetlen városi kitüntetést, díjat sikerült adatni egy kollégának, pedig minden évben megtörténtek az előterjesztések. *Tatabánya Kultúrájáért* díjat ugyan több kolléga is kapott, de nem az intézményen belüli munkájáért, hanem a különböző zenei együttesekben vállalt szerepeikért. Szakmai-pedagógiai munkánk, elért eredményeink, a város és környéke kulturális életében vállalt szerepünk és faladataink alapján sokkal nagyobb megbecsülésre volna méltó a testület.

A magyar művészetoktatás helyzetét, a kultúra támogatottságát napjainkban megalázónak tartom, a működő szakmai, érdekképviseleti szervezetek (Magyar Zene és Táncművészek Szakszervezete, Magyar Zene és Művészeti Iskolák Szövetsége, AMI, MAMOSZ) óriási erőfeszítéssel, rengeteg munkával harcolnak az intézményrendszer, a különböző zenei, művészeti egyesületek, együttesek fennmaradásáért országosan.

A fentiekben vázolt ellentmondások ismeretében az elmúlt évtizedek legnagyobb eredményének azt tartom, hogy iskolánk, a tatabányai Erkel Ferenc Alapfokú Művészetoktatási Intézmény sokrétű oktató-nevelő munkája a megyei, országos hatósugarú versenyeken, fesztiválokon, továbbá a nemzetközi kapcsolatokat is megjelenítő művészeti rendezvényeken keresztül elismertté vált az egész országban. Óriási jelentőségű sikernek értékelem, hogy kollégáim a kötelező feladatokon kívül vállalták a nagy megyei, országos, sőt nemzetközi hatósugarú rendezvények sikeres lebonyolítását, s Tatabánya ipari-bányász város híréhez 2007-ben a Fesztiválváros jelző is társulhatott.

Dezső Marianna

„Elzengem híred, Csákberény!”¹

A honismereti tankönyvek fölöttes szükséges voltáról

Mindenekelőtt hadd éljek némi címmagyarázattal. A Soros Alapítvány 1998-ban pályázatot hirdetett helytörténeti, honismereti tankönyvek támogatására. A díjnyertesek listájáról eszemem a csákberényi Általános Művelődési Központ pályaműve fülemnek kedvesen hangzó címét: „Elzengem híred, Csákberény”.² Az otthonias pátoasz vonzotta a hozzá illőnek vélt alcimet, „a honismereti tanító könyvek fölöttes szükséges voltáról”, amelyből végül kimaradt egy ironikus, zárójelek közti kérdőjel, a „fölöttes szükséges” szókapcsolat mögöl. Vagy én felejtettem ki, vagy a konferencia elkötelezett szervezői találták kivetni valóan destruktívna. Ha így volt, elfogadom: azon a helyen elhivatott könyvtáros csak felkiáltójelet fogadhat el. De mi a helyzet a tantervező szakemberekkel, meg a gyakorló pedagógusokkal? Ők vajon hogy vélekednek eröl a „fölöttes szükségesről”? Azt csinálják-e a gyakorlatban, amit mondanak, ha nekik szögezzük a kérdést? Erre válaszul hadd éljek egy konkrét példával. Iskolai könyvtáros kollégám nemrég költözött nagyobb helyre a könyvtárával. Van egy sarok, ahová sehogyan sem lát el az asztalától. Mivel szakos órákat is tartanak nála és ő meg félállásban dolgozik, örök gondja, hogy az iskola apraja-nagyja hordana szét a könyveket, mintha a sajátjuk volna. Némi helyzet- és állományelemzés után döntött: a helyismereti gyűjteményét telepíti abba a gyakorló Bermuda-háromszögbe. Értetlen kérdésemre így válaszolt: „Ja, hát azt a kutya se keresi itt! Azok nem kellene senkinek.”

Ezzel a kis történettel tárgyunk *süregjébe* is merültünk. De mielőtt elkezdenénk a helyismereti tankönyvmustrát, hadd vessék elébb egy pillantást a tantervezés problémáira, hiszen a tantervek szabják meg, mi kerüljön a tankönyvekbe!

¹ A Helyismereti Könyvtárosok XVII. Országos Konferenciáján, Jászberényben 2010. július 7-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

² *Izmid Ferenccé: Elzengem híred, Csákberény. Csákberény község önkormányzata, 1998.*

Gondolatmenetem rajthelye a rendszerváltás utáni magyar közoktatás-politika alapküldetése, a többször módosított, 1993. évi közoktatási törvény. A praecambulumból idézem: „A Magyar Köztársaság Alkotmányában meghatározott művelődéshez való jog esélyegyenlőség alapján való gyakorlásának biztosítása, a lelkiismereti meggyőződés szabadságának és a vallásszabadságnak, a hazaszeretetre nevelésnek a közoktatásban való érvényesülése [...] és működtetése céljából az Országgyűlés a következő törvényt alkotja”. A szövegben ugyan megindult lélekkel fedezhetjük föl a hazaszeretetre nevelés szerepét, de a következő 132 §, plusz a mellékletek meg sem említik a honismeretet, vagy annak szinonimáját, mint a hazaszeretetre nevelés egyik letéteményesét. Igaz, ez nem is a törvény dolga. A „mit tanítsunk az iskolában” kérdését a törvény a 8. §-ában a Nemzeti Alaptantervre (Nat) hárítja át, mint az iskolai nevelés-oktatás tartalmi egységét szabályozó legfőbb dokumentumra, amelynek végrehajtását – az eredeti törvényhely szerint – az oktatási miniszter által kiadott kerettantervek segítik. Az iskola pedig a Nat, vagy a kerettantervek alapján saját helyi tantervet készít, de adaptálhatja kerettantervet, vagy átveheti másik iskola helyi tantervét is.

Az 1995-ben elfogadott, generális közoktatási tartalomszabályozónak szánt 130/1995-ös kormányrendeletben, vagyis a Nat-ban³ viszont már szó sincs kerettantervekről, azok ugyanis az 1994-es kormányváltás utáni módosítással kikerültek a közoktatási törvényből. Az Alaptantervben a hon- és népismeret nem primer ismerettartalomként, műveltségi területként jelent meg, hanem a műveltségi területek oktatásának közös követelményei között tűnt föl – hatodmagával. A követelményben együtt, egymás mellett fogalmazódtak meg ország- (nemzet)ismereti és helyismereti kritériumok. A továbbiakban csak az utóbbiakat idézem szó szerint: „Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, ... megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit... A hon- és népismeret segítse elő harmonikus kapcsolat kialakítását a természeti és társadalmi környezettel. ... ösztönözzön a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására. Késztessen az ezekért végzett egyéni és közösségi tevékenységre.”⁴ A közös követelmények keresztantervként funkcionálnak a Nat műveltségi területein belül. Keresztantervi indikátorokként piktogramok jelölik a műveltségi területek részletes követelményei között valamely közös követelmény belépési lehetőségét, igényét. A honismeretét jelesül egy kicsiny Magyarország-térkép. Ezek beépítése a követelményeket kidolgozó csapatok felelőssége volt.

A Nat hatálybalépését követően az iskoláknak három tanévnyi idő jutott a pedagógiai programjuk és a helyi tanterveik kidolgozására. Ilyesmit a pedagógusok addig nem csináltak, s erre nem is képezték ki őket, volt is gondjuk bőven. A továbbiakban szűkítsük figyelmünket a hon- és népismeret helyi tantervezésének főbb dilemmáira. (Ezeknek magam is részese voltam, egyik feladatom lévén iskolám helyi tantervezésekor a honismereti tartalmak befogadtatása – a könyvtárhasználat mellett...)

Elve gondot jelentett, hogy meg kellett küzdeni a kollégákkal az egyes tantárgyakban megjeleníthető honismereti tartalmakért. Vagy, mert járatlanok voltak ezekben, vagy mert – úgymond – sajnálták a „komoly dolgoktól” elvett óraszámot. Újabb problémát okozott a tervezésben a tartalom és az arányok, a „miből mennyit?” kérdése. Az tudniillik, hogy a tágabb értelemben vett hon (az ország, netán a nemzet) ismeretének, meg a lakóhely ismeretének, s az utóbbi saját történetének milyen legyen a kívánatos aránya. Erre a főntebb idézett definitív szöveg közvetlen útmutatással nem szolgált, miközben mindkét lehetőséget tartalmazta. Elvileg segíthettek ebben a kérdésben a Nat indikátorai, csak hogy a lokális utalások a helyismeret iránt elkötelezett, igényes tantervezők számára kevésnek tunk. Gond volt sok iskolában az is, hogy miből tanítsák a helyi tantervbe végül bekerült helyismereti tartalmakat. Ezekről a gondokról a későbbiekben esik szó bővebben. A tantervezésnek ezekre az elméleti és gyakorlati gondjaira természetesen a szakmai elit is választ keresett. A „néprajzos lobby” ébredt korábban: 1996 őszén kétnapos konferenciát rendeztek a Budapesti Tanítóképző Főiskolán, *Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában* címmel. A konferencia szemléletét híven tükrözi Barsi Erőőnek *A néprajzi nevelő-oktató munka lehetőségei az általános iskolában* című előadása. A konferenciakötetük szerkesztője egyébként Karácsony Molnár Erika, a kerettanterv „B” változatának későbbi szerzője volt.⁵

A „helyismeretesk” a *Honismeret az iskolában* című kiskunfélegyházi konferencián találkoztak 1999 őszén. A szakma értő képviselője, a történész-módszertanos, honismereti vénájú *Csorba Csaba*

³ Nemzeti alaptanterv. MKM, Korona Kiadó. Bp., 1995.

⁴ Uo. 11.

⁵ *Karácsony Molnár Erika, Kraiciné dr. Szokoly Mária (szerk.): Hon- és népismeret, néphagyomány az oktató-, nevelőmunkában. Tanítóképző Főiskola. Bp., 1998.*

azzal indította előadását, hogy a honismeret nem szűkíthető le a helytörténetre! Valamennyi típusú iskolában a tantárgyak mindegyikének van honismereti tartalma. Ezért tantárgyanként kell kidolgozni, még hozzá a forgalomban lévő tankönyvesaládokhoz alkalmazva, mely pontokon kapcsolódik a „törzsanyaghoz” a honismeret. Ügyelni kell arra is, hogy mind a társadalomra, mind a természeti környezetre vonatkozó ismeretek arányosan épüljenek be a tantervbe.⁶ A szakember megfontolandó szavai azonban már csak részben harmonizáltak a tanácskozást megnyitó, szintén történelemtanárral *Pokorni Zoltán* miniszter szavaival, aki indítással – nyilván szakmai beidegződés nyomán is – kijelentette: „A helytörténet, a honismeret ma a Nemzeti Alaptanterv társadalomismereti műveltségterületén belül, a történelem tantárgyban *eszköz*, talán a legkiválóbb eszköz a nevelésben, az ismeretek kézzelfoghatóvá, személyessé, életszerűvé tételében.”⁷ Igaz, később hozzátette, hogy sokféle módon szervezheti az iskola a honismereti nevelés feladatait. Tantervek, tanórák részeként, a közismereti tárgyak kibővítésével, a helytörténeti adalékok településhez kötődő információival. Teheti akár önálló honismereti tantárgy vagy óra keretében, de a tanrenden kívüli iskolai elfoglaltságok körében is. Végül így nyugtatta meg a hallgatóságot: „a magam részéről azon vagyok, hogy a most vita alatt álló kerettantervekben ez a lehetőség ne csökkenjen, hanem az imént elmondott értékek miatt sokkal inkább kimondottá váljék.”⁸

Amikor az új miniszter szavai 2000 tavaszán nyomtatásban is megjelentek, akkoriban történt meg a kerettanterv fogalmának „visszaépítése” az ismét módosított közoktatási törvénybe. A szeptember elején nyilvánosságra hozott központi kerettantervek közvetítő szerepet kaptak a Nat és a helyi tantervek között. 2001. szeptember 1-jétől már a hozzájuk igazított helyi tanterv alapján kellett oktatni az 1., az 5. és a 9. évfolyamokon. A kerettantervek generális oktatáspolitikai és strukturális változásai elérték a hon- és népismeretet is. Miközben – ha redukáltak is – megmaradt a keresztantervi szerepük, a közös műveltségi terület előlépett az 5. és 6. évfolyamokon kötelezően teljesítendő, évi 18–18 órás, úgynevezett modultantárggyá.⁹ (Köznevelési fogalommagyarázat: heti egy óránál kisebb órakerettel rendelkező „fél-tantárgyak” ezek, többnyire integrált formában léteznek. Esetünkben az „integráns” tantárgy elsősorban a történelem volt, de lehetett az ének vagy a rajz is.)

Az önállóodás tényét előrelépésként ismerte el a szakma, de a modul tartalma ellentmondásos fogadtatásban részesült, hiszen – egyesek meglepetésére, mások megelégedésére – egyértelműen a *nép-rajztudományra* alapult. A tartalomért felelős, „helyzetbe hozott” szakemberek magyarság- vagy nemzetismeretként értelmezték a Nat szövegét, s így a XIX. századi magyar paraszti kultúra ismeretanyagát írták le követelményként. Igaz, az alternatívítás jegyében „A” és „B” változat is készült, de köztük lényeges eltérés nem volt, inkább csak a téma megközelítésében, súlypontjaiban akadt különbség. Támadt is vita, szakmai konfrontáció néhány lap hasábjain. A „néprajzosítás” ellenzői az indokolatlan beszűkítést, a közös követelmény komplexitásának földadást vetették az alkotók szemére. Túlzónak ítélték a földrajzi kitágítást, az „össznezemzeti” szemlélet túlreprezentáltságát, amely szerint számos magyar néprajzi táj rég letűnt kultúráját megismeri a gyerek, de a saját települése helyi hagyományaira, értékeire nem jut idő. Fölvetődött az is, hogy a tanulók nagyobb része már városban, sőt nagyvárosban él, nincs eleven kapcsolata a néprajzi ismeretanyag közvetítette kultúrával. Ugyanakkor fontos helyismereti anyag lehetne annak az újfajta kulturális szokás- és hagyományrendszernek a megismerése, amelyben ők élnek – már csak a gyakran hangoztatott esélyegyenlőség jegyében is. Egy történelemtanárral így összegezte véleményét a modul tantervi előírásairól: „a mindennapi tanítási gyakorlatban... ki-vitelezhetetlenek, papíron megfogalmazott életidegen, napjaink valóságától elrugaszkodott fejlesztési követelményei az adott évfolyamokon megvalósíthatatlanok.”¹⁰ A modul készítői és pártolói vitatták ezeket az ellenérveket, de azt elismerték, hogy előkészítetlen volt a néprajz (!) „tantárgyasítása”, nem készültek el időre a tankönyvek, nem indult meg a szakos képzés. A tárgy bevezetésének tapasztalatai megmutatták, hogy – idézem! – „az iskola kormánytól, politikai akarattól és tudományos szándékoktól függetlenül próbálja élni a saját életét.”¹¹

Mire az első szakmai viták lecsengtek, a politika forgandósága okán, újabb kormányváltás, újabb törvénymódosítás, újabb Nat felülvizsgálat és változat jött. A 2003-as Nat módosítás legfőltűnőbb változása a kerettanterv „visszaliberalizálása” volt. Ismét vissza lehetett térni a közvetlen Nat-ra épülő he-

⁶ Csorba Csaba: Gondolatok a honismeret oktatásáról. Honismeret 2000/1.

⁷ Pokorni Zoltán: A honi történet tudása nélkül nincs honszeretet. Honismeret 2000/1. Megjelent a Honismeret „Hagyományátadás” c. különszámában is, 2010. 15.

⁸ Pokorni i.m. 16.

⁹ 28/2000. (IX. 21.) OM rendelet a kerettantervek kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.

¹⁰ Gerstenbrein Judit: Honismeret a kerettanterv szorításában. In: Mentor 2001./11., Támpont (melléklet). 5.

¹¹ Ágh Zsófia: A hon- és népismeret modultantárgy „A” változat bevezetésének tapasztalatai. In: <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=tantargyak-Agh-Hon#top> (Ut. letölt. 2010. nov. 22.)

lyi tantervezéshez, de – a virágozzék száz virág jegyében – a tárca saját (ám már csak ajánlott!) keret-terve mellett további külső, akkreditált kerettervek átvételére is lehetőség nyílt. Ezekből egy bő tucatnyit közre is adott a 2004-es keretterv rendelet.¹²

A módosított Nat-ban ismét csak keresztantervi szerep jutott a hon- és népismeretnek, megszűnt a kötelező modul tantárgy, azonban nyitva állt a lehetősége, hogy az adott óraszám keretein belül megmaradjon a modul is, ahol ezt a megoldást választották. Az alternatív kerettervek némelyike, mint pl. a Nyíregyházi Tantervcsalád, az Apáczai vagy a Nemzeti Tankönyvkiadó is, megtartotta ezt a változatot. 2007-ben került sor a következő Nat revízióra, de ekkor szempontunkból lényeges változások már nem történtek. Itt tartunk most a honismereti tantervezés dolgában, és bár méricskélhetnénk patikamérlegben, hogy mennyit „fogyott” az évek során a Nat-ból a hon- és népismeret, ma már nem is ez a legfontosabb kérdés, hanem hogy mi maradt meg az iskolák helyi tanterveiben, és hogy mi valósul meg az „írott malasztból”. Nyitott kérdés végül az is, hogy milyen, az oktatáspolitikai generálta változások következnek tárgyunkban most, az aktuális kormányváltás nyomán.

* * *

Ezek voltak a kikerülhetetlen, bevezető tantervi kérdések. Most lássuk, milyen tankönyvek, tanítási segédletek közvetítik a hon- és népismeret tantervi követelményeit a tanulókhöz. Profánabban: mi a helyzet a honismereti tankönyvpiacon. Szemlélet néhány általános érvényű, részben elméleti, részben történelmi jellegű megjegyzéssel kezdem. A tankönyvnek egy viszonylag korszerű meghatározása, *Karlovitz János* nyomán így szól: „a tankönyv... oktatási intézmények és/vagy tantárgyak tanterveiben meghatározott ismeretanyagot közvetít didaktikai feldolgozásban, világos, célszerű, a tanulók fejlettségi szintjének megfelelő kommunikációval. Az ismeretnyújtás mellett készségeket, képességet is fejleszt, nevelési feladatokat is megvalósít... Jogi értelemben tankönyvként jóváhagyott, iskolai használatra bevezetett alkotás.”¹³

Amikor a Nat-ban megjelent a hon- és népismeret, mint közös követelmény, illetve keresztantervi kategória, az érdekelték pontosan tudták, hogy a korábban kiadott különféle helytörténeti munkák a műveltséganyag tanítására alkalmatlanok. Nemesak ideológiai-tartalmi okokból, hanem a fentebbi meghatározás felől nézve sem jöhetnek szóba, hiszen többnyire nem tanítási, tanulási céllal készültek. A frissen támadt „miből mit tanítsunk” kérdés föloldására, ha némileg késve is, 1998/99 táján ocsúdott az OM és a KOMA, a maguk tantervi és taneszköz pályázataival, majd csatlakoztak a megyei közoktatási közalapítványok is, a honismereti tanterves, tanulási projektes, tankönyves-taneszközös tartalmú pályázati kiírásaikkal. A Soros Alapítvány 1998-ban írta ki a már említett pályázatát, helytörténeti, honismereti kiadványok támogatására. A pályázat célja a Nemzeti Alapítvány kereteihez illeszkedő honismereti, helytörténeti tankönyvek, taneszközök, oktatási segédletek elkészítését tűzte ki elérendő célként a pályázók számára. A pályázó önkormányzatok, iskolák mellett megjelentek egyesületek, körök, alapítványok, s a nyertesek egyharmada magánszemély volt.

Az 1990-es évek végén a Nat és a helyi tantervek inspirálta, pályázati és/vagy helyi forrásokból született kiadványok bizvást voltak tekinthetők az első modern értelemben vett, tantervhez alkalmazkodó honismereti tankönyveknek hazánkban. Ezek többségükben lokálisak, helyi tantervhez kötöttek voltak, keresztantervi igényeket elégítettek ki, tehát komplexen, tágra értelmezték a helyismeretként, helytörténetként megéledő honismeret fogalmát. Ugyanakkor legfőképpen csak nyomokban foglalták magukba a hon- és népismeret Nat definíciójának országismeret, magyarságismeret, nemzetismeret elemét. Tételeztem mindezt a helyi kezdeményezések tarkabarka sokfélesége, mind a mennyiségi mind a minőségi paramétereiben.

Hamarosan meg is születtek az első szakmai, módszertani válaszok az újkeletű dilemmákra. Az említett kiskunfélegyházi konferencián Csorba Csaba az újabb tankönyvek ismeretében óva intett a megújuló dilettantizmustól. Hiányolta ezeknek az elméleti alapvetését, az egységes szemléletet és gyakorlathat. Javaslatának lényege: szülessenek magas szakmai színvonalú, szigorúan lektorált megyei honismereti tankönyvek, ehhez készüljenek városi kiegészítő füzetek, a többi település pedig plakát méretű tablókon, posztereken foglalja össze a maga hozzáadható helyi értékeit. A Nemzeti Tankönyvkiadó pedig készítse el a kárpát-medencei magyar nagytájak tablóorozatát. A szerző mindezt komplex helyismereti, keresztantervi koncepció szerint gondolta el.¹⁴

¹² 17/2004. (V. 20.) OM rendelet a kerettervek kiadásának és jóváhagyásának rendjéről, valamint egyes oktatási jogszabályok módosításáról. In: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0400017.OM (Ut. leltölt.: 2010. nov. 22.)

¹³ *Karlovitz János*: Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. In: *Könyv és nevelés* 2000/2. 47–59.

¹⁴ Lásd az 5. sz. jegyzetet!

A helyben készült honismereti tankönyvek felemás virágkorában, a Nat és a kerettantervek között féléton született néhány színvonalas regionális, megyei kiadvány is a műfajban. Ezek többsége is keresztantervi indíttatású, olykor az alsó tagozat környezetismereti stúdiuaihoz igazodik, más kiadványok a felső tagozat irodalom, történelem tantárgyait egészítik ki regionális modulként, esetenként pedig a középiskolák helytörténeti ismeretanyagához nyújtanak információkat. Több szempontból is kiválik a kínálati sorból az Otker-Nodus Kft kiadványa, Zsolnai Józsefné munkája, a *Honismereti olvasókönyv* a 4. osztály számára. Ez a munka valamikor a Nat és a kerettanterv között, 1997-ben jelent meg, és a Zsolnai-féle értékközvetítő és képességfejlesztő programhoz illeszkedik. Tartalmát illetően tizennyolc magyar történelmi személyt és öt emblematikus helyet mutat be, Árpádtól Bartókiig és Pusztaszertől Aradig.¹⁵ A Flaccus Kiadó is a kerettanterves korszak előtt, az ezredfordulón indította el *Regionális Modulfüzetek* című sorozatát. A kiadó négy munkát sorol ide, közülük egy a fővárosé (*Petőfi Pest-Budája*), kettő Heves megyei, egy pedig Szabolcs-Szatmár megyei ismeretanyagot tartalmaz. Van két további, sorozaton kívüli kiadványuk is a témában: ezek Csepelről és Újpestről szólnak. A sorozat tagjai a felső tagozat (elsősorban a 6. osztály) irodalmi és történelmi tananyagát bővítik helyi (megyei, kerületi) vonatkozásokkal, míg a két „kerületi” kiadvány a természeti értékeket tárgyalja.¹⁶ Hasonló vállalkozás a debreceni Pedellus Kiadó *Régióink kulturális hagyományai* című sorozata. 1997-től adtak ki kiegészítő modul munkafüzeteket Nógrád, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár megye irodalmi hagyományairól. Az 5-es és 6-os irodalom könyvekhez készült füzetek bármely tankönyvhez használhatók voltak. A hajdú-bihari és a szabolcsi füzet egyébként a *Petőfi Sándor nyomában* alcímet viseli.¹⁷ A Krónika Nova is ringbe szállt regionális sorozatával: ők alsó tagozatosok számára adtak ki keresztantervi jellegű, Fejér és Tolna megyei munkáltató füzeteket.¹⁸ A kiadók regionális honismereti tallózóját zárjuk a Pazu-Westermannal: ők 1998-ban, a viszonylag friss Nat idején adták ki Gecsei Edit: *Üzen a múlt* című irodalom modultankönyvét a 6. osztályosok számára.¹⁹

Az ezekben a könyvekben élő komplex, helyismereti-helytörténeti, keresztantervi szemléletet szorította háttérbe a többször említett kerettanterv 2001-ben, amely egyszerre léptette előre a honismeret a tantárggyá emelésével és vissza a néprajzra építő magyarságismeretre szűkítésével. A nagy tankönyvkiadók a Nat megjelenése utáni években nem siettek rámozdulni a honismereti tankönyvpiacra. Nyilván azért sem, mert nem tudtak mit kezdeni a helyi tervek lokalitás központú keresztantervi ismeretanyagával. Annál inkább megelégnitette az érdeklődésüket a kötelező kerettantervek megjelenése, a hon- és népismeret modultantárgy bevezetése.

A szegedi Mozaik már 2001-ben kiadta – saját tantervsaládjá részeként – a hon- és népismeret 5-6-os modultervét, annak is a földrajza alapozó „B” változatát, majd előkukoltak a Makádi Mariann – Tarackközi Attila szerzőpár alkotta *A Föld, amelyen élünk* című, az azonos címet viselő tankönyvsorozathoz tartozó modultankönyvekkel, valamint az ezekhez illeszkedő munkafüzetekkel. A „B” változat – tájföldrajzi alapozásánál fogva – kevesebb lehetőséget nyújt helyismereti applikációra. Az 5. osztályos tankönyv és munkafüzet ugyan a második fejezetét – *A hely, ahol élünk* címmel – a

¹⁵ Zsolnai Józsefné: Honismereti olvasókönyv 4. osztály. OKTKER Kft.-Nodus Kiadó. Veszprém 1997.

¹⁶ Bánki István – Munkácsy László: *Petőfi Pest-Budája*, Pest-Buda Petőfije. Budapesti modultankönyv. Flaccus Kiadó. Bp., 1998. (Regionális modulfüzetek); *Dombi Margit*: Hallgatag erdők ősvényein. Heves megyei modul 6. osztályosok számára. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Batáriné Tóth Irén*: Heves megye kulturális hagyományai – városi fejlődés és polgárosodás a régióban a 18. században és a 19. század elején. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Fohsz Józsefné*: Reformkor, forradalom és szabadságharc. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye irodalmi emlékhelyei. Flaccus Kiadó. Bp., 2000. (Regionális modulfüzetek); *Kriska György*: Újpest és környékének természeti értékei. Flaccus Kiadó. Bp., 1999.; *Tenk András*: Csepel természetföldrajzi olvasókönyve. Flaccus Kiadó. Bp., 2001.

¹⁷ *Trencsényi Borbála*: Régióink kulturális hagyományai – Nógrád megye – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Fohsz Józsefné*: Régióink kulturális hagyományai – Szabolcs-Szatmár-Bereg megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Hajas Zsuzsa* – *Szűzjártó Imre*: Régióink kulturális hagyományai – Hajdú-Bihar megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 5. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.); *Hajas Zsuzsa* – *Szűzjártó Imre*: Régióink kulturális hagyományai – Hajdú-Bihar megye – Petőfi Sándor nyomában – Irodalom 6. (Utánnyomás. Pedellus Tankönyvkiadó Kft. Debrecen, 2002.)

¹⁸ *Schäbel Ferencné*: Honismereti könyv Fejér megyéről. Az általános iskola 2-4. évfolyamos tanulói számára. Székesfehérvár, 2001.; *Katz Margit*: Honismereti könyv Tolna megyéről. Az általános iskola 2-4. évfolyamos tanulói számára. Krónika Nova Kiadó. Székesfehérvár, 2001.

¹⁹ *Gecsei Edit*: *Üzen a múlt*. Irodalmi modultankönyv 6. o. Pazu Könyvkiadó Kft. Celldömölk, 1998.

lokalitásnak szenteli, de ezután sehol semmi.²⁰ A témakörben két néprajzi tárgyú segédkönyvvel is előállt a Mozaik. Mind a középiskolásoknak írt néprajzi segédkönyv, mind pedig a 3-8. osztályosoknak szóló *A múzeumfalu titkai* című múzeumpedagógiai kiadvány kerettantervi kiegészítő taneszköznek tekinthető. Az előbbi 1999-ben jelent meg, de kerettantervi kompatibilitását garantálta a szerző, Ágh Zsófia személye, aki a 2000-es kerettanterv „A” változatát jegyezte. Az utóbbit pedig – az 1997-es első megjelenés után – 2004-ben újra megjelentette a kiadó.²¹

Az Apáczai Kiadó is gyorsan, már 2001-ben jelentkezett a piacon az új tantárgyi modul tanterv- és tankönyvigényének ellátására. Bevált szerzőjük, a történelem és a társadalomismeret tankönyv szerzője, Bánhegyi Ferenc írta meg mindkét évfolyam mindkét moduljának tankönyvét, munkafüzetét, illetve a tanári kézikönyvét. A nyolc év alatt több kiadást megért tankönyvek, munkafüzetek tavaly már egy-egy összevont tankönyvben, valamint munkafüzetben jelentek meg. Egyébként valamennyien a csekély fantáziájú *Hon- és népismeret* címet viselik. A tankönyv motíváló-rávezető kérdései, és a fejezetvégi, kontrollfeladatok olykor érintik a helyismeretet, bántóan kevés viszont a helyismereti feladat a munkafüzetekben.²² Egyébként 2002-ben, az első kiadás után, a kerettanterv „A” modulját jegyző Ágh Zsófia néprajztanár helyzetértékelő cikkében sommásan elmarasztalta az 5-6.-os könyvet, mondván, hogy olyan hibákat, megállapításokat tartalmaz, amelyek félreérthetők, s ennek nyilvánvaló oka, hogy sem a szerző, sem a lektor nem volt néprajzos szakember.²³

A „Nemzeti” kicsit később reagált. Csak 2003-tól jelentek meg a honismereti tankönyvcsalád Baksa Brigitta jegyezte tagjai, az ötödikes *Élet a házban*, meg a hatodikos *Élet a faluban*, a közös atlással, illetve a CD-n és hagyományosan is megjelent tanári kézikönyvekkel, a kerettanterv „A” moduljához illeszkedően. Nincs külön munkafüzet, a munkáltató tankönyvekbe épültek be az ismerettrögzítést segítő feladatok, amelyek csak néhol kínálják föl a lehetőséget a szűkebb szülőföld hagyományainak megismerésére is – önálló tanulói gyűjtőmunka nyomán. A *Hon- és népismeret atlasz* követi a két tankönyv tematikáját, a XIX. század végi állapotok szerint jeleníti meg a magyarság vallási, nemzetiségi megoszlását, néprajzi csoportjait, a családi és a közösségi élet tárgyi és szellemi kultúráját. Az atlaszhoz készült módszertani útmutató a praktikus ötleteken túl a kerettantervi lehetőségeket is jelzi.²⁴ A tankönyvek forgalmazása terén negyedik helyen rangsorolt Műszaki Kiadó valamilyen, számomra ismeretlen okból kihagyta ezt a piaci lehetőséget, viszont a tankönyvpiacon jelen lévő másfél százalnál is több tankönyves kiadó közül néhány kisebb is vállalkozott a hon- és népismeret modul tankönyves lefedésére.

Regionális műhelymunka eredményeként készültek a Borsod Műhely gondozásában az országos terjesztésre is szánt tantárgyi dokumentumok. A huszonhat (főként) kisiskolát tömörítő innovatív pedagógus közösség Kissné Király Piroskát bízta meg az „A” változatú könyvek és munkafüzetek elkészítésével. 2001-ben jelent meg a *Hon- és népismeret 5.*, majd 2002-ben a *Hon- és népismeret 6.*, végül 2003-ban *Iránytű a hon- és népismeret tanításához* címmel tanári kézikönyvet is kiadtak.²⁵ Az eltérő szakmai célcsoportok, így a városi, a községi, valamint az összevont tanulócsoporthal működő kisiskolák számára további, árnyaló módszertani füzeteket is készített a „családgondozó” Borsod Műhely. A már idézett Ágh Zsófia szerint a Biber Kiadó ötödikes könyvén szintén érződik, hogy sem a szerzője, sem a lektora nem néprajzos szakember, hiszen a könyv „zsfólásig van tele szakmai hibákkal, tévedésekkel”. A cikk szerzője egyébként további kritikai részletekre nem tér ki, de azt sommásan megállapítja, hogy a kerettantervhez írt, jó minőségű tankönyvek egyelőre nem jelentek meg, legfeljebb csak elfo-

²⁰ *Makádi Mariann – Taraczközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret. 5. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2002.; Makádi Mariann – Taraczközi Attila: A Föld, amelyen élünk. Hon- és népismeret. 6. osztály. Mozaik Kiadó, Szeged, 2004.*

²¹ *Ágh Zsófia: Paraszti és polgári hagyományok a Kárpát-medencében. Néprajzi segédkönyv középiskolásoknak.; Németh Ervin: A múzeumfalu titkai. (Fedezd fel!) Mozaik, Szeged, 1996.*

²² Az első kiadások: *Bánhegyi Ferenc: Hon- és népismeret. Tankönyv az 5-6. évfolyam részére. „A” változat. Apáczai Kiadó, Celldömölk, 2001.,* illetve „B” változat, uo., 2001.

²³ Lásd a 10. sz. jegyzetet!

²⁴ *Baksa Brigitta: Élet a házban. Hon- és népismeret az általános iskola 5. osztálya számára. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a házban Hon- és népismeret 5. évfolyam c. tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Élet a faluban. Hon- és népismeret 6. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2003.; Baksa Brigitta: Tanári kézikönyv az Élet a faluban Hon- és népismeret 6. évfolyam c. tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2004.; Baksa Brigitta: Hon- és népismeret atlasz. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 2006.*

²⁵ *Kissné Király Piroška: Hon- és népismeret 5. „A” változat. Biber Kiadó, Miskolc, 2001.; Kissné Király Piroška: Hon- és népismeret 6. „A” változat. Biber Kiadó, Miskolc, 2002.; Kissné Király Piroška szerk.: Iránytű a hon- és népismeret tanításához. Miskolc, 2003.*

gadhatók.²⁶ Magam a kiadó hatodikos anyagába néztem bele „helyismereti” szemüveggel. Míg a könyvben található mintegy száz kérdésből, feladatból csak néhány utal a lakóhelyre, addig a munkafüzet minden kérdésórának végén található egy tanórán kívüli feladat, amely rendre és változatosan kérdez rá a tanuló saját lakóhelyére.

A Dinasztia Kiadó által a közelmúltban főlvasárolt Pauz-Westermann 2006-ban indította kiadványait. Jeles személyiséget, a médiában is otthonos Balázs Géza nyelvész nyerték meg ügyüknek. Szintén mindkét évfolyam számára elkészültek a tankönyvek, illetve a munkafüzetek, továbbá kiadtak egy közös tanári kézikönyvet is. Az „A” változat *A magyar nép kultúrája*, míg a „B” a *Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek* címet kapta. A helyismereti átkötéseket illetően ezek a kiadványok értékelhetők a legtöbbre a vizsgáltak közül. A fejezet-motíváló, bevezető feladatok gyakran a szűkebb környezettől indítanak, s tekintenek ki. Ahol ez nem erőltetett, az összefoglaló kérdések is utalnak helyi ismeretekre.²⁷

Ugyancsak a Nat kerettantervi előírásaira épül, és vállaltan keresztyén elkötelezettségű, a keresztyénség értékrendjét közvetítő könyv a Czibula-házaspár munkája, a *Hon- és népismereti munkatankönyv* az 5-6. osztály számára. A könyv használói értelemszerűen elsősorban a református iskolarendszer tagintézményei. Az összevont kötetben található mintegy háromszáz kérdésből sajnos legfőljebb csak egy tucatnyi a helyismereti vonatkozású.²⁸

Speciális vállalkozás a Comenius Kft égisze alatt megjelent, s szerzőként Pallosné Varga Zsuzsa nevét föltüntető kétkötetes munka, amely ugyan a *Hon- és népismereti munkatankönyv 1-2.* címet viseli, azonban az alcíme – *Magyar népviseletek egykor és ma* – arról árulkodik, hogy a kerettanterv felőlelte tárgynak csak egy szűkebb metszetét tárgyalja.²⁹

A Bozsik Rozália szerkesztette és a Novum Kft-nél megjelent *Tarkabarka Magyarország: Honismereti olvasókönyv* című kiadvány leginkább országismereti igényeket elégíthet ki, tipikus kerettantervi segédkönyv, földrajzi alapozottsága révén pedig a kerettanterv „B” változatához áll közel.³⁰

A győri Vizuális Pedagógiai Műhelyben készült, s a Palatia Nyomda és Kiadó gondozásában jelent meg 2002-ben Baranyai Anita két darabból álló munkája, amely a meglehetősen száraz *Hon- és népismeret tanulási eszköz* címet viseli. A kötet anyagát szintén a kerettantervhez igazítva állította össze a szerző, külön az ötödikesek és a hatodikosok számára. A könyvekhez a tanmeneteket és a feladatalapokat tartalmazó CD-ROM is rendelhető.³¹

A nem hivatásos kiadókat képviseli két megyei pedagógiai intézet: a veszprémiek 5-6-os megyei honismereti modul-tankönyvet adtak ki 2001-ben, a békésiek pedig alsós modul-füzetet jelentettek meg 2002-ben, *Barangolások Békés megyében* címmel. Tárgyunk szempontjából egészen különleges kiadvány, s ha úgy tetszik, csak mintegy a tankönyvi szemle függelékében kaphat helyet a lakiteleki Antológia Kiadó *Haza a magasban* című kétkötetes magyar nemzetismereti tankönyve. Nem a magyar közoktatás résztvevői számára készült, nem Nat vagy kerettanterv-kompatibilis. Alcíme szerint a külföldi magyar diákoknak szól, bevezetője szerint pedig főleg a nyugati szórványmagyarságnak. Igaz, a lassan demokratizálódó kárpát-medencei politikai közhangulat okán ma már eljuthat a környező országok tömb- és szórványmagyarságához is. Sőt – főleg a középiskolás korosztály számára –, a honi közoktatásban is jó eséllyel és magas színvonalon elégíthet ki kerettantervi igényeket, különösen a magyar nyelv és irodalom, a történelem és a társadalomismeret területén. A mű szerzői Alföldy Jenő, Bakos István, Háromi Péter, Kiss Gy. Csaba és Valaczka András.³²

²⁶ Lásd a 10. sz. jegyzetet!

²⁷ Hon- és népismeret. A magyar nép kultúrája. 5–6. osztály. A változat. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.; Hon- és népismeret. Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek. 5–6. osztály. B. változat. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.; Hon- és népismeret. Tanári kézikönyv. Pauz-Westermann Kiadó. Celldömölk, 2006.

²⁸ Czibula Ferenc – Czibula Ferencné: Hon- és népismereti munkatankönyv az általános iskolák 5-6. osztályai számára. Református Pedagógiai Intézet. Debrecen, 2002.

²⁹ Pallosné Varga Zsuzsa: Hon- és népismeret. Magyar népviseletek egykor és ma. Munkatankönyv I-II. Comenius Kiadó. Pomáz, 2001.

³⁰ Bozsik Rozália: Tarkabarka Magyarország. Honismereti olvasókönyv. Novum Kiadó Kft. Szeged, 2006.

³¹ Baranyai Anita: Hon- és népismeret tanulási eszköz az ötödik évfolyam számára. Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr, 2002. Baranyai Anita: Hon- és népismeret tanulási eszköz a hatodik évfolyam számára. Palatia Nyomda és Kiadó Kft. Győr, 2002.

³² Valaczka András – Alföldy Jenő – Bakos István szerk.: Haza, a magasban. Magyar nemzetismeret a külföldi magyar diákoknak 1–2. Antológia Kiadó. Lakitelek, 2002.

Végül következzenek egy, a saját mércém szerint több szempontból is pozitív példa: a *Tisza partján lakom* közös címet viselő tiszakécskei honismereti tankönyvcsalád. Tiszakécske tizenegyezer lakosú dél-alföldi kisváros a Tisza partján. A mostanság jellemző intézmény-összevonások nyomán ma már egyetlen önkormányzati iskolája, a Móricz Zsigmond Oktatási Intézmény működik, négy általános iskolai és két középiskolai tagintézménnyel. Van ezen kívül egy általános iskola és gimnázium a református egyház fenntartásában. A városi diákság lélekszáma mintegy 1500 fő, akiket 120 pedagógus nevel, tanít. Ez utóbbi közösségen belül nagy aktivitással dolgozik a tiszakécskei pedagógusok honismereti munkaközössége. Működésük eredményeként a kécskei pedagógiai programok értékükön kezelik a honismeretben rejlő nevelési esélyeket. Ezt a szemléletet nyilván megfelelően viszik tovább a helyi tantervek is. Aligha véletlen, hogy 1999-ben rámozdultak a Köznevelési Modernizációs Közalapítvány „Komplex környezeti értékek helytörténeti, földrajzi háttérrel” című pályázatára. A pályázati termék debütáns tagja a 2001-ben megjelent *Helytörténeti munkafüzet a tiszakécskei általános iskolák 1-4. osztálya számára* alcímű munkatankönyv, amely persze alapvetően a helyi tantervekhez igazodott. A könyv a helyi vonatkozásokon kívül a környező települések legfontosabb adatait is tartalmazza, részben tehát kistérségi szerepet is betölt. A szakmai munka folytatásaként 2003-ban a helyi iskolások kezébe került a *Hon- és népismereti tankönyv a tiszakécskei iskolák 5. és 6. évfolyama számára – „A” modul. A Tisza partján lakom* tankönyv- család – egyelőre – záró darabja a 2007-ben megjelent kétkötetes *Honismereti olvasókönyv a tiszakécskei iskolák számára*. Ennek első kötete a helyi tantervek magyar nyelv és irodalom, valamint történelem tantárgyainak helyismereti, helytörténeti vonatkozásait, kapcsolódási lehetőségeit tárja fel, a második ugyanezt teszi – a többi tantárggyal. Érdeklődésként jegyzem meg, hogy egyedül a matematika nem szerepel itt, viszont megjelenik a testnevelés kiegészítőjeként a település sporttörténete, amit viszont a Nat felejtett el a megjelenésekor.

Két értékes szakmai hozadékról külön is szölok ennek a vállalkozásnak: a helyi tantervek teljes köznevelési műveltséganyagához keresztantervi koncepció szerint, átfogóan nyújtja a lokális honismereti (vagyis helyismereti) tudást. Teszi mindezt kompetencia alapon, munkáltató módon, nagyban támaszkodva a tanulók öntevékenységére. A másik fontos értéke a vállalkozásnak, hogy olyan 5-6.-os hon- és népismereti modultankönyvet adott a kécskei kisdíjak kezébe, amelynek a segítségével minduntalan otthonról indulva, majd újra haza érkeve tehettek szert érvényes magyarságismereti, ha úgy tetszik nemzetismereti kompetenciákra, ismerhetik meg a korábbi magyar paraszti kultúrát, életformát, ahelyett, hogy csak kívülről vethetnének olykor egy-egy futó pillantást a szűkebb hazájukra, lakóhelyükre. A kécskei megoldásnak nem a pedagógiai értékét hangsúlyozom, az szakmai közhely, mindössze arra hívom föl a figyelmet, hogy így is tankönyvre válthatók a kerettantervi modulok. Lehet, hogy valamivel kevesebb „külső” néprajzi ismerethez jutnak a kécskei diákok, de a téma iránti motiváltságuk bizvást meghaladja a „nagykiadós” tankönyvekből tanuló társaikét.

A kécskei könyvek nem érik el a „nagyok” kiadványainak műszaki, esztétikai színvonalát, hiszen más piaci alapon szerveződött a kiadásuk. De taníthatók, használhatók! A KOMA és a városi önkormányzat mind a négy kötet finanszírozásában jelen volt, de két könyv szponzorai között a helyi takarékszövetkezet is szerepel. A sorozat szakmai lektora, Székelyné Körösi Ilona kecskeméti főmuzeológus, a munkaközösséget vezető Tajti Erzsébet kécskei tanárnő az egész vállalkozás spiritus rectora, szellemi dajkája, a négyből három kötet szerkesztője.

* * *

Egy kisalföldi idős néptanító, aki negyven éve tanított már, amikor valamelyik modul tankönyvet rámerre a sors, így fogalmazott: „A tankönyvet eszköznek és forrásnak tekintem... Azt azonban hangsúlyozni szeretném, hogy mindenkinek saját, közvetlen kultúráját kell elsősorban ismernie. A szűkebb tájegység... sajátos népi kultúrájának egyedi varázsa, és ennek izlelgetése a szülőföld iránti tiszteletet, megbecsülést erősíti mindannyiunkban.”³³ Horváth Győző tanító úr gondolataira rimelve valloam magam is: ahol bírják szellemi és anyagi erővel, mindenképpen az ő útját, meg a kécskeiek útját járják, vagyis a honismeret otthonismeretbe gyökerező, abból kinövő, ahhoz kötődő magyarságismeret legyen.

Ezzel a példával honismereti tankönyvszemlém és az előadásom is véget ért. Elméleti összegzést sem az időkorlátom nem enged meg, sem a tárgyban szerzett jártasságom nem hatalmaz föl rá. Csak a figyelmet próbáltam ráterelni bizonyos akut és krónikus problémákra. Ha ez sikerült, nem szóltam hiába. Záró mondatom pedig legyen a címem aktualizáló átköltése: „Elzengtem híred, Tiszakécske!”

Balogh Mihály

³³ Horváth Győző: Hon- és népismereti modul. In: *Hogyan Tovább?* 2002/5. 21.

SORSKÉRDÉSEK

Az 1956-os forradalom a KGB iratai alapján

Az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc a XX. századi magyar történelem kiemelkedő, világtörténelmi hatású eseménye. Az 1956. október 23-a és november 4-e között eltelt néhány nap a világ érdeklődésének középpontjába emelte az alig tízmilliós európai országot.

Évtizedekig olyan országban éltünk, ahol a halottainkat sem elsírtni, sem meggyászolni nem volt szabad, ahol a hősekre emlékezni bűnnek számított és gyilkosok emlékműveit kellett koszorúzni. 1956 március volt azoknak az embereknek, akik készek voltak mindent megtenni az igazságért, mert tudták, hogy a szabadságra csak azok méltóak, akik nem adják fel az igazságot. Március marad azok döntése, akik októberben a Párt vagy a Haza közül az utóbbit választották és az életükkel fizettek érte. Ők az országból hazát, a népből nemzetet akartak teremteni.

Ma már egyre több adat bizonyítja azt, hogy a szabadságharc eltiprását Kárpátaljáról irányították.¹ Kárpátaljai magyar visszaemlékezők, helyhatósági hivatalnokok vallomásából és a levéltári adatokból ismeretes, hogy a Munkács-Ungvár „tengelyvonalon” rendezkedett be a szovjet központi hatóság főhadiszállása, s „kézi vezérrel” irányították a magyar forradalom vérbefojtását. A munkácsi kereskedelmi technikumban, a közvetlen kapcsolattartás végett egy katonai telefonközpont működött.² A Moszkvából küldött KGB-fővezérek, belügyminiszeri tisztviselők, magas rangú katonai személyiségek, forródróton keresztül szinte óránként informálták az SZKP Központi Bizottságát és Titkárságát a magyarországi fejleményekről.³ Munkájukat aktívan segítették a kárpátaljai magyar pártfunkcionáriusok, az elkötelezett magyar kommunista újságírók, párttitkárok. A megbízható kádereken kívül Kárpátalján „nyüzsögtek” a magyar nép haragja elől ide menekült volt ÁVH-s tisztek, magyar kommunista pártfunkcionáriusok, akiknek a családjaikat az ungvári katonai kaszárnyákban helyezték el.

Ezek után elképzelhető, milyen nagymérvű mozgás bontakozott ki Kárpátalján. A KGB hírszerzése teljes bevetéssel dolgozott, a Kárpáti Katonai Körzet pedig operatíván vonta össze a támadásra felkészített csapatokat a szovjet-magyar határ mentén.

Az 1956-os forradalom után 53 évvel egyre több igazságot tudunk meg a forradalom napjairól. Az Ukrán Nemzetbiztonsági Hivatal levéltárában bukkantam rá a KGB forradalommal kapcsolatos iratanyagára, ami az eddigi kutatásaim alapján 30 kötetből áll és több ezer oldal a terjedelme. Az irattár anyaga rendezetlen, a dokumentumok nagyobb része kézzel írott és nehezen olvasható. Az iratok egyik fontos része az 1956-os forradalom idején a Szovjetunióba deportáltak névsora, ami korántsem tekinthető véglegesnek. A lista különböző jegyzőkönyvekből, névsorokból áll össze. A jegyzőkönyvekben, listákban szereplő magyar nevek és más adatok oroszul, gyakran kézírással, esetenként grafitceruzával vannak leírva, ezért sokszor kiolvashatatlanok. A letartóztatottakról szóló jegyzőkönyvek többnyire előre megadott forgatókönyv alapján készültek, hazug történeteket konstruáltak a gyanúsítottakról, megfigyeltekről. Mindezek ellenére a források értékesek, fontosak.

A kihallgatás legtöbbször orosz nyelven folyt, amit tolmácsok fordítottak. A tolmácsok főként kárpátaljai magyarok voltak, akik sajátos helyzetükből adódóan mindkét nyelvet nagyon jól beszélték. Az egyik közülük P. János beregszászi lakos, 1956-ban katona, sofőr, tolmács, így emlékszik vissza: „*Szörnyű lelki állapotban voltam egész idő alatt, azért mert a forradalmárokkal egyetértettem, szimpatizáltam, együtt éreztem velük, de a szovjet elnyomás oldalán kellett állnom, nekik kellett segítenem, ugyanis*

¹ A kutatást a Visegrádi Alap támogatta.

² Interjú Suba Sándor mezővári lakossal, aki elmondása szerint Andropov mellett is volt tolmács és sofőr.

³ „Jelcin-dosszié”. Szovjet dokumentumok 1956-ról. Szerk.: Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rajner M. János. Századvég – 1956-os Intézet. Bp., 1993. 62–132.; Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin: Hiányszó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Bp., 1993. 101–187.; „Döntés a Kremlben, 1956”. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk.: Hegedűs B. András, Kende Péter, Litván György, Rainer M. János. 1956-os Intézet. Bp., 1996. 198–199.

a családom élete volt a tét, a legkisebb rossz mozdulatra is kiirtották volna őket. Tolmács, sofőr, adjutáns voltam egy orosz százados mellett, a nevét nem szeretném elárulni. Budapesten nem voltam, csak vidéken. Mindenütt azt hangoztatták, hogy a forradalmárok kegyetlenül irtják a kommunistákat, ezért aztán az orosz tisztek kegyetlen megtorlással fenyegetőztek, akit elkaptak, nem kimélték, kinozták, hogy árulja el, hol bujkálnak a társai, és hol készülnek legközelebb rajtaütési akciókat a kommunistákon. Ha azok nem voltak hajlandóak beszélni, kivégezték őket. Nagyon sokat közülük börtönbe vetettek, s mivel attól tartottak, hogy a magyar börtönök már nem biztonságosak, mert sok katona, rendőr átállt a forradalmárok oldalára, az ungvári börtönbe szállították őket, zárt vagonokban, mint az állatokat, hogy ne is tudják, hogy hová viszik őket. Több ezer embert szállítottak Kárpátaljára, voltak közöttük nők is. A forradalom után hadbíróóságok sorozata következett, ugyanis mint ahogy már említettem, rengetek magyarországi illetve kárpátaljai magyar és nem magyar katona állt át a forradalmárok oldalára. Ezen a bíróságon én még mindig tolmács voltam. A bíróság után sok fiatal töltötte meg a szovjet lágereket. Erről nem szeretnék beszélni, csak egy példát szeretnék felhozni. (S az egész idő alatt a könnyeivel küszködve beszélő P. János, aki a vezetékneve közreadása nélkül volt csak hajlandó interjút adni, már nem bírja sírás nélkül, s elcsukló hangja lerészábotja meg). A forradalom alatt egy orosz és egy magyar katona összebarátkozott, a hadműveletek alatt a magyar meghalt az orosz katonával karjai között, az orosz katona sírta, ilyen állapotba fogtuk el az orosz katonát, és így került többek között ő is börtönbe, hazaárulás vádjával.⁴ Bük János is alátámasztja azt, hogy „sokan az orosz katonák közül átálltak a forradalom oldalára”⁵ (Budapesti lakos, a forradalom előtt műszerészsegéd, majd a széna téri fegyveres csoport tagja).

Az 1956-os forradalommal kapcsolatos KGB iratok és dokumentumok a következők szerint csoportosíthatók: a Szovjetunióba szállított forradalmárok névsorai; az őket kísérő katonák, tisztek, sofőrök névsorai; a fogva tartottak kihallgatásáról készült jegyzőkönyvek, feljegyzések; a forradalmároknál talált néhány irat orosz fordítása; a forradalmároknál talált tárgyak listája; a KGB nyomozók és az ungvári börtön vezetőjének megállapításait tartalmazó iratok; a hatóságok egymás közötti levelezései; a Magyarországról ide érkezett magyar nyelvű iratok és ezek orosz nyelvű fordításai; az elfogott Vörös Kereszt munkatársainak kihallgatási jegyzőkönyvei; a forradalommal szimpatizáló kárpátaljai magyarok kihallgatási jegyzőkönyvei; a bebörtönzésről szóló dokumentumok; valamint fotók és röplapok.

Többféle összesítő névsor készült, pl. „Azon letartóztatottak névsora, akik Magyarországról érkeztek”,⁶ „Bandacsoportok névsora a magyar ellenforradalmárok soraiból”,⁷ „Azon magyar állampolgárok névsora, akik Magyarországra lettek küldve”,⁸ stb. Az egyik összesítés szerint összesen 846 főt deportáltak, közülük 329-et Ungvárra, 463-at Sztrijbe, 54-et pedig azonnal visszaküldtek Magyarországra.

Az összesített névsorokon kívül készültek olyan jegyzékek, amelyek csak egy-egy transzport tagjait sorolták fel, akár a Szovjetunióba irányították őket, akár már onnan vissza Magyarországra. Ezek a listák azt is tartalmazzák, hogy mely magyarországi városokból hány főt vittek ki a Szovjetunióba, vagy hány fő került onnan haza, Magyarországra. (Ez persze nem azt jelenti, hogy csak ezekből a városokból hoztak forradalmárokat a Szovjetunióba). Ezek a következő cím alatt szerepelnek: „Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Budapestre lettek küldve”,⁹ „Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Nyíregyházára, Szombathelyre lettek küldve”,¹⁰ „Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Veszprémbe lettek küldve”,¹¹ „Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Székesfehérvár, Kaposvár, Dombóvár, Tamási, Pécs városokba lettek küldve”,¹² „Azon magyar állampolgárokra vonatkozó anyagok, akik Debrecen, Miskolc városokba lettek küldve”,¹³ stb.

⁴ Interjú P. Jánossal.

⁵ *Csete Örs*: 1956 arcok és sorsok. Magyar Napló Kiadó. Bp., 1999. 32–35.

⁶ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archivuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület (a továbbiakban UÁHA, KGB) 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 16 és 17, ügyirat 5, kötet 1 és 2.

⁷ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 18, ügyirat 6.

⁸ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 15.

⁹ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 2, ügyirat 1, kötet 1-2.

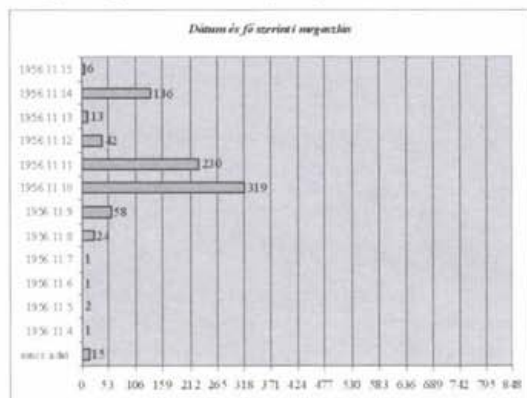
¹⁰ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 8, ügyirat 1.

¹¹ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 9, ügyirat 1.

¹² UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 10 és 11, ügyirat 1.

¹³ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 12, ügyirat 1.

Az az állítás, miszerint a magyar hatóságok nem tudtak a deportálásról, megdőlt, hiszen a Veszprémbe visszaküldött forradalmárok iratanyagából kiderül, hogy a Veszprémi Megyei Börtön átvette a foglyokat a szovjet Klimentko alezredestől: „A fenti 30, azaz harminc személy és személyi okmányait 24 borítékban (:24 személyre:) átvettem. A kísérő személyzet és a fogva tartásuk alatt az őrző személyzet ellen kifogást, panaszt nem emeltek. Veszprém, 1956. december 16-án 21 óra 30 perc. Patkó Sándor r.hdgy. Megyei Rendőrfőkapitány mb.”¹⁴

1956. november 4–15-e között naponta a Szovjetunióba szállítottak száma

1956. november 4–15-e között magyar helységekből a Szovjetunióba szállítottak száma

magyar hatóságoknak, hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét”; „Átadni a magyar hatóságoknak felelőségre vonás céljából”; „Átadni a magyar hatóságoknak ellenőrzés céljából”; stb. A megjegyzések fogalmazásukat tekintve utasítás jellegűek, amiből kiderül, hogy további felelőségre vonás, kivizsgálás szükséges a magyarországi hatóságok részéről.

A nyíregyházi vasutasok, utasok és a vasútállomások környékén élő emberek elmondása alapján szerzett tudomást a magyar szabadságharcosok többsége a szovjet börtönökbe való deportálásokról. A marhavagonokba zárt magyarok az állomásokon történő megálláskor vagy áthaladáskor a Himnuszt énekelték és nevüket, lakcímeiket tartalmazó cédulákat dobtak ki a szellőzőrácsra keresztül. Eleinte a hatóságok és a vezetők tagadták a deportálást, azonban a lakosság bizalma már réges-régen elfogyott, s

A sorszámozott névsorok a fogoly nevét, apjának keresztnévét (nem az anyja nevét), születési évét (a hónap, nap nincs feltüntetve) és helyét tartalmazza, valamint azt, hogy mikor és melyik településen fogták el, hogy milyen párt tagja az adott személy, vagy melyik katonai alakulathoz tartozott, mi a szakmája vagy hol tanul. Mindebből kiderül, hogy nemcsak a jobboldali pártok tagjait, hanem számos MDP és DISZ tagot is a Szovjetunióba deportáltak. Van olyan lista is, amely a név mellett tartalmazza a kihallgatási jegyzőkönyv rövid tartalmát, pl. hogy bűnösnek találták-e vagy sem, hogy egyáltalán részt vett-e a forradalomban, vagy csak véletlenszerűen lett letartóztatva.¹⁵ Több névsor végén kézírással megjegyezték, hogy a forradalmároknál a letartóztatáskor semmilyen személyes irat nem volt,¹⁶ vagy felsorolják azokat a tárgyakat, amit náluk találtak.

Az összesített névsorok többnyire írógéppel készültek, de sok bennük az elírás, a nevek, helynevek gyakran kiolvashatatlanok. Sokszor számszerűtlen különbségek is fellelhetők a listákon. Az „Azon letartóztatottak névsora, akik Magyarországról érkeztek” c. fond előnye, hogy a sorszámozottak elé kézzel írva feltüntették a visszaszállítás dátumát is.¹⁷

Egy-egy jegyzőkönyv tetején a következő megjegyzés olvasható: „Visszaküldeni Magyarországra”; „Átadni, hogy tisztázzák a lázadásban való részvételét”; „Átadni a magyar hatóságoknak kivizsgálásra”; „Átadni a magyar hatóságoknak felderítés céljából”; „Átadni a magyar hatóságoknak”; „Átadni, hogy tisztázzák a szabadon engedés jogosságát, a lázadásban való részvételét”; „Átadni a

¹⁴ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 1, ügyirat 9.

¹⁵ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 15.

¹⁶ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 2.

¹⁷ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 17, ügyirat 5, kötet 2.

így kénytelen volt az MSZMP Szabolcs-Szatmár megyei elnöksége és a megyei tanács végrehajtó bizottsága tényfeltáró különbizottságot kiküldeni, amely a helyszínen megállapította, hogy „*november 14-én délelőtt 3 órakor valóban előfordult az a sajnálatos eset, hogy egy hat kocsból álló szerelvény, amelyben magyar foglyok voltak, elhagyta országunk határát*”.¹⁸ Az Ungvári Állambiztonsági Hivatal Archivumában őrzött KGB dokumentumok alapján viszont, ezen a napon Nyíregyházáról nem szállítottak a Szovjetunióba forradalmárokat, hanem 1956. november 10-én, 12-én, valamint november 13-án, november 14-én pedig csak Budapestről.¹⁹

Egy öttagú bizottság a megyei pártbizottság autóján ment végig a vasútvonal mentén Kemece, Demecser, Pátroha, Kisvárdá, Fényeslitke, Komoró, Tuzsér érintésével Záhonyba. Minden községben informálódtak a lakosokkal elbeszélgetve, így több mint száz cédulát gyűjtöttek össze. A bizottság Záhonyban az állomásfőnök helyett egyenesen a Münnich Ferenc, a fegyveres erők minisztere által újonnan kinevezett Kovács nevezetű kormánybiztoshoz ment, aki a beszélgetés végén megkérdezte a nyíregyházi küldötteket, hogy éreznek-e elég bátorságot magukban, mert itt a sikerért küzdeni kell. Az igenlő válasz után a kormánybiztos rendkívüli magyar-szovjet tanácskozást hívott össze. Az összegyűjtött cédulák bemutatása meggyőzte a szovjet felet, hogy el kell ismerniük a deportálás tényét. A kormánybiztos telefonon beszélt Münnich Ferencel, aki azt mondta, nem tud semmit az elhurcolásról, s azonnali tájékozódást és gyors telefon-visszahívást ígért, valamint kérte a záhonyi tanácskozók együtt maradását. Münnich rövidesen a következőket telefonálta: alsóbb fokú szovjet katonai parancsnokság végezte a deportálásokat, amelyet ő azonnal leállított.²⁰ Az Ungvári KGB levéltárában őrzött dokumentumok az „alsóbb fokú szovjet katonai parancsnokság” kijelentést megcáfolják.²¹ A deportáltakkal kapcsolatos dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a magyarországi ÁVH és a kárpátjai KGB szoros együttműködésben végezték a deportálásokat.

A fentiekhez hasonló cédulákat találtak a kárpátjai lakosok a Csap-Ungvár vasútvonalon is, amelyek közül a legfontosabbak azok voltak, amelyek segítségért kiáltottak gyermekeik megmentéséért.²² Ugyanis a buzgó ÁVH gyerekeket is küldött a Szovjetunióba, akiket az onokóci gyermekotthonban akartak elhelyezni. De a vagonokból kidobott céduláknak köszönhetően kárpátjai szülők jelentkeztek a gyermekek örökbefogadásáért, hogy azokat a forradalom után vissza tudják juttatni vérszerinti szüleikhez. Természetesen a szovjet hatóságok tagadták, hogy gyerekeket helyeztek el a gyermekotthonban, de ennek a lépésnek köszönhetően a gyerekeket visszaszállították Magyarországra.²³

Megbízható adatokat és dokumentumokat találunk a deportálásokról két orosz hungarológus, Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin közösen összeállított „Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából” című könyvében. Ebből kiderül, hogy Szerov tábornok szava tette azt a Münnich által felvetett kérdést, hogy vessenek véget a megyékben foganatosított letartóztatásoknak, mivel válaszul a munkások sztrájkolnak, és különösen nagy az elégedetlenség amiatt, hogy a letartóztatottakat Szibériába szállítják. De Szerov szerint nem kell engedelményeket tenni, mivel a gyakorlat azt bizonyítja, hogy a „reakcióknak tett legkisebb engedmény is újabb követeléseket és fenyegetéseket von maga után”.²⁴

A dokumentumok tanúsága szerint Szerov tábornok 1956. november 11-én azt jelentette Hruscsov-nak, az SZKP KB főtitkárának, hogy november 10-ig 3773 főt tartóztattak le. A letartóztatottak közül több mint 700 főt katonai fedezettel Csap állomásra irányítottak.²⁵ November 13-án Szerov ismét jelentést tett Hruscsov-nak, miszerint november 10-én és 11-én 83 főt, a hadművelet első napja óta 4056 főt tartóztattak le, közülük 767 főt Csap állomásra irányítottak, róluk nyomozati anyagot készítettek.

¹⁸ MSZMP 1989-ben kiadott 183. sz. dokumentuma: „1956 októbere Szabolcs-Szatmár megyében” címmel.

¹⁹ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 16, ügyirat 5, kötet 1.

²⁰ Dr. Fazekas Árpád: 1956 Szabolcs-Szatmárban a valóságban. Történelmi Igazságtétel Bizottság. Nyíregyháza, 1994. 57–61.

²¹ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 1, kötet 1.

²² Interjú a beregszászi Paládi Máriaival és az ungvári Rohály Gyulával.

²³ Interjú Árpá István, ungvári lakossal.

²⁴ „Jelcin-dosszié” i.m. 132.

²⁵ Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin: Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából. Bp., 1993. 145–158.

Az Ungvári Állambiztonsági Hivatal Archívumában őrzött KGB dokumentumok egyik listája szerint, aminek címe: „Az 1956-ban Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora” 848 főről van szó, közülük 23 nő.²⁶ Ez a szám viszont nem mondható véglegesnek.

Münnich kérte, hogy a szovjet csapatok parancsnoksága hivatalos sajtóközleményben jelentse be, hogy Magyarországról senkit sem szállított el a Szovjetunióba. Szerov és Andropov, a szovjet eselszövésék irányítói, 1956. november 14-én előre közölték K-vonalon az SZKP Központi Bizottságával, hogy Münnichnek azt fogják mondani, hogy azért akartak letartóztatni és szovjet-magyar határ közelében lévő épületben elhelyezni egy kis csoportot, mert Magyarországon nincs a foglyok elhelyezésére kellően felkészült olyan börtön, ahol biztosítani lehetne az objektív vizsgálat lefolytatását. Ezek után Szerovék utasítást adtak arra, hogy a jövőben a letartóztatottakat zárt gépkocsikon szállítsák, megerősített konvojjal.²⁷

A KGB dokumentumai szerint november 4–15 között szállították a forradalmárokat Ungvárra. Sokszor a szovjetek sem tudták, hol vannak a letartóztatottak. Pl. Klimentko alezredes elküldött egy névsort Glebov ezredesnek, amelyen 140 név szerepelt, mire az visszaírta, hogy a listán szereplők közül mindössze 16-an vannak náluk, a többitől nem tud.²⁸ Szűcs Sándor, a záhonyi MÁV állomásfőnöke egyike volt azoknak, akiket az ungvári börtönbe vittek és vallattak. Elmondása szerint sorsuk itt csak akkor fordult jobbra, amikor a fiatal magyar felkelőknek a Szovjetunióba történt tömeges deportálása lelepleződött, főleg a vasutasok és a környék lakosságának segítségével, és azonnali visszahozatalukat a nyíregyházi üzemek munkástanácsai 1956. november 15-én elemi erővel követelték Münnichtől. Így először a tatabányai bányásziskola 16-17 éves tanulóit, majd a nőket – a Nyugati pályaudvar takarító személyzetét – engedték haza, utána a férfiakat. Ezeket az embereket visszafelé a beregsurányi határátkelőn hozták át Magyarországra, leponyvázott teherautón.²⁹

Négy-öt Pobeda személygépkocsival és egy teherautóval Ungvárra menekült kb. 40 magyarországi személy, köztük néhány operatív tiszt, akik részt vettek az ungvári börtönbe hurcolt forradalmárok kihallgatásában is. Köztük volt a nyíregyházi Végh György³⁰ (a szovjet dokumentumokban Vég)³¹ ÁVH őrnagy főosztályvezető is, aki mielőtt elindult volna, a következő utasítást adta helyettesének, Petényi Józsefnek: „Ügy határozatunk Jóska, hogy elmegyünk! Vigyázz mindenre, nehogy az ügynöki hálózat névsora kijusson a közönség köré!” Végh György főosztályvezető 1956. november 5-én éjjel visszajött a szovjetekkel és itthon folytatta kegyetlenkedéseit.³²

1956. november 19-én Szerov ismét jelentést tett Hruscsovna, miszerint a forradalom ideje alatt az állambiztonsági szervek 1278 főt vettek őrizetbe, közülük 102-öt letartóztattak. Elkoboztak 293 gépkocsit, 33 445 lőfegyvert (puskákat, karabélyokat, géppisztolyokat és pisztolyokat), valamint 57 500 gránátot. A hadművelet ideje alatt 4700 főt vettek őrizetbe, közülük 1400-at letartóztattak. 860 főt szállítottunk Ungvárra és Sztirijbe, ahol fogva tartják őket. Hozzáteszi, hogy az őrizetbevetettek és letartóztatottak útnak indítása során az első napokban előfordultak olyan esetek, amikor a katonai egységek parancsnokai a Különleges Ügyosztályon és az állambiztonsági szervek képviselőin kívül önállóan indítottak útnak őrizetbe vettüket Csap állomásra; a Belügyminisztérium táborai pedig a velük való egyeztetés nélkül, a szóban forgó személyek nyomozati anyagai nélkül vették át őket. Így az ungvári gyűjtőtábor parancsnoka vette át azt a 68 ipari tanulót is, akit az egyik Budapesten állomásozó hadosztály parancsnoka indított útnak. I. Sz. Konyev utasítására azonban a serdülők ezen csoportját visszavitték Budapestre és szabadon engedték.³³

Holodkov belügyminiszter-helyettes november 7-étől 13-ig Ungváron tartózkodott, ahol a magyar „ellenforradalmi felkelés” letartóztatottjainak fogadásával és elhelyezésével foglalkozott. Az itt tapasztaltokról Dudorovnak jelentéseket tett: „A foglyok jelentős részére vonatkozóan nem voltak megfelelően kitöltött dokumentumaik. A rendelkezésre álló anyagok alapvetően a helyi magyar hatóságok, a szovjet

²⁶ Az Ungvári KGB levéltára: Fond 43, Opisz (csoport) 1, sorszám 16, az UKGB nyomozati osztályának 5-ös számú ügyirata 1. kötet „A Magyarországról érkezett letartóztatottak névsora 1956-ban”.

²⁷ *Vjaaceszlav Szereda és Alekszandr Sztikalín* i.m. 152–153.

²⁸ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 12.

²⁹ Kelet-Magyarország, 1991. október 22., 8.

³⁰ UÁHA, KGB 1956, Fond 43, Opisz 1, sorszám 12.

³¹ *Dr. Fazekas* i.m. 37.

³² Kelet-Magyarország, 1993. augusztus 3., 5.

³³ *Vjaaceszlav Szereda és Alekszandr Sztikalín* i.m. 161–164.

hadsereg elhárító szervei, a katonák jelentései, illetve a letartóztatottak bementése alapján készített listák voltak. A foglyok többségénél hiányoztak a letartóztatáshoz szükséges dokumentumok, sőt némelek még a listákon sem szerepelnek [...] figyelembe véve, hogy a letartóztatottak között 14-17 éves kamaszok, közöttük lányok is vannak, feltételezhető, hogy a letartóztatások egy része nem volt megalapozott.”³⁴

Az ungvári börtönben fogvatartott személyek a velük készített interjúkban elmondták, hogy amíg Ungváron voltak, nem bántak velük rosszul.³⁵

2006. október 20-án a Magyar Köztársaság Ungvári Főkonzulátusa szervezésében az ungvári börtön falán emléktáblát avattak, ott, ahol a magyar forradalommal szimpatizálók mellett több száz magyar állampolgárt tartottak fogva az 1956-os forradalom és szabadságharc leverését követően. A megemlékezésre eljöttek az egykori szabadságharcosok, elítéltek, akik a szabadságukat áldozták azért, hogy a következő nemzedék szabadon élhessen, s akik drága áron váltották meg ezt a szabadságot.

2007. július 10-én Viktor Jusczenko, Ukrajna elnöke átadta az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése során letartóztatottak és a Szovjet-Ukrajna börtöneibe elhurcolt magyar állampolgárok listáját, amely közel háromezer nevet tartalmaz.³⁶ A teljes listát magam nem láttam, de a jelenleg rendelkezésemre álló dokumentumok alapján elmondhatom, hogy több mint ezer forradalmár járta meg a szovjet börtönöket.

A KGB által készített dokumentumok alapján megállapítható, hogy miután a Moszkvában kiadott parancs értelmében Magyarország lerohanása megtörtént, Ungváron még hónapokon keresztül működött az SZKP KB utasítására felállított politikai főhadiszállás. Vezetői mindent elkövetek annak érdekében, hogy az általuk összetákolta Kádár-kormány zökkenőmentesen működjön, s a felkelők megkapják „méltó büntetésüket”. Ezen kívül ingyenes gazdasági és más jellegű segítséggel járultak hozzá (amiről természetesen a kárpátaljai újságok napról napra beszámoltak) ahhoz, hogy a kommunisták által irányított Magyarországon minden tekintetben normalizálódjon a helyzet, s az élet visszatérjen a forradalom előtti mederbe.

Az Ungváron felállított politikai főhadiszállás munkájáról tanúskodnak az Ungvári Megyei Levéltárban található dokumentumok is, amelyek bizonyítják, hogy a kárpátaljai magyaroknak a forradalommal szimpatizáló minden megnyilvánulását börtönbüntetéssel sújtották.

A szovjet vezetés attól tartott, hogy a magyarországi forradalmi eszmék átterjednek Kárpátaljára is, s ezáltal itt is hasonló megmozdulásokra kerül sor. Sztarovojtov ezredes október 31-én a következőt jelentette: „a reakciós erők a továbbiakban jelentősen kibővítették követeléseiket, amelyeket nagyjából a következőkben lehet összefoglalni: [...] Kárpátalja visszacsatolása Magyarországhoz”.³⁷ Annak ellenére, hogy a forradalmárok ezen követelése semmiféle írásban rögzített programban nem szerepelt, Kárpátalján a legszigorúbb intézkedéseket vezették be, hogy a forradalmi eszmék terjedését, a forradalmi hangulat kialakulását megakadályozzák. Növelték a határőrség létszámát, elrendelték a gyorshadtestek riadókézsültségét.

Feltétlenül hangsúlyoznunk kell, hogy igen gyakran szerény próbálkozásokat nagyítottak fel óriási- vá, hogy ártatlan embereket zárjanak börtönbe, elrettentésképpen a többiek számára, annak ellenére, hogy Kárpátalján a magyarság körében a magyarországihoz hasonló forradalmi megmozdulásokra, fegyveres harcokra nem került sor. Az itteni magyarság viszont ideig-óráig visszanyerte önbizalmát, s reménykedett a totalitárius diktatúra megszüntetésében, a kötelező beszolgáltatások eltörlésében, a házkutatások, megtorló intézkedések, deportálások felszámolásában.

A kárpátaljai visszaemlékezőkkel készített interjúkból kiderül, hogy voltak olyan kárpátaljai magyarok, akik szívvel-lélekkel magukévá tették a felkelők eszméit és rettenthetetlenül, mint azok ott Budapesten, kihívták a rendszert. A büntetőlágerekben letöltött évek és a további üldöztetések sem ingatták meg az eszményeikbe vetett hitüket. Többen megkíséreltek átszökni a szovjet-magyar határon, hogy fegyverrel a kezükben harcoljanak a magyar forradalom védelmében, azonban a szovjet hatóságok visszatoloncolták őket.

³⁴ Vjacseszlav Szereda és Alekszandr Sztikalin i.m. 154–160.

³⁵ Interjú Perduk Tiborral, Vándor Bélával, dr. Laurenszky Ernővel, dr. Szarka Zoltánnal.

³⁶ Kárpáti Igaz Szó, 2007. július 14.

³⁷ „Jelcin-dosszié” i.m. 76–80.

A Járásai Kommunista Párt egy 95 tagú bizottságot is kivezényelt különböző városokba és falvakba, hogy beépülve a helyi szervezetekbe, minden mozgalmat jelentsenek.³⁸ Majd a jelentések után elrendelték az ideológiai munka erősítését a társadalom minden terén.³⁹ Ennek ellenére a levéltári dokumentumokból kiderül, hogy Kárpátalja több járásában, városában és településeiben voltak megmozdulások és több politizáló csoport is működött, a legjelentősebbek Nagyszőlösön, Beregszászban, Ungváron, Papiiban, Kaszonyban, Munkácsban, Muzsalyban, Nagybecsényben, Gálocson, Fertőszalmáson, Csapon, Csepén, Lucskán, Salánkon, Rahón voltak. 1956. november 4-én a beregszászi járás minden településén beszélgetéseket folytattak a lakossággal, azzal a céllal, hogy megmagyarázzák a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt kormány programbejelentését, valamint a Nagy Imre-kormányból kivált 4 politikusi levelének lényegét.⁴⁰

Az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának 7-10. számú jegyzőkönyve az Ukrán Kommunista Párt titkárságának határozatát tartalmazza, amely szerint „Össze kell állítani egy gyűjteményt a fasiszta banditák vérengzéséről Magyarországon, amit 3000 példányban kell kiadni. Az anyag összeállítására az Ukrán Kommunista Párt Megyei Bizottságának agitációs és propaganda osztálya van megbízva.”⁴¹

A könyv a helyi lapok cikkeit foglalja össze, természetesen azokat, amelyekben a felkelők „gaztetterőről, gyilkolásáról, kinzásairól” szólnak, ezzel is hangsúlyozva, hogy milyen kegyetlen a nyugatról irányított „ellenforradalom”.⁴² Majd egy évvel később, 1957-ben ugyanezzel a tartalommal, képekkel és címmel jelenik meg Budapesten egy négykötetes könyv a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatói Hivatala megbízásából.⁴³

Az Ungvári Megyei Levéltár forradalommal kapcsolatos dokumentumai leginkább kihallgatási jegyzőkönyvek, bírósági döntések, arról, hogy ki hány évre kerüljön börtönbe koholt vádak alapján, vagy jelentéktelen tettekért. 53 évvel ezelőtt ez a harc nem volt hiábavaló, hiszen enyhült a rezsim, élhetőbbé vált a világ. '56 történései ma is igaz értéket közvetítenek, amiből erőt meríthetünk. Az orosz Duma is elismerte, hogy akkor nem volt igazuk.

A forradalmárok fél évszázaddal ezelőtt fellobbantották az igazság fátylóját és fény derült a zsarnokságra. A rendszerváltozások előkészítése volt '56, a világ csodája, mert addig „tilalomfák között gúzsba kötve” éltünk. S azoknak, akiket elítéltek, akik a szovjet börtönök falai között is raboskodtak, egyetlen bűnük volt: határtalanul szerették hazájukat.

Váradi Natália

Magyar–szlovén kapcsolatok a rendszerváltozás óta¹ Különös tekintettel a nemzetiségekre

Magyarország és szomszédai között a legzökkenőmentesebb, példaértékű kapcsolatok alakultak ki, már az 1970-es évektől kezdve, az akkor még jugoszláv tagköztársaság Szlovéniával. E kapcsolatok jelentős szegmense a határ két oldalán élő magyar és szlovén nemzetiség önanonosság-örzését szolgáló anyanemzeti gondoskodás. Ellentétben azon országokkal, amelyek az ilyen típusú segítségnyújtást a belügyekbe való beavatkozásként értékelik, magyar-szlovén relációban kölcsönösen kívánatosnak és támogatandónak tartják a kisebbség-anyanemzeti együttműködést.

³⁸ Kárpátaljai Megyei Állami Levéltár (a továbbiakban KMÁL), Fond 1. N 2803.

³⁹ KMÁL, Fond 15, 5. lajstrom, 28. sz. ügydarab, 223.

⁴⁰ KMÁL, Fond 15, 15. lajstrom, 13. számú ügyirat, 1956. I. 1.

⁴¹ KMÁL, Fond 1. N 2780.

⁴² Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. Kárpátontúli Területi Könyvkiadó. Ungvár, 1956.

⁴³ Ellenforradalmi erők a magyar októberi eseményekben. Kiadja a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Tájékoztatói Hivatala. Állami Politikai Könyvkiadó, Bp., 1957.

¹ Nyitó előadás a Szlovén–Magyar Ifjúsági Levéltári Kutatótábor húszéves évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi konferencián, Szentgotthárdon, 2010. szeptember 24-én.

Az önálló Szlovénia megalakulása előtti, a kisebbségeket érintő együttműködést egy régebbi tanulmányban foglaltam össze,² így ezúttal döntően az azóta történetekre szeretnék összpontosítani. Bár előadásom elsősorban a magyar-szlovén határ két oldalán élő, két nemzeti kisebbséggel összefüggő, szer-teágazó együttműködést kívánja vázlatosan bemutatni, a nagyból a kicsi felé haladás elvét követve, cél-szerű először azt a nemzetközi környezetet bemutatni, amelyben ez megvalósul. Ezt követően a kétold-alú, államközi kapcsolatok fejlődésének az áttekintésére vállalkozom. A kooperáció harmadik szintjé-nek a határ menti, regionális együttműködést tekintem, de annak is van átfogóbb és közvetlenül a ki-sebbségeket érintő vetülete is. Végül pedig a települési, intézményi, civil szervezeti kontaktusok példáit szeretném felvillantani.

A két országot érintő, többoldalú nemzetközi kooperáció legfontosabb formái

Az EU-csatlakozás éveiben (2004–2006 között) a térség *határ menti, transznacionális és inter-regionális együttműködése* nagyrészt az INTERREG Közösségi Kezdeményezés keretében valósultak meg. A 2007–2013 közötti időszakban az Európai Területi Együttműködés (ETE) a regionális politika önálló célkitűzésévé vált, így az említett három programtípus jelentősége megnőtt. A *transznacionális* együttműködési programokban Magyarország 2006-ig a CADSES (Central Adriatic Danubian South-Eastern European Space=közép-európai–adriai–dunai–délkelet-európai) térséghez tartozott, 2007–2013 között – EU-s és az Unión kívüli tagokkal –, két utód program került kialakításra: a Délkelet-Európai és a Közép-Európai Térség. Hazánk teljes területével nem csupán mindkét térségnek lett a tagja, hanem a Délkelet-Európai Térség 16 országának a közös intézményrendszere is nálunk került felállításra. Az évente kiírandó térségi pályázati felhívások az innováció, a városfejlesztés, a környezetvédelem és a megközelíthetőség fejlesztését tűzik ki célul, az EU Strukturális és Kohéziós Alapján keresztül elérhető forrásokból.³

Hasonlóképp többoldalú kooperáció a *Quadrilaterale*, amely 1996-ban, szlovén kezdeményezésre indult. A kezdetben magyar–olasz–szlovén relációra kiterjedő összehangolás célja a szlovén NA-TO-csatlakozás elősegítése volt. Miután ez teljesült, Horvátország bevonásával négyoldalúvá bővült az együttműködés. Eredményes területei közül kiemelkedik a közlekedés (közvetlen vasúti összeköttetés Magyarország–Szlovénia között és a Budapest–Fiume autópálya részeként, a Murán átívelő határhíd megépítése), a honvédelem (magyar – olasz – szlovén közös szárazföldi dandár és harccsoport, amely pl. félévig békefenntartó feladatot is ellátott Koszovóban) és a belügy (bűnügyi szakértői egyeztetések formájában).⁴

A *Visegrádi Együttműködés* 1991-ben Csehszlovákia, Lengyelország és Magyarország összefogása-ként valósult meg a kulturális, szellemi értékek és közös gyökerek, a közép-európai régió stabilitásának az erősítésére. A Szlovákia önállósodásával négyoldalúvá lett együttműködés bővítésének a keretében (V4+) bizonyos területeken (pl. a balkáni régió kiemelt biztonságpolitikai jelentőségű euroatlanti integ-rációja elősegítésében) Szlovénia is részt vesz.⁵

A magyar–szlovén kétoldalú, államközi politikai kapcsolatok fejlődése

A Magyar Köztársaság – az önálló Szlovénia kikiáltását követően az elsők között – 1992. január 15-én elismerte a Szlovén Köztársaságot és egyidejűleg *diplomáciai kapcsolatot* létesített vele. Fél év múlva egymás fővárosaiban megnyitottak a nagykövetségeink (Szlovénia baráti gesztusként az alsólendvai bíróság addigi tanácselnökét, dr. Hajós Ferencet nevezte ki első magyarországi nagykövet-évé), 1998-ban pedig a szentgotthárdi szlovén főkonzulátus.

Még 1992-ben *barátsági és együttműködési szerződést* (alapszerződést) írt alá a két ország. A doku-mentum többek között leszögezi, hogy a Szlovén Köztársaságban élő magyar és a Magyar Köztársaság-ban élő szlovén nemzetiség „*tagjainak joguk van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akarattal ellenére asszimilációra kényszerítene. Joguk van ahhoz,*

² A szlovéniai magyarság híd-szerepe az államközi kapcsolatokban. In: *Székely András Bertalan: A Rábától a Muráig*. Püski. Bp., 1992. 114–120. Szlovénül: *Vloga mostu madžarske narodnosti v Sloveniji v meddržavnih odnosih*. In: *András Bertalan Székely: Od Rabe do Mure. Zveza Slovencev na Madžarskem*, Monošter 1994. 166–175.

³ <http://www.vati.hu/main.php?folderID=830&articleID=10812&ctag=articlist&iid=1>

⁴ http://www.mfa.gov.hu/kum/hu/bal/Kulugyminiszterium/A_Kulugyminiszteriumrol/...

⁵ *Marosi Gábor: A Magyar Köztársaság kül- és biztonságpolitikája és a V4-együttműködés* (internet)

hogy anyanyelvüket a magánéletben és a nyilvánosság előtt szabadon használják, anyanyelvükön információkat terjesszenek és cseréljenek és azokhoz szabadon hozzáférjenek. Joguk van ahhoz, hogy emberi jogait és alapvető szabadságjogait teljes mértékben és hatékonyan, mindenfajta diszkriminációtól mentesen és a törvény előtt teljes egyenlőségben gyakorolják.”⁶

Szintén 1992-ben született meg a magyar–szlovén kisebbségvédelmi keretegyezmény, amely parlamenti jóváhagyás után két év múlva emelkedett jogerőre. A később más relációkkal megkötött, hasonló megállapodások számára is példaként szolgáló dokumentumban – amelynek kidolgozásában személyesen is volt szerencsém részt venni –, a két ország kötelezettséget vállal egymás kisebbségei számára az egyéni és közösségi külön jogok széles tárházának a biztosítására. E jogok a kultúra, a nyelv, a vallás, a teljes magyar és szlovén identitás megőrzésének az érdekében, főként az oktatás, a kultúra, a tömegtájékoztatás, a kiadói és tudományos kutatói tevékenység, valamint a gazdaság területére terjednek ki.

A szerződő felek külön kormányközi kisebbségi vegyes bizottságot is létrehoztak, amely, azóta is figyelemmel kíséri az egyezmény rendelkezéseinek a megvalósítását és ajánlásokat fogalmaz meg a saját kormányaik számára. A bizottság magyar tagozatának a hazai szlovénség, a szlovénnak pedig a muravidéki magyarság küldöttei is a tagjai. A testület felváltva ülészik egymás országaiban, általában a nemzetiségileg vegyesen lakott területen. 2009 novemberében immár a XI. ülést tartotta Alsólendván. Többek között szorgalmazták, hogy a magyarországi nemzetiségek – közöttük a szlovénség – országgyűlési képvisellete oldódjék meg. Felsőszölnök és Kétyölgy között kezdődjék el a közút építése, a határ mindkét oldalán érvényesüljön jobban a gyakorlatban a kétnyelvű közigazgatás, ill. Magyarországon több személyi okmány készülhessen a kisebbségek nyelvén is. Uniós források igénybevételével tervezik a ma határral elválasztott települések összekötő útjainak az újra megnyitását, valamint megvizsgálják a Récis–Lendva vasútvonal visszaállításának a lehetőségét. Az anyanyelven folyó oktatás minőségének a javítása, a szentgotthárdi szlovén rádió stúdiójának a korszerűsítése, a kisebbségi hetilapok finanszírozása visszatérő témaként szerepel az ülések jegyzőkönyveiben.

1992-ben – az alapszerződés évében –, sor került a kulturális, oktatási és tudományos együttműködésről szóló államközi egyezmény aláírására is. A 91/1994. (VI. 10.) Kormányrendelettel kihirdetett dokumentum sokoldalúan támogatja és ösztönzi a felölelt humán területeken az együttműködést, a szakemberek, intézmények, szervezetek, önkormányzatok, akadémiák, műsorok, publikációk stb. cseréjét. Szorgalmazza a másik ország nyelvének az oktatását, a diplomák, tudományos fokozatok kölcsönös elismerését, lehetővé teszi egymás kutatói számára a tudományos intézményekben, közgyűjteményekben való bűvárkodást. Részt képezi a megállapodásnak a műszaki tudományos, a sport és az ifjúság területén való kooperáció is. A 10. cikk leszögezi, hogy „a Felek biztosítják egymás nemzeti kisebbségei számára a külön jogok megvalósításának feltételeit a nevelés, az oktatás és a kulturális identitás megőrzése és fejlesztése területén.”

Az egyezmény alapján munkatervekben, hároméves együttműködési programokban konkretizálják a tennivalókat. A kulturális megállapodásban pl. tételesen felsorolják azokat a fesztiválokat, vendégszerlepleket, kiállításokat, rendezvényeket, ahová meghívják egymás művészeit, csoportjait, de a műemlékvédelmi, irodalmi, film- és színházzsákmái együttműködés sem hiányzik a felölelt tematikából. Jelentős helyet foglalnak el a kisebbségi vonatkozások a dokumentumokban, hisz azok egyben keretet nyújtanak a nemzetiség–anyanemzeti kapcsolatok ápolásához is. Így pl. a muraszombati és szombathegyi, továbbá a zalaegerszegi és alsólendvai könyvtárak anyanyelvű kiadványokat cserélnek, a szlovén fél autóbuzos mozgókönyvtárakból kölcsönöz a Rába-vidéki nemzettestvérei számára. Cserekeretet hoztak létre egymás kulturális munkatársainak, hogy anyaországi kurzusokon vehessenek részt. Támogatják a szlovéniai magyarság és a magyarországi szlovénség olyan kulturális alapintézményeit, mint a tanácskozássunknak otthon adó szentgotthárdi Szlovén Kulturális és Információs Központ, az ugyanitt dolgozó szlovén rádió, a lendvai művelődési központ, a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és a Bánffy Központ, valamint a tájházak, művelődési otthonok munkáját.

A jószomszédi viszony jegyében 2007-től együttes kormányüléseket is tartanak, hasonlóképpen más relációkhoz. Az államközi egyezmények, tárcaközi megállapodások száma meghaladja a 60-at, de az Interparlamentáris Uniónak (IPU) is van magyar–szlovén baráti csoportja, a házelnöki, államfői, szakminiszteri, bírósági, ügyészségi, számvetőségi találkozók hasonlóképp rendszeresek a két ország hatalmi szervei között.⁷

⁶ <http://www.jakabffy.ro/magyarokisebbség/print.php?action=cimek&lapid=5&cikk=m...>

⁷ <http://webeache.googleusercontent.com/search?q=cache:kSEsmJkQ5UJ:www.mfa.g...>

A sokszínű, határ menti regionális együttműködésről

Az első magyar–szlovén együttes kormányulást közvetlenül megelőzően ült össze Lentiben a *magyar–szlovén, határon átnyúló, regionális munkacsoport*. A 2007 októberében lebonyolított tanácskozáson azonosították a két ország között kibontakozott önkormányzati, területfejlesztési, turisztikai és egyéb kapcsolatokat, kijelölve egyben a további együttműködés területeit. A gazdaságélénkítés, az idegenforgalom, az infrastruktúra-fejlesztési projektek számbavétele mellett figyelemre méltó, hogy a határ két oldalán élő kisebbségek képviselőinek a meghívásáról sem felejtkeztek meg, elismervén ezzel, hogy a határ menti kapcsolatok fejlesztése során az ő sajátos érdekeik sem hagyhatók figyelmen kívül.⁸

Az EU 30 M eurót irányzott elő a *Szlovénia–Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Operatív Program* megvalósítására, amelynek uniós társfinanszírozása eléri a 85%-ot. Az Európai Területi Együttműködés keretében 2007–2013 között közös területfejlesztést valósít meg ebből Vas és Zala megye, valamint a szlovéniai Muravidék és Podravje régió. A támogatás egyik *prioritási tengelye* az együttműködési terület vonzerejének növelését tűzte ki célul az idegenforgalmi desztináció, a kultúra és a közlekedés fejlesztésével. A másik prioritás középpontjában a fenntartható fejlődés áll, amely a területfejlesztési, a megelőző egészségápolási, a környezetvédelmi és az energiafelhasználási együttműködésben teljeshedhet ki.⁹

Az operatív program együttműködési területe 10 628 km², a közös határszakasz 102 km. A dokumentum számottevő jelentőséget tulajdonít a *határ két oldalán élő emberek hagyományos történelmi és nemzeti kapcsolatainak*, nevesítve magyar, a szlovén, a horvát, a német és a roma közösségeket. A *kultúra megőrzésével és fejlesztésével* foglalkozó fejezetben pedig a tervezett tevékenységek között utal arra, hogy a különböző területek kultúrája legyen a csere- és kutatási projektek témája, a nyelvi sokféleség kiemelésével, kapjon szerepet a művészeti hagyomány, az etnológia, valamint a vallás, továbbá ösztönzi az olvasáskultúra fejlesztését is.

Az említett munkacsoport és operatív program egyik megalapozója volt a *Muránia Eurorégió*. Nográdi László, Lenti polgármestere kezdeményezésére már 2003 őszén szándéknyilatkozatot írt alá Lenti, Alsólendva, Muraszerdahely és Regede városvezetése, hogy szorosabbra kívánják fűzni a kultúra, a gazdaság, a vidékfejlesztés, az idegenforgalom és a sport területén a kapcsolataikat. A *közös, határokon átnyúló, magyar–horvát–szlovén–osztrák fejlesztési térség* kialakítását megcélzó együttműködés a sok száz éves földrajzi, történelmi, kulturális és gazdasági együvé tartozásra épít, a XX. század eleji, kényeszerű határmegvonás ellenére.

A 2004 szeptemberében aláírt testvérvárosi nyilatkozat nyomán, valószínűleg felgyorsult az adott régió integrálódása az Unió közigazgatási és támogatási rendszerébe, a határok feletti együttműködés révén stabilizálva egyben a tágabb térséget. 2005-ben már „Integrált gazdaságfejlesztés a Muránia régióban” címmel közös projektet indítottak Zala és a horvát Muraköz között, a vállalkozók eseti kapcsolatát hálózattá szervezték, kialakították a „Muránia terméke” védjegyet is. A „Hagyományok Háza a Haranglábak Földjén” címet viseli a kulturális és természeti turizmus területén kialakított együttműködésük az ausztriai Felső-Örséggel. A közös idegenforgalmi értékesítés érdekében szlovén–magyar fejlesztésbe kezdtek, amely a termál- és gyógyfürdőtől kezdve, a határ két oldaláról összefutó szőlőtáji borutakig, számos területet felölel.

Lenti és Lendva, valamint Lenti és Muraszerdahely önkormányzata többször tartott együttes testületi ülést. „Muránia Multikultúra” néven 2006-ban elindították az integrált turisztikai termék együttes promócióját, 2007-ben pedig elnyerték a „Magyarország második legfejletőbb kiemelt fejlesztési desztinációja” címet. Két ízben, az Európai Parlament székhelyén is bemutatkozhattak Brüsszelben, Schmitt Pál, a magyar néppárti képviselőcsoport akkori vezetőjének a meghívására – a tematikából természetesen nem hiányozhatott az érintett országokban élő kisebbségek helyzete sem.

A határon átnyúló, közvetlen kisebbség–anyanyelvi kapcsolatok

Kitüntetett szerepet játszanak a nemzeti önzonosság megőrzésében azok a megállapodások és alkalmak, amelyek a muravidéki magyarság és a rábavidéki szlovénség, meg a határ túloldalán húzódó anyaországi területek önkormányzatai között születtek, illetve működnek a gyakorlatban. Már a '80-as években kialakultak ennek az együttműködésnek a keretei és formái, a lezajlott rendszerváltozások, a szlovén államiság megteremtése azonban kibővítette a lehetőségeket.

⁸ http://www.bm.gov.hu/web/portal.nsf/web_archiv_hir/C8AB4647F2C6B069C12573...

⁹ <http://www.vati.hu/main.php?folderID=830&articleID=11732&ctag=articlelist&iid=1>

1992-től háromoldalú megállapodás van érvényben Vas és Zala megye, valamint a Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség között. Az évről-évre megújításra kerülő együttműködés kiemelt célja a muravidéki magyarság nemzeti tudata fennmaradásának és az anyanemzethez való kötődésének a további megszilárdítása, összhangban természetesen a többoldalú nemzetközi meg a kétoldalú állami és regionális, korábban részletezett dokumentumokkal.

Az utolsó évtized megállapodásaiból kiviláglik, hogy egyfelől biztosítják az állandóságot, a kiszámíthatóságot a nemzetiségi oktatás és kultúra számára, másfelől azonban kapcsolódnak az évről-évre időszeri nemzeti évfordulók megünnepléséhez, új területekkel bővítve a kooperációt. Fontos leszögezni azt is, hogy a választások nyomán többször változtak az önkormányzatok a határ mindkét oldalán, az újonnan tisztségbe lépők sohasem kérdőjelezték meg az együttműködés szükségességét, biztosítván ez által a folytonosságot.

Az oktatási és nevelési kapcsolatok terén a muravidéki kétnyelvű oktatási intézmények – óvodák, általános és középiskolák, továbbá a Maribori Egyetem Magyar Tanszéke és a Muraszombati Oktatási Intézet Lendvai Kirendeltsége – számos formában részesül támogatásban. Egyfelől a két megye megküldi a fontosabb oktatási, szakmai és módszertani kiadványait, a megyei és országos folyóiratok közül számosat. Másrészt a megyei pedagógiai intézetek továbbképzéseket biztosítanak, kihelyezett gyakorlati, módszertani és beszédművelési foglalkozásokat tartanak, szaktanácsadókat küldenek. Továbbítják a határ túloldalán dolgozó kollégáiknak a megyei, országos szaktárgyi és egyéb versenyekre szóló felhívásokat, amelyek nyomán a muravidéki gyermekek azokon rendszeresen részt vesznek. Vas és Zala, a különböző középiskoláikban, több férőhelyet, kollégiumot és ösztöndíjat biztosít szlovéniai magyar diákoknak. Lehetővé teszik ottani iskolások számára a megyei levéltárak meglátogatását, ugyanakkor báb-, zenei előadásokat, rendezvényeket, történelemórákat, számítógépes tanfolyamot szerveznek a nemzetiségi intézményekben.

Hasonlóképpen kiterjedtek a kulturális és művészeti kapcsolatok. Folyamatos a Deák Ferenc Megyei Könyvtár, a Berzsényi Dániel Megyei Könyvtár, a Lendvai Könyvtár, valamint a muraszombati Területi és Tanulmányi Könyvtár közötti kiadványcsere. Biztosítják a különböző versmondó versenyeken, a határon túli tanulók részvételét, irodalmi esteket, előadásokat és más programokat szerveznek egymás bibliotékáiban. Kölsönösen részt vesznek a másik továbbképzéseiben, tapasztalatcseréin és konferenciáin. A megyei múzeumi igazgatóságok szakmai segítséget nyújtanak a lendvai vár régészeti ásatásaihoz, magyar néprajzi gyűjtemények létesítéséhez és gondozásához a falvakban, történeti, régészeti és képzőművészeti kiállításokat rendeznek a határ két oldalán. Összehangolják a határ menti néprajzi kutatásaikat.

A Szombathely, Zalaegerszeg és Maribor között zajló levéltári kapcsolatok fókuszában a mindig változó helyszíneken bonyolított nyári nemzetközi ifjúsági levéltári kutatótábor áll. Az idén immár huszadik alkalommal megszervezett program résztvevői középiskolások és egyetemisták, akik az együtt töltött hét alatt a két nép interkulturális kapcsolatainak múltjára vonatkozó dokumentumokat gyűjtöttek. A szakmai utánpótlás biztosítása, a fiatalok helytörténeti ismeretének a gyarapítása mellett a tábor hozadéka a kiállítás révén az ott élők önismeretét, önbecsülését is bővíthetik. Az idei tábor június végén, Pákán, Csömödéren, Orthaházán, Kányaváron és Bántornyán rendezték. A mostani konferencia és kiállítás meggyőzően illusztrálja a két évtized előtti kezdeményezés helyességét.

A levéltári együttműködés fontos eredménye a *Források Muravidék történetéhez / Viri za zgodovino Prekmurja* c. kétkötetes, ill. CD-ROM formájú, kétnyelvű szöveggyűjtemény, amely 871-től 1921-ig tekinti át a táj történetét, az ott keletkezett, ill. közvetlenül az e területre vonatkozó, írott és nyomtatásban megjelent források számba vételével.¹⁰ A kötet anyagához kapcsolódó vándorkiállítást is terveztek a két ország múzeumaiban. Reményeink szerint rövidesen megjelenhet a forrásgyűjtemény harmadik kötete, amely az elcsatolás óta eltelt időszak dokumentumait ölelheti fel.

Nagyon szerteágazó a művészeti együttműködés. Az említett, kölsönös kiállítások mellett, a lendvai Galéria-Múzeum nyári ifjúsági és felnőtt képzőművészeti alkotótáboraiiban zalai, vasi művészek is részt vesznek, hasonlóképpen a muravidékiek az anyaországi táborokban. Szükség esetén magyarországi szakemberek műemlékvédelmi, restaurálási munkákat is segítenek Alsólendván.

A szintén ugyanitt megjelenő Muratáj folyóirat és Naptár, valamint helytörténeti kiadványok költségeihez Vas megye járul hozzá, Zala pedig a Hevesi Sándor Színház előadásait ajánlja fel ingyenesen szlovéniai fiataloknak. Mindkét megye báb-, népzenei és néptáncgyűjtések vendégjátékát, nyári egyetemi helyeket, műsorokat is biztosít a Muravidéknek. A megyei önkormányzatok hozzájárulnak a fo-

¹⁰ Mayer László – Molnár András (szerk.): *Források Muravidék történetéhez / Viri za zgodovino Prekmurja I-II. Vas Megyei Levéltár – Zala Megyei Levéltár. Szombathely-Zalaegerszeg, 2008. 400+376 p.*

lyóirataik munkatársai lektorálási, szerkesztési, anyaggyűjtési szakmai célú utazásaihoz a Mura mentére. A Pannon Tükör, az Életünk és a Muravidéki Írók Társasága közös bemutató esteket tart a határ két oldalán. A Muravidéki Magyar Rádió is rendszeres pénzügyi támogatást kap a megyéktől. Szimfonikus zenekarok, színtársulatok kölcsönös fellépésére is sor került.

A közművelődési, közösségi kapcsolatok és partnercserék talán a leglátványosabbak a kisebbség életében. A megyék tudományos ismeretterjesztő egyesületei nemcsak magyarországi programjaira hívják az odakinti érdeklődőket, hanem igény szerint kihelyezett előadásokat is tartanak. Vasi és zalai előadók állnak a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet és a Muravidéki Magyar Tudományos Társaság rendelkezésére, úgy a programokhoz, mint a szakmai továbbképzésekhez. Muravidéki magyar nyári táborok, vetélkedők, tanulmányi versenyek szervezésében és lebonyolításában is részt vesznek szomszéd megyei szakemberek. Visszatérő folklór program a közös rendezésű Horváth Károly Népzenei Találkozó, amely érinti a határ mindkét oldalán tevékenykedő hagyományörzőket. Kölcsönösségi alapon, egymás kulturális rendezvényeire, szakági bemutatóira hívják és fogadják a másik fél csoportjait, kiadványokat cserélnek, kirándulásokat szerveznek. Kedvezményes tértitessel fogad a két megye az üdülőiben szlovéniai magyar tanulókat.

A lendvai vár, a Galéria-Múzeum épülete (Simon László felvétele)

Hihetetlenül jelentős tényező a közösség kulturális önazonosságának megőrzése terén, hogy jelenleg 6 vasi és 13 zalai népzenei, néptánc-, vers- és mesemondó, fafaragó, hímző és fazekas szakember rendszeres muravidéki munkájának a költségeihez járul hozzá a két megye. Rajtuk kívül még ötven működnek közre az anyaországból, a Hetés és Órség szlovéniai részén, a magyar műkedvelő csoportok szakmai irányításában. Egymás ifjúsági rendezvényeire is meghívják a határ túloldalán élőket a Vas, Zala megyei és muravidéki fiatalok. Vasiak csoportépítő tréning és dropprevenciós foglalkozások tartását vállalták a szlovéniai magyaroktól a térségben.

Hihetetlenül jelentős tényező a közösség kulturális önazonosságának megőrzése terén, hogy jelenleg 6 vasi és 13 zalai népzenei, néptánc-, vers- és mesemondó, fafaragó, hímző és fazekas szakember rendszeres muravidéki munkájának a költségeihez járul hozzá a két megye. Rajtuk kívül még ötven működnek közre az anyaországból, a Hetés és Órség szlovéniai részén, a magyar műkedvelő csoportok szakmai irányításában. Egymás ifjúsági rendezvényeire is meghívják a határ túloldalán élőket a Vas, Zala megyei és muravidéki fiatalok. Vasiak csoportépítő tréning és dropprevenciós foglalkozások tartását vállalták a szlovéniai magyaroktól a térségben.

Az eseti, aktuális együttműködésre alkalmat nyújtanak a közös európai vagy határon átnyúló, kulturális pályázati projektumok, pl. a „Történelem határok nélkül”, a „Múltunk közös értékei – élő örökségünk” vagy a „Megélt táj” c. pályázatok. Az utolsó esztendő évfordulós rendezvényei közül kiemelkednek a Dervarics Kálmán emléknap 2004. évi, a József Attila emlékévi 2005. évi, az 1956-os forradalom 50. évfordulójának, Bartók Béla születése 125. és Pataky Kálmán születése 110. évfordulójának 2006. évi eseményei. A 2007-es Batthyány-emlékévet és Kodály-évfordulót, a következő esztendő Zala György-emlékévet, Szunyogh Sándor évfordulót és Reneszánsz Évet, továbbá a 2009. évi Kazinczy- és Radnóti emlékévet hasonlóképpen megünnepelték, szomszéd megyei segítséggel a Muravidéken. Az idei esztendő a magyar vármegyék millenniuma jegyében telik.

Bár nem közvetlenül kisebbség-nyanemzeti kooperáció, tematikailag mégis ide kívánkozik az a négyéves együttműködési megállapodás, amelyet Vas Megye Önkormányzatának Közgyűlése kötött az Országos Szlovén Önkormányzattal és a Magyarországi Szlovének Szövetségével 2009-ben. Az önkormányzati, intézményi, valamint a civil társadalmi szféra szervezetei együttműködésének a további bővítése érdekében, a megye támogatja a területén élő szlovén nemzeti kisebbség kulturális hagyományainak a megőrzését, ápolását és gyarapítását. A megyei testület elősegíti és ösztönzi, hogy a fenntartásában működő kulturális, közgyűjteményi és művelődési intézmények a szakmai, szolgáltató tevékenységükkel, tudományos munkájukkal és programjaikkal járuljanak hozzá a szlovén intézmények és szervezetek tevékenységének a segítségéhez. Ennek keretében pl. a megyei múzeum fokozott örökségvédelmi, muzeológiai és tudományos kutatási figyelmet fordít a szentgotthárdi Pável Ágoston Helytörténeti és Szlovén Nemzetiségi Múzeum munkájára. A megállapodó felek ösztönzik a szlovén-magyar regionális kooperációt támogató EU-forrásalapú pályázati lehetőségek összehangolt kihasználását.

Áttérve a hazai szlovénség közvetlen anyanemzeti kapcsolataira, három dokumentum áll a rendelkezésemre, amelyek jól jellemzik e kontaktusok gazdagságát. Az 1996-ban, Szombathelyen kötött *határ menti együttműködési megállapodást* szlovén részről Péterhegy /Gornji Petrovci, Őrihodos–Sal / Hodoš–Šalovci, Kebeleszentmárton / Kobilje, Alsólendva / Lendava, Marácfürdő / Moravske Toplice és Muraszombat / Murska Sobota, magyar részről pedig Vas és Zala megye közgyűlése, Körmend, Őriszentpéter, Szentgotthárd, Csesztreg, Lenti, Rédcics települések, valamint a Magyarországi Szlovének Szövetsége képviselője írta alá.

A dokumentum a kölcsönös érdekeken nyugvó koordinációt tűzte ki célul, a következő területeken: területfejlesztés, közlekedés, térségi energiaellátás, természet- és környezetvédelem, kultúra–tudomány–oktatás, gazdaság, idegenforgalom, foglalkoztatási és szociális ügyek, egészségügy, közbiztonság, katonai elhárítás és nemzetiségpolitika. Az együttműködés a Szlovén–Magyar Határ menti Regionális Tanács, a Titkárság és a munkacsoportok formájában bonyolódik. A Tanács elnökének a személye évenként változik, a titkárság feladatait az éppen soros elnök hivatali apparátusa látja el. Két állandó – a gazdasági–területfejlesztési–idegenforgalmi és a humánpolitikai – munkacsoport mellett szükség esetén ad hoc testületet is létrehozhatnak, tanulmányok készítésére, kutatások végzésére is lehetőség nyílik.

1998-ban *Muraszombat Városi Tanácsa és a Magyarországi Szlovének Szövetsége külön megállapodást* is kötött, a hazai szlovénség identitásörzése, anyaországi kapcsolatainak az elősegítése, továbbá az előzőekben részletezett állami és regionális kapcsolatok továbbépítése céljából. A határon átnyúló gondoskodás kiterjed a gazdaság, a kultúra, a politika és a sport területére. Rögzítették, miszerint a Muraszombati Tanács anyagilag támogatja a szentgotthárdi szlovén rádió létrehozását és a Szlovén Kulturális és Információs Központ megépítését. Az óvodai, alap- és középfokú iskolaügyben folyó anyanyelvi oktatás fejlesztése érdekében intézményközi együttműködést, gyerek- és tanácsereit, szakmai továbbképzést és anyaországi tanulmányi kirándulásokat irányoztak elő.

Az Őrség szlovéniai része (Goričko), a Magyarországi Szlovének Szövetsége és az Országos Szlovén Önkormányzat 1999-ben hasonlóképp dokumentumban rögzítette az együttműködés formáit. A határ muravidéki oldaláról Felsőlendva / Grad, Kuzma, Battyánd / Puconci, Sal / Šalovci, Marácfürdő / Moravske Toplice, Szarvaslak / Rogašovci, Péterhegy / Gornji Petrovci, Vashidegkút / Cankova és Őrihodos / Hodoš polgármester írta alá a megállapodást. A Rába-vidék és az Őrség gazdasági fejlesztése, a Phare program által nyújtott lehetőségek együttes kihasználása, valamint a magyarországi szlovénség nyelvének, kultúrájának a fennmaradása érdekében, határon átnyúló, piacképes gyümölcstermesztési programban, közös turisztikai reklámban, az ezt elősegítő szolgáltatásokban, új vállalkozások létrehozásában, infrastruktúra-fejlesztésben gondolkodtak. Az utóbbi részeként új Rába-vidéki határátelölőhelyek létesítését, a felsőszőlőki határállomás nemzetközivé tételét és a Hodos–Bajánsenye között a teherforgalom engedélyezését is célul tűzték ki.

A Magyarországi Szlovének Szövetsége, a húszéves fennállása alatt, nem csupán a szomszédos településektől, hanem a szlovén államtól is jelentős támogatásban részesül. Így az 1998-ban megnyílt Szlovén Kulturális és Információs Központ 300 M Ft-os beruházásának a nagy részét a Szlovén Köztársaság finanszírozta. A Határon Túli Szlovének Hivatala, valamint a Szlovén Parlament Határon Túli Szlovének Bizottsága jelentősen hozzájárul a Szövetség, a Porabje hetilap és a Radio Monošter sikeres működéséhez. Hasonlóképp számíthatnak a szlovén Oktatási Minisztérium és Oktatási Intézet, a Kulturális Közalapítvány, a budapesti nagykövetség és a szentgotthárdi főkonzulátus támogatására.¹¹

A települési, intézményi és nem kormányzati szintű kooperáció

A magyarországi és szlovéniai kisebbség–anyanemzeti kapcsolatokkal is összefüggésbe hozható *testvértelepülési* megállapodásról csak Lenti és Alsólendva között tudunk, amelyről a Muránia-régió kapcsán már szóltunk. *Megállapodás nélkül* azonban számtalan határon átnyúló településközi testvérkapcsolat létezik, amelyek az esetek többségében civil kulturális jellegűek, és a többfelé élő nemzetrészek együvé tartozását is reprezentálják.

A hazai szlovénség ilyen módon részesül anyanyelv-oktatási szlovén szaktanácsadói és óvodapedagógusi segítségben. A néptáncsoportjaik, asszonykórusaik, kamarakórusaik és több színjátszó csoportjuk mentor, rendező folyamatos biztosítását kapja a Muravidékről. A néptáncsoportokhoz harmonikásokat is küldenek. Tűzoltó egyesületek és faluvédő mozgalmak is együttműködnek települési szinten. Az ausztriai, olaszországi és horvátországi szlovén szervezetekkel 2004 óta a Magyarországi Szlovének Szövetsége létrehozta a Szlovén Kisebbségi Koordinációt.

¹¹ http://www.zveza.hu/layout/set/print/magyarorszag_i_szlovenek_szovetsege/magyaror...

A muravidéki magyarság művelődési egyesületei közül többen már két évtizede állnak kapcsolatban az anyaországiakkal, szám szerint 21 ilyenről tudunk. Emellett a csallóközi Pozsonyepérs, Nagymegyér, Vásárút, Bős és Hodos is rendelkezik muravidéki magyar civil kapcsolattal. A kultúregyesületeket összefogó alsólendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet a budapesti Balassi Intézet, Égtájak Iroda, Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus, valamint Anyanyelvi Konferencia mellett a zentai Vajdasági Magyar Művelődési Intézettel, a kolozsvári EMKÉ-vel, a beregszászi és dunaszerdahelyi Művelődési Intézettel, valamint a pélmonostori Népfőiskolával épített ki Kárpát-medencei szintű együttműködést.

Két olyan magyarországi civil szervezetről szeretnék érintőlegesen szólni még, amelynek a tevékenységében hangsúlyos szerepet játszik a magyar–szlovén hidépítés, valamint a határ két oldalán élő kisebbségek tematikája. Az egyik a '90-es években létrejött *Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület (MBKKE)*, a másik pedig a 2000 után alakult Magyar–Szlovén Baráti Társaság.

Pilisvörösvári székhellyel 1997-ben jegyezték be az előbbi. Alapszabálya szerint az MBKKE a határon túli magyar közösségek – főként a muravidéki magyarok –, valamint a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek kultúrájával kapcsolatos tevékenységet végez: művészeti kiállítások, alkotótáborok, irodalmi estek, könyvbemutatók, beszélgetések, tudományos konferenciák szervezését, a nemzetiségi oktatással kapcsolatos tudományos kutatómunkát, könyv- és folyóirat-kiadást. Tanácskozásainak, kiadói tevékenységének a tematikája, a rendezvényei nagy gyakorisággal felölelik nem csupán a közép-európai kisebbségi kérdést általában, hanem nagy gyakorisággal a szlovéniai magyarság és a magyarországi, sőt az ausztriai szlovénség társadalmi és kulturális sorskérdéseit, egyben a térségben született művészeti alkotások közzétételéért is sokat tesz.¹²

A Magyar–Szlovén Baráti Társaságot 2003-ban jegyezte be a bíróság, először budapesti, utóbb szentgotthárdi székhellyel. Célkitűzései szerint a szlovén kultúrát kívánja hazánkban népszerűsíteni, barátokat szerezni Szlovéniának és a szlovénségnek, egymás értékeit kölcsönösen megismertetni mindkét országban. Kezdeményezői hazai szlovének voltak – alapító elnöke máig a Magyarországi Szlovének Szövetségének a vezetője –, de a tagjai között muravidéki magyarok, többségi családtagok, érdeklődők is találhatók szép számmal. Szándéka szerinti súlyát az is mutatja, hogy tiszteletbeli elnökséget vállalt a szervezetben két volt köztársasági elnök: Milan Kučan és Göncz Árpád is. Tevékenységéből szentgotthárdi és budapesti képzőművészeti kiállításokat, irodalmi és néprajzi könyvbemutatókat említenék – amelyek egyaránt érintették a határ mindkét oldalán élő nemzetiségi alkotókat –, a kortárs Rába-vidéki és muravidéki szlovén irodalom antológiája magyar nyelvű fordításkötetének a kiadását, továbbá szeretném kiemelni a zalavári Cirill–Metód emlékparkban állított szlovén emlékoszlop állítását. A szervezetet a kormányközi kisebbségi vegyes bizottság is támogatandóként említette az egyik jegyzőkönyvében.¹³

* * *

A fent vázolt, többszintű együttműködés ténye remélhetőleg meggyőzően igazolja az előadás elején tett megállapítást, miszerint a Kárpát-medencében a magyar–szlovén együttműködés tekinthetőbb a legsokoldalúbbnak, legharmonikusabbnak. Mindez igaz akkor is, ha pl. a kisebbségi vegyes bizottsági ülések egyikén-másikán feszültségek, nézeteltérések mutatkoznak, nem minden ajánlás teljesül időben és a megkívánt mértékben. Öszintén kívánjuk azonban, hogy a szomszéd népek mindegyikével ilyen gazdag és baráti viszonyról számolhassunk be.

Végezetül hadd fejezzem ki köszönetemet a Vas Megyei Levéltár vezetésének a felkérésért, hiszen ösztönzésük nélkül nem született volna meg az imént hallott áttekintés. Nekik, valamint a Vas Megyei Önkormányzat Közművelődési Csoportjának, az Országos Szlovén Önkormányzatnak, a muravidéki Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézetnek és a Magyarországi Szlovének Szövetségének szeretném megköszönni a tanulmányírás során felmerült kéréseimnek megfelelő adatszolgáltatást.

A határon átnyúló levéltári együttműködés jelentősége pedig ilyen tágabb összefüggésrendszerben talán árnyaltabb megvilágítást nyert. Szakmai hidépítésükhöz, utánpótlás-nevelésükhöz hadd kívánjak sok állhatatosságot és sikereket.

Székely András Bertalan

¹² *Ruda Gábor* (szerk.): A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület programjai 1998–2000. MBKKE, Pilisvörösvár, 2009. 84 p.

¹³ *Karácsony Zoltán*: Bemutatjuk a Magyar–Szlovén Baráti Társaságot. Barátság XI. no. 1. (2004. febr. 15.), 4196–4197. old. és *Rápló Róbert*: Megtartotta első rendezvényét a Magyar–Szlovén Baráti Társaság. Szentgotthárdi Hírek I., no. 14. (2003. nov. 7.) <http://www.szentgotthard.hu/szha/ujsgag.php?id=15>

HAGYOMÁNY

Táncalkalmak Nagyszalontán

A hagyományokkal, néprajzzal foglalkozók egyöntetű véleménye szerint a tánc a legősibb művészet. Míg a hangszeres készítéséhez jó hallású és ügyes kezű személyek kellettek, addig a tánc egyetlen eszköze maga az emberi test. Ősiségére vallanak a természeti népeknek a tamtamozásra s egyszerű énekére lejtett kórtáncai.

A mai szalontaiakat jószerével a várost alapító hajdúk kórtánca érdekli, amelyről néhány korabeli metszet tanúskodik. Egyes elemeit a XX. század elejéig jelentős számban az Orosi pusztán s a környéken élő pásztorok botolói őrizték meg. A XVIII. század derekától az osztrák hadügy bevezette a Werbungot, az újoncnak nótázással, férfítáncal való toborzását. Ebből adódott a szülő- és a körverbungnak e mezővárosban való olykori feltűnése. Noha évszázad múltán már nem verbuváltak, annak ellenére megőrizték, s afféle férfias kórtáncá alakították.

Táncoló hajdúk, XVII. század

ak, továbbá a kereskedő- és iparoscsaládok felnövekvő gyermekei látogatták. A Polgári Leányiskolát 1906-ban alapították. A 15-16 éves, serdülőkorból éppen hogy kilépett leánykáknak Weiss úr külön foglalkozást kezdeményezett. Mellőlük a párok sem hiányoztak, mert esztendő múltán a fiúgimnáziumot érettségizető főgimnáziummá rangosították, ahonnan a néhány évvel idősebb ifjakat elvárták.

Természetes, hogy a többséget alkotó paraszti réteg fiataljai a szórakozásnak, a fiú-lány ismerkedésnek más formáját alakították ki. 1910 tájáig ezt az alkalmat a vasárnap délutáni „cicázás” nyújtotta. Ez egy közös körjáték neve, amely a párválasztást is elősegítette. Két ilyen találkozási hely állandósult: a város keleti felében lakók a mai kórház helyén lévő tágas mezőn, a nyugatiak a Gacsó legelőn kergetőztek, cicáztak. A leányok saját nótázásukra – kis köröket alkotva – kórtáncot jártak. A legények távolabbról figyelték mozgásukat, viselkedésüket, s a hangulat fokozódásakor maguk is beálltak, s a körbeforgás átalakult csárdássá. Napszálltakor nemenként kisebb csoportokban tértek haza, de ekkor már egy-egy legény a kiszemelt lány mellé szegődött és beszélgetve hazakisérte. Jegyezzem meg, hogy egyik közösség sem látta szívesen, ha a másik városrészhez tartozó fiú hozzájuk állt be.

A cicázásnak leánykérés, eljegyzés, majd lakodalom lett a vége. Ez utóbbi táncszokásairól is néhány szót! A lányos házhoz tartó menet végén muzsikus cigányok húzták az alkalomhoz illő vidám nótákat, előttük pedig öt-hat legény táncolt, forgolódott, ugrott, ujjával pityegtetett. Az egyházi szertartást követően – zene és tánc kíséretével – a lakodalmas ház várta a meghívottakat. Étekész végeztével az idősebb-

bik vőfély kihirdette: kezdődik a menyasszonytánc! Ez mindenkor csárdás volt: lassú és sebes, forgatással zárva. A felkérők sorrendjét a hagyomány szentesítette. A menyasszonytánc befejezése után a felkontyolás következett, a vendégek számára pedig a mulatság, tánc, nóta kivilágos-kivirradtig. E hagyományhoz egyes parasztcsaládok a kollektivizálást, szövetkezetesítést követően is ragaszkodtak. A XX. század évtizedeiben a cigányok egyre inkább műdalokat játszottak, sőt a fiatalok rendelkezésére modern táncmelódiák is fölhangzottak, s ők immár tangót, foxot, keringőt jártak.

Ezek után reményvesztetten kérdezzük: a hagyományos magyar mozdulatművészet teljesen kihalt a városiasodással, a polgárosulással? Hiteles választ a XX. század legfelkészültebb magyar táncszakértőitől kaptam. 1955 őszén Nagyszalontára érkezett – kutatói céllal – *Martin György* és *Pesovár Ernő*. Ők mondták: „*Botoló néven az Alföld északkeleti-keleti peremvidékén a pásztorok s a cigányok őrzik a fegyveres-botostáncok legrégebb, legépebb típusait.*” Eszmecsereük során kimondták: őket az itteni sajátos népi táncok érdeklik. Nemleges válaszom után a cigányközösségek fölkeresésével bíztak meg. A Vajda tériek már polgárosultak, zenészekként, napszámosakként keresik meg a kenyerüket. Ám akkor még álltak a városon kívül eszkábált kunyhók a Kigyóser melletti mocsár partján. Ide veztettem el őket, és tanúja lettem főntebbi kijelentésük hitelességének. Két, 40 év körüli férfi vállalkozott a botoló eltáncolására. Frissen szerzett barátaim mindezt lefilmezték. Tőlük tudtam meg, hogy a táncosok a botot vagy más eszközt (fokos, juhász kampó stb.) fegyverként kezelik, mivel eleink egykor karddal bizonyították harci készségüket, ügyességüket. Ezt őrizték meg az ütés, vágás, dőfés mozdulatai. Befejezés előtt a botokat keresztbe a földre dobták, majd átugrották szokott sorrendben. Hangszer híján az odaesődült asszonyok, férfiak nótázásukkal biztosították a ritmust.

Itt vetődik fel ama kérdés, hogy a szalontai magyarság melyik rétege őrizte huzamosabban és legtovább a testmozdulatokkal kifejezett érzelmeket? A válasz vitathatatlan: a paraszti életformához kötődő férfiak (kisebb hányadában nők), de kiváltképpen a műdalokat terelő pásztorok, gulyások, kanászok. A hagyományt becsülő magatartásuknak köszönhető, hogy a társadalom mély átalakulása ellenére, másfél-két évszázad múltán a hajdú tánc bizonyos elemei fölfedezhetők voltak. A XX. század első harmadában bojtárkodó, majd költővé rangosodott *Sinka István* nem egy versében örökítette meg munkatársainak táncszokásait. E sorból kimagaslik a legszebb, leghíresebb epikus költeménye, az *Anyám balladát táncol*, amelyben az ősi magyar néphit egyes elemei a mozdulatok s a magatartás módjában, formájában fejeződtek ki.

* * *

A hagyományos állattartás apadásával a népi szokások halmazából e táncmozdulatok is kihullottak. Következtek a szocializmus évtizedei a pártot dicsőítő, ünneplő rendezvényesorozatokkal. E műsorok, vetélkedők elmaradhatatlan eleme a román, magyar, orosz (egy ízben kínai) népies táncot bemutató üzemű csoportok dobogóra lépése. Betanítóik – pedagógusok, tánctanárok, hivatásos koreográfusok – felkészültségétől függött, hogy a népviseletbe öltözött fiatalok milyen mértékben érvényesítették a hagyományos mozdulatokat, vagy ellenkezőleg: a nemzeti elemeket a maguk elképzelése szerint fűzték össze, nem ritkán oda nem illő mozdulatokkal társítva.

A XX. század végén a globalizáció, az audiovizuális készülékek uralma pusztító hatással volt (és van napjainkban is) sajátos társastáncainkra, mozgásművészetünkre. Az 1970-es években az ifjúság körében divattá lett a diszkók látogatása. Ebben a 20 ezer lakosú kisvárosban 10–12 teremben várták a rángatózásra vágyó ifjúságot. *Jámbor Lajos* hivatásos tánctanár tanfolyamára egyre kevesebben iratkoztak be. De változtak az idők, s ezzel együtt a szórakozási szokások is. Három évtized múltán a diszkók népszerűsége aláhanyatlott. Napjainkban csupán két vállalkozó biztosít termet a modern táncok kitartó híveinek.

E szalontai beszámolót egy bizakodásra ösztönző kezdeményezés

A nagyszalontai Toldi néptánc csoport nagyváradi fellépése

felvillantásával kívánom lezárni. Néhány évvel ezelőtt a néptánc oktatásnak egy lelkes elkötelezettje vetődött el e hajdúvárosba. Nagy Albert, a Szeged Táncsoport vezetője Biharországban tájékozódott a helyi táncgyományok felől. Az itteni téttlenséget tapasztalván elhatározta: ahol ezt igénylik, ott a jövőt képviselő fiatalok közreműködésével a táncgyományokat életre kelti. Őt községben, kisvárosban kérték Berci bácsi segítségét. Nagyszalonta is közéjük tartozott. Harminc 6-14 éves kisdíákkal megalakították a *Toldi néptáncsoportot*. Időközben Nagy Albert – sajnos – az öröklébe távozott. Azonban – nagy szerencsénkre – Szegeden élnek olyan lelkes tanítványai, akik követik példáját. Ismereteiket már átadták néhány helybeli tanító- és óvónőnek, akik megszakítás nélkül foglalkoznak a kisdíákkal. Közös erővel olyan színvonalra jutottak, hogy számtalan esetben ők képviselik Arany János városának kultúráját, lett légyen szó Szegedről, Nagyváradról vagy a testvérvárosokról.

Dánielisz Endre

A műkedvelő színjátszás emlékei Gyimesközéplekon

A Csíkvármegye keleti részén fekvő Gyimesvölgy amatőr színjátszásáról az első adatok 1909-ből származnak, amikor a mai központi, úgynevezett „megállói”, Majláth Gusztáv Károly nevét viselő iskolában¹ az akkori kántortanító, *Orbán István* az iskola nagyobb tanulóinak betanított egy szindarabot, és azt a legnagyobb osztályban felállított színpadon több alkalommal előadták a szülőknek és a közönségnek. Valószínűleg vallásos jellegű szindarabocska lehetett, mert a rendező kántortanító irányításával egy alkalommal a templomban is bemutatták. A helybeliek emlékezete szerint a legények karácsony és húsvét másodnapján minden évben rendeztek szindarabos bálokat. A szervezők a tanítók voltak, és a darabot az iskola színpadán adták elő.

1975-ben előkerült tizenkét darab II. Károly román király arcképével ellátott, megsárgult lapú iskolás füzet, melyek az 1920-as években betanult népszínművekből való leány főszerepeket tartalmazták. Minden darab főszereplője a tehetséges *Jánó Erzsébet* volt, akinek családjából később egy tanult színész is kikerült: a temesvári színháznál működő *Jánó János*. A gyimesi szerepeket *Antal János (Pisti)* – aki még Gábor Pista János és a „Láski” János névre is hallgatott – írta le gyöngybetűs írással. Mindegyik szerep végéhez utasításokat is írt, mert a sokat olvasott fiatalembert a tanító „föreendezőnek” léptetett elő, s aki annyira szerette a kultúrát, hogy élete végéig az olvasás és a népnevelés volt a „hobbija”. Ezek a megjegyzések nagyon érdekesek, és elárulják az írójá lelkesedését falustársai szórakoztatása és nevelése iránt. Tekintsünk bele egynéhány utasításba!

Amikor befejezte *A cigány* című népszínmű másolását, ezt írta: „*Utasítás: Hangosan beszélni! Végzavakra figyelni! Nem hadarni! Írásjeleket betartani! Leírtam Antal János főreendező, 1926. febr. 26.*” Amikor végre sikerült lemásolnia a *Kintornás család* című szindarabot, így lelkesedik: „*A firhang lejtő! Leírtam Antal János főreendező, 1928 Jan. 8-án, 118 mondat, Jánó Erzsike szerepe.*”

Antal János sokat vállalhatott magára, mert évtizedeken és rendszerváltásokon átívelve, valósággal hátán vitte a színjátszás szervezését, betanítását – a tanítók nagy örömére! Ne feledjük el, hogy a népszínművek betanítása és előadása a két világháború közötti legvadabb románosítás idején történt, amikor Középlekon a gyimesvölgyi iskolák közül csak a *megállói felekezeti iskolát* sikerült megvédeni, csak itt oktathatták anyanyelven a tantárgyakat. Tehát fiatal, lelkes „föreendezőjükkal”, aki mögött Orbán István kántortanító állt, az 1920-30-as években borsot törtek a betelepített román tanítók és velük együtt az elrománosító politika orra alá.

De nézzük tovább a főreendező bejegyzéseit!

Amikor *A hit* című szindarab női főszerepét lemásolta Erzsikének, aki mindenik népszínmű igazi népi „primadonnája” volt, ezeket jegyezte meg: „*Leírtam 1933. December 17-én, Antal János főreendező, Gyimesközéplekon. Sok szerencsét a megtanulásához ennek a szikra szerepnek!*” Hát nem is volt ez annyira „szikra” (kevés), hiszen teleírt a szereppel egy 28 oldalas füzetet! Amikor pedig befejezte a *Piros bugyelláris* női főszereplőjének a mondókáját, így ad hálát az Istennek: „*Lefogyott hál Istennek egy hétre*”, majd egy verset is faragott a primadonnához:

¹ Gyimesközéplekon felső, nyugati részén, a Mária Magolna templomnál lévő *tarkói* vasúti megállónál épült iskolát Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspök (1897–1938) alapította 1903-ban.

„Sokat irtam én, hej de sokat, de sokat
Ezért Erzsé adhatsz páros csókokat!”

Nem tudom, a csókokat megkapta-e a rendező a primadonnától, de a művészek világában sok minden megbocsátható, még ha naív művészekről is van szó.

A hozzánk került füzetek szerint 1926 és 1933 között a következő népszínműveket tanulták be és elő is adták: 1926. február végén: *A cigány*, 1927. január 8.: *A kintornás család*, 1927. december 25.: *A falu rossza*, 1930. január: *A tolongó*, 1931. január: Piros bugyelláris, 1931. december: *A betyár kendője*, 1932. január: *Sárga csikó*, 1932. december: *A pásztor*, 1933. január 14.: *Gyimesi vadvirág*, 1933. december 17.: *A hit*. A dátumok általában nem a bemutatás, hanem a szerepleírás időpontját rögzítik. Ezután következett a szöveg tanulása, majd a próbák és az előadás. Láthatjuk, hogy a betanulásra és az előadásra általában a téli hónapokban került sor, amikor – főleg a legények – nem voltak annyira elfoglalva. A lányok, asszonyok a próbákra fonnivalót, vagy varrnivalót vittek, nem ültek ott hiába. A visszaemlékezők szerint minden évben volt legalább két bemutatás. A népszínművekben, ahol ismeretlen népdal- vagy műdalbetétek voltak, azokat helyi megfelelőekkel helyettesítettek. Így például a tiltott szerelemhez nem az eredeti dalt énekelték, hanem az „*Úgy akartalak szeretni, ne tudják/ Az irigyek kivilágosították*” kezdetű gyimesi keservest!

Miről árulkodik az előadott darabok lajstroma?

Csak véletlen, hogy éppen ezek a füzetek, szerepek, darabok maradtak ránk, de a még élő szereplők az 1970-es évek elején elmondták, hogy már sokkal azelőtt, de egészen az 1950-es évekig minden esztendőben rendszeresen betanultak és bemutattak újév, karácsony vagy húsvét táján évente két színművet, majd bál következett. Ezek voltak a hagyományos *szindarabos bálók*. A bemutató helye a „megálói iskola”, majd 1949/1950 után a „kultúrthonok” voltak. A „rég Magyarvilág” vége felé, az 1890-es évektől, de bizonyosan a XX. század elejétől lehetnek itt szindarabos bálók, amikor már voltak tanítók, akik behozhatták a fővárosból a divatos népszínműveket. Beletekintve a XIX. század végi és XX. század eleji műkedvelő színjátszás történetébe, Magyarország városaiban és falvaiban ugyanazok a népszínművek voltak népszerűek: *A cigány*, *A falu rossza*, *A Piros bugyelláris* és így tovább. Egészen biztos, hogy ezeket nem az 1920-as években hozták Gyimesbe, hiszen akkor már tombolt a „rég románvilág”!

Itt Erdélyben azonban ezek a darabok mást is jelentettek, mint az anyaországban: megnyilvánulási lehetőség volt Trianon után a magyar ajkúak szórakoztatására és kisközösségeik létezésére, összekovácsolására is!

Ezt az igen hasznos amatőr műkedvelő hagyományt, a színjátszást átörökítették a „kicsi Magyarvilág” idejére (1940–1944), de még az 1950-es, 1960-as évekre is, sőt később is komoly műkedvelő színjátszás volt Gyimesközéplekon, amiről később szólunk. Nekem még volt szerencsém zseni gyermek- és ifjúkoromban bekukkantani a színjátszás és általában a kultúra szeretetével megáldott, östehetséggel született *Antal János (Pisti)* „főrendező” életébe. Szeretnék két, róla szóló történettel tisztelni az emlékének.

A Magyar Autonóm Tartomány idején a gyimesközépleki híres énekkar tartományi versenyen vett részt Marosvásárhelyen. A be nem avatottaknak úgy tűnt a gyimesi csángó viselet, mintha azt románok hordoznák, pedig színben, formában, himzésben nagyban különbözik attól! Miközben felvonultak a városban, románul kérdezték a kórus tagjaitól, honnan jöttek? A gyimesiek azonban – főleg az asszonyok – nem tudtak románul, így nem is válaszoltak. Az előadás elején valakinek be kellett mutatnia a csoportot, de senki nem vállalkozott rá. Aztán az öreg Antal János lassan előlépett a függöny elé, és így mutatta be a csoportot: „*Mi vagyunk a gyimesi csángók. Soha nem volt olyan szerencsénk, hogy mindenki egyszerre szeressen, vagy utáljon! Volt, aki kedvelt a ruhánkért, de unt a beszédünkért, mások pedig pont fordítva: szerettek a szép szavunkért és untak a kieresztett ingért, a ruhánkért! Ezek vagyunk mi, gyimesi csángók!*” Néma csend lett a teremben, majd felesattant a taps, mert a vásárhelyiek megértették, hogy soha nem volt könnyű csángónak lenni!

Másik alkalommal Csíkszeredában szerepelt a középleki kulturális csoport. Ott is, habár voltak köztük tanítók, tisztviselők, Antal Jánosra esett a választás, hogy a közönségnek beszéljen a csoportról, általában a kultúra helyzetéről Gyimesben. Kiállt a függöny elé és beszélt az olvasás fontosságáról, idézett Jókai Mór könyveiből. Elmondta többek között, hogy a nagy írótól vette az ötletet, hogy a színész, vagy bárki, aki a tömeghez szól, hogyan győzheti le a lámpalázát: „*Én úgy nézem magukat – mondta –, mint ahogyan a jó öreg Jókaitól tanultam, vagyis mintha előttem, ott lent a nézőtérben egy csomó káposztafej lenne. S én csak beszélek, beszélek, amíg a káposztafejek rám mosolyognak!*”

Azt már nem tudom, hogy ez az idézet valóban megtalálható-e valamelyik Jókai könyvben, de hogy ismerte, olvasta Jókai műveinek nagy részét, abban biztos vagyok! Azért is hívták még *Láski János*nak, mert a nevelőanyja így biztatta arra, hogy tegye már le azt a könyvet és nézzen ki az állatokra, hogy – „Láss ki János, mi van az állatokkal!”

Amikor meghalt, már másnap két szekus tiszt civilben, mint a dögleső keselyűk, csaptak rá az öreg Láski János aranyozott, díszkiadású Jókai Mór sorozatára, egy szál felpakolták és elvitték. A szomszédasszony szerint 28 vagy 30 kötet volt. De hát ezt nem tudhatta a szeredai nézőközönség, amikor csettintgettek, csodálkoztak, hogy ez az öreg csángó Jókaitól idéz gondolatokat.

Csodálni való dolog az is, ahogyan ez az ember, rendszerek és határok változásaitól függetlenül, mindig megtalálta a maga helyét a faluja művelődési életében. A „rég Magyarvilág”-ban kezdte, a „román üdöben” folytatta, majd 1942-ben annak a csoportnak volt tagja és lelkes szervezője, amelyek Budapesten a Gyöngyösbokréta keretén belül ízelítőt adott a gyimesi népi kultúrából: lakodalmast mutatnak be leányszóktetéssel és más játékokkal. Mint mindenik együttes, ők is pompás helyi viseletben álltak színpadra.

Mit mondhatnék még erről az elkötelezett emberről? Talán annyit, hogy az 1945 utáni időszakban is megtalálta a helyét! Rendszerváltás volt, a határok ismét messze költöztek Gyimestől, hazaszivárogtak az életben maradt hadifoglyok, s akkor a „népi demokrácia” még az emberibb arcát mutatta, legalábbis az egyszerű gyimesi ember még nem érezte a saját bőrén az úgynevezett proletárdiktatúrát. És mintha pótolni szeretnék volna a szörnyű háborús éveket, erős műkedvelő mozgalom bontakozott ki az egész Gyimes völgyében. A falusi amatőr színjátszás továbbra is igen-igen fontos helyet foglalt el a gyimesiek életében. És Antal János addig tevékenykedett, ameddig csak képes volt erre, amíg a politika nem telepedett rá teljesen a műsortervekre! Az elején népszínműveket tanultak be a fiatalok, évente kétszer színdarabos bálakat szerveztek, amelyek fontos eseménynek számítottak a falu életében. Újra színre kerültek a már ismert népszínművek, a Cigány, a Csikós, a Sári bíró, de megjelentek más, klasszikus darabok is, pl. Moliere. A fősvény. De magyar íróktól is adtak elő, mint Szilágyi Edétől a Liliomfit, Fazekas Mihálytól pedig a Ludas Matyit. Érdekes még megfigyelni, hogy amikor az anyaországban vitatkoztak a Gyöngyösbokréta mozgalom művészi hatásáról, és némelyek – mint Muharay Elemér – azt állították, hogy az a magyar „jobbágy-kultúrát” mutatja be, akkor az már előre vetítette ezt a szemléletet és késve, de Erdélybe is begyűrűzött. Ugyanez volt a helyzet a népszínművekkel is: először a magyarországi színpadokról tűntek el, majd nálunk is egyre gyérebben mutatták be. Pedig a népszínművek – megírásuk és előadásuk színvonalától függetlenül – olyan darabok voltak, amelyek a köznépet a kultúrházba, „színelőadásra” szoktatták. Általuk a polgárosodás, a városi kultúra egy szeletének a falvakba való észrevétlen belopásának lehettünk tanúi, az emberek szórakozva művelődtek, tanultak. Ha kissé igényesen akarok fogalmazni, kialakult egy „színházlátogató” közönség, amely később, amikor bekövetkezett a műfaj halála, sokszor a szemünkre hányt – lehet, nosztalgiaiával –, mint például az 1905-ben született Hosszú Fülöp, hogy „hol van az az idő, amikor szombat este szépen felöltöztünk ünneplőbe, és beült a fél falu az iskolába vagy a kultúrházba egy jó színdarabra! Mért nem mutatnak, tanulnak ma is ilyeneket?” S ha mindez szóba került, sorolták még a színdarabok címeit is, sőt emlékeztek a jó „színeszi” teljesítményekre is! Vajon miért szerették a népszínműveket az emberek, akiket a művelődési otthonba csalogattak ezek a darabok? Mert a megszokott, nehéz, de itt mélységesen nyugodt életvitel után, ebben a fejetetejére állt világban (Trianon, román világ, határok tologatása, két szörnyű háború, szigorú, székuritate, beszolgáltatások stb.), legalább egy-két órára felejtani tudtak. A jó könyv, a színház képes az embert órákra áthelyezni egy más, képzelt világba!

Tehát az 1900-as évek legelejétől 1950-ig tehető a színjátszás virágzása Gyimesben! Ekkor a politikának még nem volt mit keresnie a színjátszásban, és az emberek szórakozni, tanulni jártak a színelőadásokra! Persze akárhogy is igyekszek kizárni a szórakozásból a politikát, Trianon hatását nem lehetett kiiktatni. A népszínműveknek igenis szerepük volt a nemzeti tudat őrzésében. Gondoljuk csak el: 1920-at írunk, amikor az iskola udvarán megszólítják a nyelvhajcsárok a gyermeket, mert magyarul szól a társához. Ekkor, bizony, jól jött az embereknek az izes nyelven megírt, jó magyar népszínmű, amely ráadásul a népeletet mutatta be, aminek sok közös eleme lehetett minden magyarul lakta vidéken. Álomba ringatta a nézőket, szép álomba, reménységbe, hiszen tiltott szerelem gazdag és szegény fiatalok között, itt is akadt bőven. Voltak, bizony itt is fájdalmas, tiltott nagy szerelmek, sőt a tragédiák sem hiányoztak. A nézők sokszor magukra ismertek a szereplőkben. Mert itt is volt féltékenység, egy életet át vonszolt, teherként viselt egymásmellézárás. Valahogyan, valamiért mindenkéze szóltak ezek a darabok: az idősebbekhez, hogy hogyan alakulhatott volna, a fiatalabbjához, hogy hogyan alakulhat majd a sorsuk. De ezekben a színművekben a fenti élethelyzeteken kívül jelen voltak a falusi élet más elemei is: a lakodalom, a mulatozás, a jókedv, a becsületesség, a katonáskodás, a magyar népszokások. Ezért

volt könnyű megoldani a népdalbetéteket is: azonnal akadt a témának megfelelő, helyben is énekelt népdal vagy műdal.

Amikor a romantikus betyárvilágot játszották a színpadon, az sem volt idegen a gyimesiektől. Itt is élt egy híres rabló, ki tudja mikor, Gy. Balán. Aztán voltak hegyi rablók, azoknak épp úgy, mint Rózsa Sándornak, voltak széplány vagy asszony szeretőjük. Az is igaz, hogy az 1960-as évektől ezek a régi világ szereplői, parasztlányai, amolyan „műparasztokká” váltak, hiszen a régi, hagyományos paraszti világ is felbomlóban volt. Nem volt már idő éjjeli zenére, háromnapos lakodalomra, a közösségek szétestek, a városra ingázó félig munkás-félig parasztnak nem volt ideje, energiája „színházba” járni, főleg falun.

De nemcsak ez volt az oka, hogy a kultúrházak üresen tátongtak! A visszaemlékezők szerint az ott-hon maradtak többségét lassan-lassan az új műsorpolitika idegenítette el a művelődési háztól! Innen a nosztalgia a népszínművek után! Új világról papoltak, új korszakról, új emberről, és ehhez új kultúra kellett! Sikerral járt a régi, hagyományos kis és nagyobb közösségek szétrombolása, a „munkásosztály” nagy álma, hogy immáron mennybe jut, reményekkel vértette fel az egyszerű embereket. Hogy ebből mi valósult meg, az már más kérdés! Egy dolog biztos: új életforma kezdődött. Itt volt például a közös munka, a kollektivizálás! A szüleinktől tudjuk, hogy mennyire „boldogak” lehetek, amikor egyik napról a másikra elveszítették egy életen át összekuporgatott vagyunkájukat! A pártpropaganda megelégtelte a sok „népszínműves nyafogást”, sóhajtozást, nosztalgizást; boldogságra, komoly boldogságra volt szükség és nem értelmetlen, céltalan nevetgélésre – mondták. Így született meg a színpadi vagy az irodalmi művek terjesztette *műboldogság, műelkesedés*. Úgy tűnik, hogy a kezdetek kezdetén még a legjobb írónk közül is sokan hittek az új világ igazságos voltában. Új darabok, új könyvek születtek, amelyek feltétlen az új embert, annak a munkához való viszonyulását, kitartását, ötletességét mutatták be, homlok-egyenes szembenállását mindennel, ami régi. Ehhez pedig ellenség kellett, amire ott voltak a valamikori tehetséges, jó gazdák, akik akadályozták a „fejlődést”, ezért kinevezték őket kuláknak, és nem csak az irodalomban, hanem a mindennapi életben is üldözték, kigúnyolták őket!

Micsoda világ volt ez! Azok a „művek” – versek, színdarabok, regények, novellák – mára eltűntek a színről. Talán egykori szerzőik sem emlékeznek jó szívvel rájuk. A baj csak az volt, hogy az új színdarabok, amiket bemutattak, lassan kiürítették a gyimesi kultúrházakat is, mégpedig több okból. Itt soha nem volt kollektív gazdaság, tehát az ilyen tárgyú darabok nem vonzották az embereket, ez nem az általuk „álmodott” világ volt. Gyimesről sokan a moldvai közös gazdaságokba mentek idénymunkásnak, hogy beszerezzék a téli gabonát.² Észrevették, hogy a helyiek nem nagyon dolgoztak a kollektív gazdaságokban, tehát felmerült a kérdés: annyira jó az embereknek a közös munka, amennyire az új színdarabok igyekeztek meggyőzni őket? Volt-e ezekben olyan szereplő, akinek sok év múltán is közszájon forgott a neve, ahogyan az a népszínműveknél történt? Mert akárhogy is nézzük, ebben az eldugott Csángliában a népszínművek a szórakoztatáson kívül valamit mindenkinek jelentettek. Lássuk, hogy az öregek visszaemlékezései szerint mit is jelentettek számukra ezek a darabok?

Az 1903-ban született *Antal János (Pisti)* elmondta: „*Orbán István kántortanító úr engem választott ki, hogy betanítsam ezeket a színdarabokat. Valahonnan ők szerezték be ezeket, úgy tudom, Magyarországról. Segítetek még az akkori tanítónők is. Én írtam le a darabokat a szereplőknek és utasításokat írtam és adtam. Nagyon szerettem ezt a munkát. Főleg a próbákat, amikor a társaság összegyűlt, próbáltunk, szórakoztunk, énekeltünk, néha veszekedtünk, de ez az időszak életem legboldogabb ideje! Örök barátságok, szerelmek kötődtek itt. És fiatalok, lelkesek voltunk, szeretett a közönség. Néha a szereplőket nem a saját nevükön, hanem a szerepbeli nevén szólították a faluban. Nem tudom már, melyik darabban, de volt egy ének, valahogy úgy szólt, hogy: »miért múlik el minden, ami szép«? Valahogy így érzem még ma is!»*

Az 1907-ben született *Jánó Erzsike* – az előadott népszínművek női főszereplője – ezekkel a szavakkal adta ide a színdarabokat tartalmazó írásokat: „*Ez a 10-12 füzet maradt meg, ezt magának adom. A szerepeket a főrendező írta le. Úgy őriztem őket, mint a szemem fényét. Sokszor elővettem, megsimogattam, s elhiheti, hogy ilyenkor kiesett a könnyem. Biza, mikor fiatalasszony voltam, még féltékenység is volt a családban, mert erőst beleltem magamat a darabokba.»*

Ambrus Gyula (Burkus) így emlékezett: „*Azokat a színdarabokat erősen szerettük. Régebb az iskolaházban adták elő, mert ott volt színpad is, még Orbán tanító csináltatta. Később a kultúrotthonokban volt a szereplés. Akkorjában ez volt a legfontosabb szórakozás, utána volt a bál. Ezért mondták, hogy színdarabos bál.»*

² Gyimesben ugyanis nem terem meg a kukorica, de még a búza sem.

Nem elhanyagolható a színjátszás *közönségformáló* szerepe sem. Megtanulták, hogyan kell viselkedni, tapsolni, felöltözni, megérteni a mondanivalót, hiszen beszéltek róla előadás után is. A falu felfedezte tehetségeit: a szereplőket, a jól éneklőket, hiszen mindenik műsorban volt dalbetét, amik közül sokat még ma is énekelnek. És ki tagadhatná a darabok *nevelő, oktató és nyelvművelő* szerepét olyan közegben, ahol a könyv, az olvasás nem volt az emberek erőssége. Nem csak a szereplők, hanem a nézők is vettek át a darabokból szófordulatokat, új kifejezéseket, szókészleket, amiket aztán használtak is.

Az 1960-as, 1970-es években aztán megtorpant az érdeklődés, amikor *fentről* (rajon, megye) kezdtek ajánlani az előadandó színdarabokat. Az is igaz, hogy a hatalom háta mögött összekacsintott a fiatalság – mert nagyon akarta volna a megszokott színdarabos bálók – és a „kulturigazgató”, akinek fontos volt a tömegek jelenléte az általa vezetett intézményben. Ezért aztán nem a Művelődés folyóirat mellékleteiben megjelent pártos, osztályharcos, kollektív gazdaságos témájú színdarabokat választották, hanem valamilyen szórakoztató témájú, vagy klasszikus színművet, sőt néha-néha elővettek régi népszínművet is. Így kerültek ezekben az években színpadra a következő darabok: *Két szoba összkomfort*, *Bakaruhában*, *Maharadzsa*. A *Gyimesi vadvirágot* például háromszor is felújították, aztán itt volt Moliertől a *Botcsinálta doktor*, I. L. Csaragialeától *Az elveszett levél*, továbbá a *Bor*, a *Titanik keringő*, a *Sári bíró*, a *Fehér Anna* és mások. Ezt a korszakot úgy is nevezhetnők, hogy a politikailag még *megett* műfajok ideje.

Tovább folytatták a színdarabos bálók szép hagyományát. Az előbbi sok évtized tapasztalatából átöröklött színjátszás, mint megett és a nép által kedvelt műfaj jó volt arra is, hogy a gomba módra szaporodó új kultúrházakba bevigyék, vagy legalábbis ne veszítsék el a színdarabkedvelő közönséget. Aztán, amikor a műsorpolitika miatt sokan elmaradtak a színelőadásokról, más módszerekhez folyamodott a helyi vezetőség. Hogy érdekelté tegyék a fiatalságot, akik még ragaszkodtak a hagyományos táncmulatságokhoz, nem kaptak rá engedélyt, ha előtte nem volt valamilyen színdarab, vagy egyéb más kulturális megnyilvánulás. Ekkor következett a rövidebb, egy-két felvonásos színdarabok ideje. De minden évben betanultak legalább egy három felvonásost is. Olyan évek is voltak, amikor Középkon öt műkedvelő színjátszó csoport működött és a betanult darabokat szerte bemutatták mind a három kultúrotthonban. Sőt, más községekben is vendégszerepeltek.

Soknak tűnik egyetlen községben 10–12 színdarab betanulása, bemutatása. De pártfeladat volt, hogy színjátszó csoport tevékenykedjék minden nagyobb egységénél, így a három 8 osztályos iskolában, a Bütorgyárban, a szövetkezetekben; aztán az állomási 1-4. osztályos iskola csoportja is tanult be évente egy-két darabot. De aztán egy sor tényező miatt a régi hagyományok elmaradtak, a falusi közösségek szétestek és a kultúra terjesztőinek új tevékenységi formákat kellett kitalálniuk, ami szemléletváltáshoz vezetett:

- megjelent a televízió, az 1990-es évektől pedig a számítógép, majd az internet;
- a hagyományos táncalkalmak, bálók kimaradtak, helyettük jött a diszkó;
- népzenezeink már nem a helyieknek, hanem a külföldi fesztiválok közönségének zenéltek, ha hívták őket, itthon alig lett igény a zenéjükre;
- a fiatalok vagy elköltöztek, vagy ingáztak a közeli munkahelyeikre, s nem volt idejük, kedvük színdarab próbákra, előadásokra jární; otthon ezeket pótolta a televízió, szombatoként a diszkó;
- látva az érdektelenséget, azok a lelkes tanerők, akik a hátukon vitték a műkedvelő színjátszást, már csak hébe-hóba tudtak színre vinni egy-egy darabot. Eljött a fesztiválok, a falunapok, a kerek évfordulók megünneplésének ideje, ezek még megmozgatják az embereket.

De a műkedvelő színjátszás, mint annyi szép hagyomány, már a múlté!

Tankó Gyula

EMLÉKHELYEK

Brassó történetének kezdetei

2010-ben volt 775 esztendeje Brassó város első okleveles említésének. Ez nem azt jelenti, hogy a várost ekkor alapították volna. Korábban is megvolt, csak nem maradt ránk a létezését bizonyító okirat. Részben azért, mert akkoriban jóval kevesebben és kevesebbet írtak, mint manapság, részben meg azért, hogy ami irat keletkezett is, az időközben elpusztult. Jellemző az is, hogy a városunkat említő írás egy jegyzőkönyv, a *Catalogus Ninivensis*, amely felsorolja, hogy a premontrai rend egyik szerzetese egy bizonyos Fredericus atya milyen magyarországi (és erdélyi) kolostorokat látogatott meg az Úr 1235. esztendejében. E – természetesen latin nyelvű – felsorolásban szerepel a „*claustra sororum... in Hungaria... Dyocesis Cumaniae Corona*” (apácakolostor Magyarországon, a kun egyházmegyében, Coronán). Erről az iratról még annyit, hogy ez sem maradt fenn a maga eredeti valójában, hanem csak egy XV. században készült másolatban. És persze, nem nálunk. De mégiscsak több mint a semmi.

A város neve az iratban nem Brassó, hanem *Corona*. Ez volt a középkor folyamán végig a történelmi belváros latin neve. Ez ma a turisták által leginkább látogatott régi városrész, a Fekete templom és a Tanácsház környéke. Még aki nem is járt Brassóban, a tévében az is láthatta: a népszerű Aranyszarvas-táncdalfesztiválók szabadtéri közvetítése évről évre innen zajlott. E névre rimel a város régi címere is, a koronás gyökér. A helyi krónikások egy legendát is lejegyeztek, amely szerint megmagyarázza mind a városnevet, mind címerét, a koronás gyökeret. Ezek szerint Salamon magyar király ellenségeitől üzetve erre a vidékre is elvetődött. A Salamon-sziklák tájékán (ez ma kedvelt kirándulóhelye a brassói-aknak, a Pojánára vezető régi út, ma már gyalogút mentén) üldözői szem elől tévesztették őt. A király lováról leszállva koronáját egy öreg fa tövében elásta, majd megmaradt híveivel együtt tovább menekült. Vissza sem tért többé országába, valahol a Balkánon bolgárok közt halt meg. Hívei között pedig apáról fiúra szállt a hagyomány, hogy Erdélyben valahol, egy tömpe-hegy lábánál, egy öreg fa tövében van Salamon kincse és koronája elásva. Teltek az évek, évszázadok, végül vállalkozó kedvű ifjak csoportja felkerekedett, hogy megkeresse a kincset. Meg is találták a hegyet, hanem akkor már város volt ott. Idegen népek sűrűgtek-forogtak utcáin. A jövevény ifjak pedig, mert a pénzük is fogytán volt, munkát kerestek és kaptak a nagytemplom építésénél. Maguk pedig letelepedtek a városfalak közelében, s a szájhagyományként öröklődött kincset rejtő nagy tölgyfa feltételezett helyének közelében, megalapítva Brassó déli történelmi városnegyedét, a *Bolgárszeget*. A kincset pedig mindhiába keresték, mert egy szélvihar a nagy, korhadt fát időközben kidöntötte, a földből kifordult gyökerek közül pedig elővillant az oda rejtett aranykorona. A vidék új lakói, a szászok ezt megtalálták és a koronás gyökeret városuk címerébe rajzolták.

Bolgárszeg lakói pedig évente egyszer összegyűltek – és összegyűlnek mind a mai napig – a Salamon-sziklánál, versengenek egymással, hogy ki az ügyesebb, ki dobja fel magasabbra buzogányát, majd lóra ülnek és ünneplőben, ahogy vannak, bevonulnak a Belvárosba. Egy régi, XIX. századi Brassói Lapokban olvastam az ünneplés, a *junik* ünnepének leírását, azzal a megjegyzéssel, hogy a város minden rendőre (ha jól emlékszem, mind a négyen) egyenruhásan ott volt a téren és vigyáztak, nehogy egy lovas is kilöjön a sorból és netán többször kerülje meg a főteret, középen a Tanácsházzal. Mert egy jóslat szerint, ha a junik háromszor meg tudják kerülni a Tanácssteret, övük lesz a város. 1919 óta minden esztendőben háromszor kerülük meg. Ez persze csak legenda és kizárólag csak legenda, amit arról is lehet tudni, hogy valahány történészt megkérdeztem, van-e ennek a régen lejegyzett történetnek valami valóságmagva, – akármilyen, mind nagyon ideges lett ettől.

A történészek a városalapítás történetét kissé másképp adják elő. Kezdvé azzal, hogy a Cenk-nyeregben (a Bolgárszeg közelében), a Rakodó-völgyben (ez a város délkeleti része), vagy a Bertalanban (ez északnyugaton van) kőkori, ám főleg bronzkori települések nyomait tárta fel a régészcsákány. Ez biztos, hogy így is van, egykori tárgyak, mindenféle töredékek kerültek elő és hát ez lakható vidék, – miért ne lett volna akkor a bronzkorban is lakott? A vita a későbbi korszakokkal kezdődik. Hogy a népvándorlás idején ez a vidék is elnéptelenedett. Bizonyára így volt. Hogy mennyire, ezt nem tudni. Kevesbé hihető, hogy ezen az erdős hegyvidéken mind egy szálig kipusztult volna a lakosság, mint ahogy

az sem áll, hogy népes települések maradtak volna fenn. Mert hát egy sűrűn lakott vidéket nem lehet csak úgy el-honfoglalni.

A Barcaság írott története viszonylag későn, alig 1211-ben kezdődik, amikor II. András királyunk a vidéket a Német Lovagrendnek, a teuton lovagoknak adja. Az adományozó néptelen vidéknek írja le a Barcaságot (ennek eldöntése régészekre, történészekre tartozik), hanem a ma élő embernek más a csemege: az okirat felsorolja, hogy a birtok mettől meddig terjed és három olyan várat említ, amiből kettő legalábbis egyértelműen azonosítható: ez *Halmágy* és *Miklósvár*. Amikor itt még nem volt se város, se ipar, se turizmus, csak végtelen erdők és járhatatlan mocsarak, a medence peremén két királyi vár is vigyázta a belterületek biztonságát. Ma mindkettő félig elnéptelenedett falu, jobbra nyugdíjas lakossággal. Az ismeretlen vidék felől mindig várható volt egy-egy meglepetésszerű támadás a királyság belső, gazdaságilag virágzó területei ellen. Egyébként ezért is bízta e vidéket az uralkodó a teuton lovagokra.

Ez a lovagrend is a Szentföldön alakult (akárcsak a Templomosok rendje, vagy a Johannitáké), és célja kezdetben a betegápolás s a zarándokok védelme volt. A szaracénok térhódításával párhuzamosan került egyre inkább előtérbe a rend katonai szerepvállalása, ámde már későn. Jeruzsálem elesett, a lovagok még a közeli Ciprus szigetéről is kiszorultak, így jól jött nekik a Szentföldet is megjárt II. András ajánlata: jöjjenek a Barcaságba. A király a délkeleti országrész védelmét remélte a Kárpátokon bebecsapó kun támadókkal szemben, a lovagrend pedig egy jókora területet kapott, amelyet jövőbeni hadjárataik háterszágaként terveztek felhasználni. Azonmód német földműveseket és iparosokat hívtak be, és telepítettek le a király által rájuk bízott területre. Tehették, mert az uralkodó széleskörű autonómiát biztosított számukra: a rend jogosult volt várak és városok építésére, igaz, egyelőre csak fából építhették azok falait. A rend a birtokain a kereskedést szabadon folytathatta, s mentes volt minden adó fizetése alól. Vámat is szedhetek.

Területükön az erdélyi vajda nem ítélkezhetett és nem parancsolt, csak maga a király. 1212-ben már állt a lovagok első barcasági vára, Keresztvár, amelyet Töröcsvár, Feketehalom, Földvár, Hőltővény és Barcarozsnyó többnyire ma is álló várai követtek. 1213-ban Gertrudis királynéval összeesküvők megölték, ezzel a német lovagrend legfőbb támogatóját elvesztette. Ráadásul a lovagok is rossz fát tettek a tűzre – nem annyira azzal, hogy a tilalom ellenére kővárakat építettek, vagy a kun támadásokra válaszul átkeltek a Kárpátokon és uralmukat kiterjesztették (több történész szerint) egészen a Dunáig, hanem mert hatalmukkal Erdélyben is éltek (visszaéltek) az erdélyi főurakkal, a vajdával, az erdélyi püspökkel szemben, s a király elé került panaszokra válaszul a pápa védelmét kérték. Ennek fejében felajánlották özszenségének országuk (a Barcaság és a Kárpátokon túli szerzemények) feletti védnökséget. II. András nem nézhetett tétlenül, hogy országának egyik csücskét csak úgy másnak adják (még ha a pápa is az illető), s a lovagokat minden közbenjárás dacára elűzte az országból.

Bár a teuton lovagok mindössze 13 évig uralták a Barcaságot, uralmuk nyoma máig kitapintható. Például itt maradtak az általuk betelepített német ajkú lakosok. A Barcaság központjánál, Brassónál maradván, figyeljük az évszámokat: 1211 és 1224 között voltak itt a lovagok, 11 évre rá 1235-ben járt Coronán Fredericus atya, a premontrei szerzetes, aki azt a bizonyos jegyzőkönyvet írta 775 évvel ezelőtt, és aki itt apácakolostort talált. Ami azt jelenti, hogy Corona akkor már város volt. Sőt: Corona – alapítóinak szándéka szerint – eleve városnak épült. A premontrei szerzetesek másutt is (más korabeli szerzetesrendektől, például a Benedek-rendiektől eltérően) monostoraikat csakis városokban vagy forgalmas helyek közelében építették, és a szemlélődő életformát összekötötték a papi tevékenységgel. A magyar királyság területén Fredericus atya mindössze két premontrei apácakolostort említ: az egyiket Nagyszébenben, a másikat Brassóban (azaz Coronán). A brassói apácakolostor nyomait megtalálták a régészek: a Fekete-templomtól Délre, az évszázadokig „Katalin-udvar”-nak elnevezett helyen állott egy kis kápolna és közelében a zárdáépület. Beginák lakták, szegény sorsú nők, többnyire özvegyek vagy árvák. Hasonló begina-kolostorok abban a korban Kelet-Európában ismeretlenek voltak, ám a Rajna-vidéken és Németalföldön (ahol tulajdonképpen kialakultak és ahonnan a szászok tájainkra érkeztek) nagy népszerűségnek örvendtek. (Abban a korban, amikor a nők gazdaságilag teljesen ki voltak szolgáltatva a férfiaknak – a családfőnek, apjuknak vagy férjüknek – magukra maradván, a beginázások jelentették számukra a – mai szóhasználattal – „szociális védőháló”.) Az erdélyi szász városok közössége egyébként az évszázadok folyamán valamilyen módon, de mindig intézményesen is gondoskodott szegényeiről. De visszatérve a brassói kolostorhoz: az épület elpusztult ugyan, de a helynév fennmaradt, sőt, az egykori, Szent Katalin tiszteletére szentelt kápolnáról nevezték el később a város déli kapuját, az 1543-ban, az egykori kápolna közelében felépült Katalin-kaput. Ennek ma is látható részéről azt tartják, hogy a legszebb reneszánsz bástya Erdélyben. Érdemes megnézni!

A helytörténészeknek még van egy érvük azt illetően, hogy Coronát eleve városlakó polgárok alapították. Csak szét kell nézni a helyszínen: ebben a Warthe és a Cenk meredek oldalai határolta szűk

Brassó címere egy XVII. századi városábrázoláson

ma Óbrassó néven emlegetik és a Szent Márton hegyi templom körül, a mai Hosszú- és Közép utcák táján létezett és olyannyira mezőgazdasági jellegű volt, hogy itt alakult meg a XIX. század végén Erdély első tejgazdasági szövetkezete, a mai tejgyár, a Prodlacta öse (még találkoztam gyermekkoromban a Közép utcában lakó, kollektív gazdaságba kényszerített szász gazdával). A másik szász alapítású település a mai Hosszú utca vége-táján, a Bertalani templom körül létezett. Ez a templom egyébként a Barcaság legrégebbi templomai közé tartozik, a prázsmárrival, a botfalusival, a szentpéterivel együtt, és mindahány a Barcaság betelepítésének kezdeti időszakában épült.

A mai Brassó jórészt vagy többnyire románok lakta városrészéről, a Bolgárszegről már volt szó: ez a Belvárostól, Coronától délre, a havasok felé eső részen van. De volt itt két magyar jellegű település is, Martonfalva és Gácsmajor, a Belvárostól keletre, illetve észak-keletre. A Cenk lábánál épült Martonfalváról Orbán Balázs feltételezi, hogy eredetileg a Cenk-tetőn létezett magyar királyi vár őrsegének lakásai alkották. A városnak ezen a részén alakult ki a későbbiek folyamán a magyar városnegyed, Bolonya. Ezekből a kisebb-nagyobb, időközben egybeépült telepekből alakult ki a századok folyamán a mai Brassó.

Ama első, 1235-ös jegyzőkönyvben van még egy, a mai fül számára furcsán hangzó szókapcsolat, a „*Dyocesis Cumaniae*”, azaz kun püspökség. Ez ugyancsak a teutonokra utal. Őket ugyanis nemcsak országhatárt védeni és hadakozni küldték ide, hanem a pogány kunokat téríteni is. S mivel egyház-szervezetileg nem voltak alárendelve az erdélyi püspököknek, a Kárpáton inneni és túli tértitőmunkájukhoz II. András király és Róbert esztergomi érsek létrehozta a milkói kun püspökséget. Ez fennmaradt a lovagrend kiűzése után is, igaz, nem sokáig, mert az 1241-es nagy mongol betörés teljesen megsemmisítette. Ténylegesen megsemmisítette ugyan, ám névleg fennmaradt (a pápa még a XV. században is nevezett ki „milkói püspököket”). Névleges fenntartásába a brassói szászok is alaposan besegítettek, ők ugyanis önállóságukat, az erdélyi püspöktől való függetlenségüket minden adandó alkalommal kihangsúlyozták, mondván, a barcasági dékánásig egyház-szervezetileg a milkói püspökséghez tartozik és legfőbb az esztergomi érseknek van alárendelve. Esztergom akkor is távol volt Brassótól.

Ezek voltak a városalapítás kezdetei. A további fejlődés korántsem volt töretlen. Ellenséges dúlások, pusztítások szakították meg, tették tönkre évtizedek kitartó munkájának eredményeit. Brassó nagy szerencséje, s egyben átká is a földrajzi helyzete. Az, hogy a Kárpát-medence délkeleti kapujában fekszik. Délről is, keletről is a hadak útjába esik, de ugyanakkor a nagy kereskedelmi utak kereszteződésébe is. Néhány királyi kiváltságlevél, Károly Róberttől, Nagy Lajostól, ám főleg Luxemburgi Zsigmondtól rövid idő alatt a királyság leggazdagabb, legjelentősebb gazdasági központjainak egyikévé emelte Brassót. Itt helyben a vezető szerepet rövidesen a leggazdagabb városrész, az iparosok és a kereskedők lakta Corona patriciusrétege szerezte meg és nemcsak a városban, hanem az egész Barcaságon.

Balázs János

(Elhangzott Brassóban 2010. november 13-án a Bartalis János szavalóverseny rendezvénysorozatán. Szerk.)

Boroszló magyar emlékei

Szilézia történelmi fővárosa Wrocław, hagyományos magyar nevén Boroszló, németül Breslau. Mintegy másfél évszázadon keresztül voltak közös uralkodóink, akik révén kapcsolat alakul ki Magyarország és Boroszló között. A városban járva több helyen találkozunk magyar emlékekkel, Zsigmond és Mátyás király, a Thurzó és Balassi család hagyatéka gazdagítja a város értékeit. Tegyük egy időutazást a városban és vegyük sorra magyar vonatkozású emlékeit, emlékhelyeit.

A várost lengyelek alapították, nevét először a X. században jegyezték fel Vratislaviaként. Alapítója Vratislav (Wrocislaw) herceg volt, aki 921-ben halt meg. 1000-ben, amikor nálunk Szent Istvánt megkoronázták, Boroszló püspöki székhely lett. 1163-ban I. Rótszakállú Frigyes Sziléziát a német-római császárság vazallusává tette. Uralkodói a Piast dinasztiából származó sziléziai hercegek voltak. 1241-ben a tatárok kirabolták és felgyújtották a várost, de nem maradt idejük a vár ostromára, ahová a lakosság többsége menekült. Az újjáépített város 1262-ben magdeburgi városjogokat kapott. A XIII és XIV. század folyamán mindinkább német jelleget öltött, ekkortól Prezsla, majd Bressla, Breslau német néven említik. 1335-ben meghalt az utolsó Piast herceg és Boroszló a fejedelemséggel együtt János cseh királyra szállt. Ezt követően majd egy évszázadig a Luxemburgi dinasztia uralkodott. 1368-ban Boroszló része lett a Hanza-szövetségnek, mely Európa mintegy kétszáz kereskedővárosát tömörítette.

Zsigmond az első magyar uralkodó, aki Sziléziát, s így Boroszlót is kormányozta. 1420-tól kezdve gyakran támaszkodott Boroszlóra a cseh husziták elleni harcokban. Ide hívta össze a birodalmi gyűlést, ahol az eretnekek ellen keresztes háborút hirdetett. A mainzi Eberhard Windecke Zsigmond német-római császárról írt illusztrált krónikája képen is megőrökíti az 1420-as boroszlói törvénynapot, amikor Zsigmond kegyesen hűberadományokat osztott, másrészt szigorú bíróként boroszlói polgárok fölött hatalmas ítéleteket hozott. Zsigmond ezekben az években egy művészi fejedelméretű ajándékozott Boroszló városának. A *Szent Dorottya herma* a Wrocław-i Nemzeti Múzeum emeleti részén lévő középkori kiállításon látható. A koronás leányalakot mintázó herma fő erekléje a fejtetőn kristállyal fedett nyílás mögött van elhelyezve. A tömör, ovális alapon álló fejszobor talpazatán kialakított kis üregek további erekléket rejtenek (Szt. Bálint, Márta, Tamás, Skolasztika, Lőrinc, Lázár). A herma fiatal lányarca a gótikus Madonna-ábrázolásokra emlékeztet, amit kibontott aranyozott göndör haj keretez, a fején sodronyománcos, levelekkel, ékkövekkel díszített korona van. A szobor magyar ötvösmunka, valószínűleg a pozsonyi királyi központban készült a XV. század elején.

1469–1490 között Boroszló *Mátyás király* uralma alatt állt. 1469 után a cseh királyság két részre szakadt. A katolikus Morvaország, Szilézia és Lausitz (Luzsica) Hunyadi Mátyást választotta királyává, míg a huszita többségű Csehországban Podjebrád György, 1471-től a lengyel Ulászló uralkodott. 1469 májusában Boroszló piacterén a város, a sziléziai hercegek és Lausitz meghódolt Mátyás előtt, őt tekintették védelmezőjüknek. 1474-ben Ulászló és apja IV. Kázmér Szilézia visszafoglalásával próbálta megerősíteni királyságát. Októberben óriási hadsereggel, mintegy hatvanezer lengyel és húszezer cseh fegyverrel indultak Boroszló ellen, ahol Mátyás már augusztus óta tartózkodott. Serege alig tízezer emberből állt. Mátyás tudta, nyílt ütközetben biztos vereséget szenvedne, ezért más taktikához folyamodott. A sziléziai várakat magyar csapatokkal erősítette meg, akik gyors portyákkal nyugtalanították az ellenséges seregeket. A falvak lakosait és az összes élelmiszert a várakba vitette, míg az ellenség élelmiszert és takarmányt utánpótlását sorra megtámadta és megszerelte. A sokszoros túlerőben lévő, de kielégetett támadó sereg az év végére békekötésre kényszerült. A három uralkodó Boroszló közelében kötött békét, s a hadak sietve kivonultak Sziléziából. A szerződésben három évig tartó fegyverszünetet kötöttek és megállapodtak, hogy a csehországi korona területén mindkét uralkodó megtartja azt, amit a háború kezdetén bírt. A sikeres hadjárat után Mátyás még több hónapig időzött Boroszlóban. Az 1479-ben Olmützben megkötött békeszerződés értelmében mindkét uralkodó megtartotta és kölcsönösen megadta a másikkal a cseh királyi címet. Mátyás megtartotta Szilézia, Lausitz és Morvaország feletti uralmát. Mátyás nem igazta le Boroszlót, arra törekedett, hogy megreformálja a helyi önkormányzati rendszert. A sziléziai rendi gyűlésben megerősítette a pap-ság helyzetét, mellyel hangsúlyozta az egyház iránti tiszteletét. A boroszlói hercegség hivatalnokait is maga vezette ki. Központosította a pénzverést és a sziléziai hercegekkel való kapcsolatában is ked-

Szent Dorottya hermája

vezett Boroszlónak. A tartomány főkapitányává Szapolyai Istvánt nevezte ki. Ebben a két évtizedben a város fontos szerepet játszott, Mátyás cseh politikájának egyik fő támasza lett.

Mátyás uralkodásának emlékei elsősorban a főtéren álló *Városházán* láthatók. A Városháza a XIII. század második felében épült, a következő évszázadban bővítették, majd Mátyás idejében, az 1470–1480-as évektől jelentősen átalakították. A boroszlói Városháza egyike az európai gótikus polgári építészet legszebb, legértékesebb emlékeinek. Figyelemre méltók belső boltíves termei és gazdagon díszített külső homlokzatai. A város vezetése az épület átépítésekor is kifejezte Mátyás király iránti politikai szimpátiáját, ezért címerét három helyen is ábrázolták. A hollós Hunyadi címer olyan reprezentatív helyen látható, mint a lovagtermet a tanácsnokok szobájával összekötő ajtó feletti rész. A címer negyedelt, a pajzsban a magyar Árpád-sávós, a cseh oroszlános, a sziléziai sasos és a lausitzi ökrös címet, középen pedig a szájában gyűrűt tartó hollós címet ábrázolja. A lovagterem nyugati végén lévő két csillagboltozatos helyiség egy-egy zárókövén is ugyanez a Mátyás-címer fedezhető fel.

Az emeleti termekben több helyen ábrázolták a város védőszentjének Keresztelő Szent Jánosnak, illetve néhol János evangélistának az arcképét. Ezek az ábrázolások feltűnő hasonlóságot mutatnak Hunyadi Mátyás arcképével. A szent arcvonásai Entz Géza művészettörténészünk szerint megegyeznek Mátyás királyunk portréjával. Az ábrázolás az épületben összesen tizenkétszer fordul elő, belül kilenc, az épület külső részén pedig három helyen. Az arckép mindig a cseh címer közvetlen szomszédságában jelenik meg, amivel Mátyás cseh királyságát hangsúlyozzák. A legszebb ilyen ábrázolások a lovagterem déli hajójának egyik zárókövén, valamint a déli erkélyen, két helyen is láthatók. Itt egy páncélos lovag kezében lévő pajzsban, illetve egy kutya által tartott pajzsban látható az arckép. Ezt az elképzelést később lengyel művészettörténészek cáfolták, és a hasonlóságot a kivitelezők azonosságának és nem tudatos ábrázolásnak tulajdonítják. De az nem lehet véletlen, hogy a lovagterem erkélyének kazettás mennyezetét díszítő rozetták közt a második világháborúig látható volt a csőrében gyűrűt tartó holló, Mátyás címerállata. Az eredeti mennyezet sajnos ekkor elpusztult.

Mátyás arcképe a *Szent Kereszt templomban* is feltűnik, Stanislaus Sauer humanista kanonok síremlékén. A reneszánsz síremléken három portrét ábrázoltak, Augustus császárt, Nagy Sándort, de a legnagyobb a középen lévő Hunyadi Mátyás kép. Mátyás király halálát követő időben *Thurzó János* püspök képviselte a magyar érdekeket Sziléziában. Thurzó János 1464-ben született. Apja körmöci kamaragróf és krakkói konzul volt. A páduai egyetemen tanult és doktorált 1500–1501-ben. Ekkor már prépost volt, s a boroszlói egyházmegyében pappá szentelték. Hamarosan kanonok és a sziléziai magyar párt egyik vezetője lett. 1506. március 22-től 1520. augusztus 21-ig állt a boroszlói püspökség élén. 1507-ben sziléziai főkapitánnyá választották. 1509-ben ő és öccse koronázta cseh királlyá Prágában II. Lajost. Idegenbe szakadva is ragaszkodott magyarságához. A legkiválóbb boroszlói püspökök egyike volt, támogatta a művészetek és tudomány művelőit. Udvarában a legkiválóbb humanisták fordultak meg. Levelezésben állt Rotterdami Erasmusszal, ő ismertette meg Sziléziát a humanizmus eszméivel.

A *Keresztelő Szent János székesegyházban* áll Thurzó János püspök síremléke. A síremléket 1537-ben állították fel fivérének megbízásából. Mára azonban csak a lábazatot díszítő lap maradt fenn, az elhunyt alakjával. Egykor ötoszlopos baldachinból állt, két fülkével, amelyekben feliratos táblákat, és kis lábazatokon négy puttót helyeztek el. Ez az építmény a boroszlói Andreas Walter alkotása, a püspök alakját viszont egy Krakkóban élő szobrász mintázta meg. Így akarták hangsúlyozni a Thurzó család kapcsolatát Krakkóval, ahol a püspök született és tanult. A fekvő helyzetű püspök fejét jobb kezére támasztja, bal kezében pásztorbotját tartja. A síremlék pompás építményét a XVIII. században semmisítették meg. A sziléziai reneszánsz egyik legkorábbi alkotása az a portál, ami a székesegyház szentélyéből a sekrestyébe vezet. 1517-ben készült. A bélétes kapu fölötti patkó alakú timpanonban Keresztelő Szent János lefejezése dombormű látható. Az alkotás megbízója Thurzó püspök volt, akit a jelenetben is megörökítettek. Thurzó a kompozíció szélén térdel, kétoldalt fáklyát és címet tartó angyalok veszik körül, a püspök méltóságának jelvényeivel.

Mátyás-címer a lovagteremben

II. Ulászló magyar és cseh király Budán 1505. július 20-án rendelte el a *boroszlói egyetem* létrehozását, melynek alkancellárjává Thurzó Jánost tette. A Krakkói Egyetem tiltakozása és ellenállása azonban hamar véget vetett a boroszlói egyetemi kezdeményezésnek. Hamarosan kezdetét vette a reformáció. Johann Hess prédikátor hatására Boroszló lakossága 1523 után túlnyomórészt lutheránussá lett. II. Lajos királyunk 1526 évi halála után Boroszló egész Sziléziával és Csehországgal sógorára, I. Ferdinandra szállott. Ekkoriban került ide az özvegy Mária királyné udvari papja, *Henckel János*. Henckel Lőcsén született 1480 táján. Külföldi tanulmányai után Lőcsén lett plébános, majd tornai főesperes. Klasszikus műveltségű, kiváló szónok volt, ezért II. Lajos neje, Mária királyné 1522-ben udvari papjává választotta. Kapcsolatban állt kora humanista tudósaival, elsősorban Erasmusszal és Melanchtonnal. 1530-ban Henckel Augsburgba kísérte úrnőjét. Itt sokat érintkezett a protestantizmus vezetőivel, a vitás kérdéseket békésen akarta megoldani. Emiatt megrágalmazták, hogy a protestánsokhoz húz, s 1530 végén a királyné kénytelen volt elboesítani. Éves nyugdíjat rendelt neki, s a boroszlói székesegyház kanonokjává nevezte ki. 1531-ben Schweidnitz sziléziai város papjává választotta. Máriával és annak titkárával, Oláh Miklóssal továbbra is levelezésben állt. Betegsége miatt azonban visszatért Boroszlóba, ahol 1539-ben halt meg.

Egy másik magyar erasmista, *Dudith András* is kötődik Boroszlóhoz. 1533-ban Budán született, anyai ágon olasz, apai ágon horvát családból. Boroszlóban, majd Páduában tanult. Oláh Miklós prímás esztergomi kanonokká, később felhévizi préposttá nevezte ki. 1561-től tinnini (knini) püspök. A nagyszombati tartományi zsinat Kolozsváry János püspök mellett őt küldte a tridenti zsinatra. 1563-ban csanádi, 1564-ben pécsi püspökké nevezték ki. Széles körű levelezést folytatott kora jelentős humanistáival és teológusaival, akiket teológiai, filozófiai, természettudományi és politikai kérdéseket vitatott meg. Sokoldalú tudományos munkásságával és szabad szellemű gondolkodásával európai hírnevet szerzett. Megnyerő modorával, éles elméjével, alapos képzettségével kimagaslott kortársai közül. 1565-ben Miksa király, mint követét, a lengyel király udvarába küldte. Itt ismerkedett meg a királyné udvarhölgyével, aki miatt elhagyta az egyházat és megházasodott. Ezután Krakkóba költözött és a tudományoknak élt. A csillagászat kérdései foglalkoztatták, értekezést írt az üstökösökről. A protestantizmushoz csatlakozott, előbb Kálvin híve volt, majd unitáriussá lett. Első nejenek halála után 1579-ben egy gazdag lengyel özvegygel lépett újra házasságra. Élete utolsó tíz évét Boroszlóban töltötte, ott halt meg 1589-ben.

1566-ban Boroszlóban született *nagyjesezeni Jeszenszky (Jesenius) János*. A magyar nemesi család a török elől menekülve került Boroszlóba. A wittenbergi, lipcei és páduai egyetemen orvostudományt és filozófiát tanult. 1591-től Boroszlóban dolgozott orvosként. Hamarosan kinevezték a wittenbergi orvosi kar tanárává, majd rektorává. Európában elsőként ő végzett először négy napos, nyilvános boncolást Prágában. 1602-től II. Rudolf császár udvari orvosa lett, Keplerrel és Tycho Brachével is szoros barátságban volt. II. Mátyás császár is udvari orvosává tette, így Bécsbe költözött. 1615-ben elbocsátását kérte az udvartól és visszaköltözött Prágába, ahol két évvel később a Károlyi Egyetem rektorává választották. Egyre nyíltabban állt ki a cseh protestánsok Habsburg-ellenes függetlenségi mozgalma mellett. 1618-ban a cseh rendek a pozsonyi országgyűlésre küldték követként, hogy megnyerje a magyar nemeseket a csehekkel való szövetségre. Itt azonban elfogták, a császáriak börtönébe vitték és csak fél évvel később szabadult. A fehérhegyi ütközet után a Prágába benyomuló császáriak a protestáns vezetőkkel együtt letartóztatták, majd felségárulás vádjával halálra ítélték. 1621-ben a Prága főterén felállított vérpádon fejezte be életét. Előbb kivágták nyelvét, majd lefejezték, testét felngyelték és a város kapuira szögezték.

A Városháza közelében álló gótikus Mária Magdolna templom értékes magyar emléket rejt, itt található Balassi Bálint fia, *Balassi János siremléke*. A költő és Dobó Krisztina gyermeke 1585-ben született. Az újszülött olyan gyenge volt, hogy nem is bíztak életben maradásában. Édesanyja 1590-ben meghalt, a gyermeket Balassi Mária és férje nevelte. Balassi Bálint 1594-ben halálos ágyán Mátyás főhercegnek írt levelet, arra kérve, hogy gondoskodjon nyolcéves gyermekéről és a jezsuiták iskolájába adja. Hűgái, Mária és Anna, valamint unokaöccse, Boeckai István viszont 1601 szeptemberében Boroszlóba, protestáns iskolába küldték. Az ifjú Balassi János valószínűleg a boroszlói Szent Mária Magdolna gimnáziumban kezdte meg tanulmányait. Dobó Krisztina bátyja, Dobó Ferenc végrendeletében minden vagyonát Jánosra hagyta, azonban a 16 éves fiú 1601. december 18-án váratlanul meghalt. 1602. március 14-én temették el a Mária Magdolna templomba, ahová Dobó Ferenc az év őszén siremléket készíttetett neki. Latin nyelvű felirata megemlékezik a Balassi-család 1229 és 1594 közötti történetéről és a tábla elkészítésének körülményeiről. A márvány siremlék szép késő-renaisszáns alkotás. A nagyméretű feliratos táblát egy-egy szárnyas angyal fogja körül, a tábla fölött a családi címert helyezték el. A templom a második világháborúban kiégett és évtizedekig romosan állt. Szerencsére a siremlék

épen megmaradt, csak a címer sérült meg. A felirat ma már nehezen olvasható, restaurálásra szorul. A síremlék ma is eredeti helyén, a déli templomhajó végénél levő két oldalkápolna közötti falrészén, a keresztelőd medence közelében található.

Még egy boroszlói születésű emberről emlékezzünk meg. A német *Daniel Speer* (1636–1707) író, zeneszerző 18 évesen Magyarországra jött, a késmárki majd a löcsei gimnáziumban tanult. Néhány társával megmászta a Tatra egyik legmagasabb csúcsát, a Késmárki-csúcsot. Magyarországi és erdélyi utazásairól 1683-ban megjelent *Magyar vagy erdélyi Simplicissimus* címmel könyvet írt. Ebben így jellemzett minket, magyarokat: „*Ennek az országnak a népei nem olyan döllyfősek, mint más nemzetek. Nem cserélik oly könnyen az öltözetüket, mint a többi nép. Megmaradnak ősrégi szokásaik mellett és ellenségei mindennemű újításoknak. A háborúra hajlandóságuk van, és könnyen vetik kockára az életüket. Erkölcseikben és az érintkezésben udvariasak, ellenben a túlságos bókoltatásnak ellenségei. Kemény természetűek, inkább durva, mint finom ételeket esznek. A ruhában szeretik a vörös, fehér, zöld, halvány és sötétkék színeket. A nők nem csúnyák; tisztességes és tetszetős öltözetben járnak, amely soha nem változik. Ékszerikkel kelletlenül túl nem pompáznak, s többet nem hordanak, mint amennyi kit-kit megillet. A férfinép is jó természetű, szeretik a nagy bajszot, de nem a hosszú hajjat. [...] Aki ebben az országban magyarnak született és csak ezen a nyelven beszél, bármilyen felekezethez tartozik is, szívében a kálvinizmusnak hódol, akárhogy is tagadja különben. Nem is lehet őket egy könnyen más hitre kényszeríteni, amellet kiartanak egész a halálukig, és ha erről van szó, egyáltalán nem, vagy csak igen kevéssé irtóznak a legkegyetlenebb kínoktól.*”

1702-ben I. Lipót császár filológiai és teológiai fakultással megalapította a Leopoldina Akadémiát. Ebből nőtt ki a modern boroszlói egyetem, Közép-Európa egyik legnagyobb egyeteme, ahol ma nyolc Nobel-díjas nevével örökíti meg emléktábla. Néhány név az itt tanult magyar tudósok közül: *Kovács Ferenc* gazdaságtörténész, *Szabó Zoltán* és *Rapaics Raymund* biológus, botanikus, *Prinz Gyula* és *Kanitz Arisztid* földrajztudós. Az egyetem díszdoktora volt *Korányi Sándor* (1866–1944) orvos.

Az osztrák örökösödési háború után 1748-ban a Porosz Királyság annektálta Boroszlót és Szilézia legnagyobb részét. 1871-ben a megalakuló Német Birodalom része lett és látványos fejlődésnek indult. 1860 és 1910 között a város lakossága megháromszorozódott, meghaladta a félmilliót. A második világháború végén a várost erődé nyilvánították, lakosságának többségét evakuálták. Közel három hónapos ostrom után, 1945. május 7-én, az európai háború utolsó napján adta meg magát Breslau. A város kétharmada elpusztult, az itt maradt lakosságnak pedig alig egyharmada élte túl az ostromot. A Potsdami Egyezmény értelmében Szilézia Lengyelországhoz került. A megmaradt német lakosság önként távozott vagy kitelepítették. Wrocławba a kelet-lengyelországi területekről menekülőket telepítettek, a legtöbbben a ma Ukrajnában lévő Lwówból (Lembergől), a ma Litvániában lévő Wilnóból (Vilnius) és a ma Fehéroroszországban lévő Grodnóból jöttek. A város megharostott, német múltja titkolt, szegyelevelnivaló lett, az új lakók sokáig idegennek érezték magukat itt. „Valahányszor kimentem az utcára, olyan érzésem volt, mintha külföldön járnék” – írta Andrzej Zawada, lengyel irodalmár. A német múlt nyomait, emlékműveit, temetőit tudatosan igyekeztek felszámolni.

Az 1956-os magyar forradalom, mint sok más lengyel városban, itt is megmozdította a lakosságot. Az üzemekben, hivatalokban, az egyetemen szolidaritási gyűléseket tartottak, röplapokat, plakátokat készítettek. A városháza tornyára kítűzték a gyászszalagos magyar nemzeti lobogót. November 4-e után adományokat gyűjtöttek, vért adtak a magyaroknak. Decemberben egy Budapesten járt lengyel újságíró tartott beszámolót a helyzetről, ami nagy felháborodást váltott ki a wrocławai munkások körében. A forradalom 50. évfordulója alkalmából 2006. november 6-án a városban felavatták a piros-fehér-zöld színű, törött kerítést ábrázoló *Magyar hősök emlékművét*, Monika Molenda lengyel szobrászművész alkotását.

A városban járva nem szabad kihagyni a Raclawicei panoráma körképet. A körkép kerülete 120 méter, magassága 15 méter és Kościuszkonak az orosz seregek felett aratott 1794-es győztes csatáját ábrázolja. Jan Styka és festőtársai Lembergben készítették a századik évfordulón 1894-ben, és a budapesti ezredévi kiállítás volt az egyetlen hely, ahol ezen kívül bemutatták. Ez a körkép adta az ötletet Feszty Árpádnak a Honfoglalás hasonló méretű megfestéséhez. A képet még 1946-ban szállították át Lembergől, hosszú ideig restaurálták, de csak 1985 óta látható. Azóta a város egyik legfontosabb látványossága.

Az utóbbi évtizedekben a műemlékekben bővelkedő óvárost gyönyörűen helyreállították. A lakosságot cserélt város ma megújulva várja a látogatókat. Nekünk, magyaroknak is érdemes ellátogatni ebbe a gótikus műemlékekben bővelkedő városba, hogy megismerjük magyar emlékeit, értékeit.

Údvarhelyi Nándor

Népi iparművészek találkozója Erdélyben

Székelyudvarhely 2010. október 9–10.

A magyarországi tapasztalatok azt mutatják, hogy a csaknem fél évszázados „szocializmus” során gazdaságilag kivézetett társadalmakban elsősorban azok a civil szervezetek tudnak eredményesen helytállni, szakmai és érdekvédelmi szolgáltatást végezni, ahol megvan az ehhez szükséges legalább *három* feltétel. Nevezetesen a számottevő létszámú, a szerveződést igénylő *közösség*; a társadalmi szervezet működését akár csak jelképesen is támogató *intézményi háttér*; olyan rátermett, mondhatni önfeláldozó személy, aki szakmai és emberi vállalásával saját és családja érdekeit össze tudja egyeztetni a felvállalt közösség szolgáltatásával. Ezeket a feltételeket az 1990 után nehezen regenerálódó Magyarországon sem könnyű újratemetni, a Romániához tartozó Erdélyben azonban a magyarság ezen a téren is hátrányos helyzetben van. Egyrészt a kisebbségi létéből fakadóan hiányosak a magyarság érdekeit is szolgáló intézmények, másrészt pedig Romániában – különösen a Regátban¹ – általában nincsenek mélyen gyökerező hagyományai a társadalmi szerveződéseknek.

Mindezek tudtával kell értékelnünk, hogy Székelyudvarhelyen már több mint harminc esztendeje, 1979-ben létrejött az Udvarhelyszéki Népművészek Egyesülete elődjének tekinthető a *Fafaragó Klub* munkássága, amihez aztán 1991-től más területekhez tartozó népművészek is csatlakoztak és 1994-ben közös szervezetet alapítottak. „*Ennek a lelkes alkotókból álló szövetségnek* – írja Szakál Gizella, a közösség egykori vezetője – *döntő szerepe volt az országos szövetség létrehozásában és irányításában, ugyanis a vezetőség többsége 2004-ig az udvarhelyszéki egyesületből verbuválódott.*” Joggal tekinthetjük tehát Székelyudvarhelyt a Romániai Magyar Népművészeti Szövetség bölcsőjének, noha tudjuk, hogy Háromszéken, Gyergyóban, Kalotaszegen és máshol is voltak népművészeti szerveződések. Ám ezek – mint általában a különféle tömbökben és szórványokban élő romániai magyarság civil szférájának részei – nemigen tudtak összefogni, nem sikerült munkájukat a szükséges mértékben összehangolni. Ezért volt óriási jelentősége, hogy a csikszeredai székhelyű Romániai Magyar Népművészeti Szövetség tizenöt éves évfordulóját követően, 2010 októberében Székelyudvarhelyen az Udvarhelyszéki Népművészek Egyesülete megszervezte a *Régiók Népművészeinek Találkozóját*, ahol lehetőség nyílt a különböző térségek népművészei, népi iparművészei képviselőiknek szervezett, mégpedig igen jól szervezett összejövetelére.

A találkozó rangját jelzi, hogy a Városházán lévő szépséges Szent István terem volt a helyszíne, melyet *Bunta Levente* polgármester nyitott meg, és Borboly Csaba Hargita Megye Tanácsának elnöke képviselőtében *Benyovszki Lajos* köszöntötte a résztvevőket. Érdemes megszívlelni a város polgármesterének szavait, miszerint „*vannak népek, amelyeknek több ezer éves halott tárgyi emlékeikre hivatkozhatunk, de a mi megőrzött kulturális emlékeink ma is élők. Mert mi őrizzük és megbecsüljük ezeket az emlékeket, s reméljük, hogy e téren történezeink is hamarosan utolérnek bennünket.*” A hagyományosan október első hetének végén, Körös-feketetón tartott vásár miatt számos, Erdély nyugati részén dolgozó népművész hiányzott Udvarhelyről, így a találkozó résztvevőinek zöme a Székelyföldről került ki. De az előtérben rögtönzött kiállításon így is láthattuk Csik, Gyergyó, Erdővidék, Felső-Háromszék, Kalotaszeg, Marosszék, Mezőség, Beszterce és a vendéglátó Udvarhelyszék népi iparművészeinek alkotásait, elsősorban kerámiákat, fafaragásokat és textilanyagokat.

A *Both Aranka* vezette székelyudvarhelyi Kékiringó Néptáncsoport táncosai, valamint a máréfalvi Nyíró József Általános Iskola tanulói – az elbűvölően szavaló *Mihálykó Szilvia* és a szépségesen daloló *Pál Kincső* – jó hangulatot teremtettek a tanácskozáshoz, melynek kezdetén a különböző tájegységek

¹ Történelmileg így, azaz „Királyság”-nak nevezik az 1866-ban, I. Károly királyságával megalakult, Moldvából és Havasalföldről álló Romániát.

népművészeti egyesületeinek képviselői röviden bemutatták szervezetük tevékenységét, s valamivel bővebben vidékük népviseletét, amit magukon, vagy társaikon hordoztak. A programnak ebből a részéből az derült ki, hogy a népi iparművészet számos kiválósága él és dolgozik ezen a tájon, de elsősorban az egyéni teljesítmény és nem az összehangolt, szervezett munka jellemző rájuk. Pedig ha erősödne a szervezeti élet, annak nyilvánvalóan kedvező hatása lenne a népművészeti közösségek szellemi teljesítményére, és talán még gazdasági eredményességükre is. Ennek a folyamatnak a lehetőségeit és korlátait vázolta *Tifán Irén*, az Udvarhelyszéki Népművészek Szövetségének elnöke.

Az első nap délutánján elhangzott előadások valamilyen formában és összefüggésben mind a hagyományos értékek jelentőségéről szóltak. *Miklós Zoltán*, a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Múzeum munkatársa a legendás emlékü Bandi Dezső népművészetre gyakorolt hatásáról beszélt, aki a diktatúra néhez korszakában, a „Megéneklünk Románia” politikai akciót kihasználva bizonyos ideológiai védettséget szerzett a népi iparművészetnek és a népi iparművészeknek, továbbá jelentős mértékben kitágította – mások szerint összemosva – a népművészet és az amatőr képzőművészet területeit. *Gaál János*, a budapesti Néprajzi Múzeum nyugalmazott főrestaurátora bensőséges, színes, vetítettképes előadásban mutatta be, hogy értő kézzel és lélekkel miként lehet a hagyományra alapozva megmenteni, sőt felújítani elhanyagolt, lepusztult templomok festett kazettáit, karzatait. Jómagam a *népművészet és a népi iparművészet* megkülönböztetésének jelentőségére hívtam fel a figyelmet, kifejtve, hogy az előbbi kategóriába azok a közösségi ízlés szerint készült alkotások tartoznak, amelyek a nép saját hagyományai alapján, a maga anyagi vagy szellemi szükségletére hozott létre. Ezzel szemben az elmúlt 2-3 emberöltő során született, többé-kevésbé a népművészet ízlésvilágában gyökerező, túlnyomó részben piacra készült termékek *népi iparművészeti* alkotások. Ezekben ugyanis nem elsősorban az apáról-fiúra öröklődő tudás testesül meg; nem saját használatra szánt dísz tárgyakról van szó. Mivel pedig nem közösségi, családi tudáson alapul a tevékenység és nem a közösség minősíti – befogadja: *megőrzi* vagy elveti: *elfelejti* a végeredményt –, fontos szerepe van a tanulásnak, a *képzésnek*, valamint a szakmai *szűrésnek*, ami a népi iparművészeti szervezetek feladata.

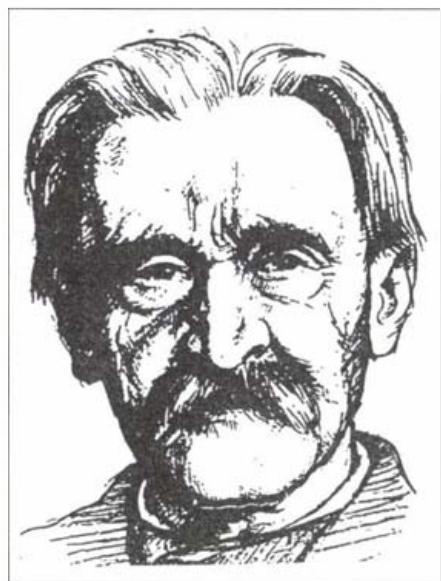
Harangozó Imre, az újkígyósi Ipolyi Arnold Népfőiskola vezetője „Sokat gondolkodtam a régi atyákról” című előadásában a népművészet jelképrendszerének áttételes értelméről és motívumvilágáról beszélt. Őva intett attól, hogy amiért már (vagy még) nem ismerjük ezen jelképek pontos értelmét, netán azt gondoljuk, hogy ezek csak az esztétikai szempontok kielégítésére szolgáltak. Ezért a hagyományos motívumokat az igényesség bizonyos szintjén nem lehet – vagy legalábbis nem helyes – öncélúan alkalmazni. Meg kell még emlékeznünk *P. Buzogány Árpád*, a Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont munkatársa „A népművészet határán” című előadásáról, amelyben a népi iparművészet stílusficamait, zsákutcáit, valamint a megoldást jelentő változatok taglalásával lényegében a már említett Bandi Dezső szellemét idézte, dilemmáit elevenítette fel. Határozott állásfoglalás nélkül olyan kétségeket pendített meg, hogy meddig lehet elmenni a népi iparművészetben a hagyomány, a stílus és az anyag természetes kapcsolatának háttérbe szorításával, hogy az még ne váljon giccsé, öncélú csecesebsévé. Erőteljesen feszegette tehát az előadó a népi iparművészet határait, de néhány ötletes, a természetes anyagok felhasználásával készült tárgy képének bemutatásával valószínűleg meggyőzte a hallgatókat arról, hogy a népi iparművészetnek igen kiterjedtek – ha nem is korlátlanok – a lehetőségei. Lényegében erről szolt az Udvarhelyszéki Népművészek Egyesületének biztosan legidősebb és talán legfiatalabb tagjának, *Zsigmond Endrének* és *Lukács Andreának* „A gyékényfonás múltja és jelene a Beszterce megyei Taacs faluban” című beszámolója. A hagyományos keretekből kiszabadult formák rendkívüli gazdagágát, valóságos burjánzását láthattuk a bemutatott képeken. Ezeket ugyanis még nem szelektálta sem az idő, sem a közösségi ízlés, talán még az egyre inkább mindenhatóan tekintett „fizetőképes kereslet” sem.

A Régiók Tanácskozásának másnapján gazdag programú tanulmányúton vettünk részt. A székelykapus Méréfalva tájházában, az Orbán Balázusra emlékező Szejkefürdő Borvízmúzeumában, az árvíz által nemrég feldúlt Nyikómalomfalva székelykapu-faragójánál, a korábban szitakötőiről nevezetes Siménfalva vesszőfonó mesterénél, s az Isten háta mögötti Körispatak Szalmakalap Múzeumában találkozhatunk azokkal az emberekkel, akik nemcsak a népművészetből, de a népművészetért is élnek, s akik számára a hagyomány valóban értéket jelent. Olyan értéket, amire vigyáznunk kell, amit meg kell becsülnünk, mert különösen a kisebbségi lét bizonytalanságai között nem szabad elfelednünk: ahogyan mi őrizzük a hagyományt, azonképpen őriz a hagyomány bennünket. Jó érzés volt „vénen is új” erdélyi lakosként feloldódni a népművészek közösségében, ahol a szívbéli együvé tartozást mi sem mutatta jobban, mint hogy az út során a méréfalvi leánykával szinte közös népdalreperatóárt fújunk az autóbussen.

Halász Péter

Kós Károly nevét viselő iskola Körösfőn

Kós Károly, 1883–1977. (Balázs Péter rajza)

gondolatait idézte „... hinni akarom, hogy nem leszek még sem puszta kiáltó szó csupán...” Ettől a naptól kezdve ezek a szavak az emléktáblán is figyelmeztetik az iskola küszöbét átlépő nevelőt, tanulókat hivatása és kötelessége teljesítésére. Kós Béla, Kós Károly unokája pedig lelkesítő beszédében hangsúlyozta, hogy nagyapja mindig otthon érezte magát Körösfőn. A hivatáltságot Péter Tünde főtanfelügyelő-helyettes és Antal János polgármester képviselte. A faragott emléktábla Kis Levente, György Anikó és Kovács Anti művészetét dicséri. A diktatúra éveiben magyarságukért sokat szenvedett egykori tanítók, tanárok meghatottan nézték az iskola épületén – az uniós és az ország zászlaja mellett – lengedező piros-fehér-zöld színű lobogót.

Délután a zsűfoglalásig megtelt kultúrotthonban a meghívott előadók szerepeltek: dr. Péntek János, a falu szülőtte „Kós Károly és Kalotaszeg: az értékekben megtalált kölesönösség”, dr. Szabó T. Attila, az iskola egykori tanára „Körösfői Riszeg alatt” és dr. Sebestyén Kálmán, az iskola egykori igazgatója és tanára „Az iskola szerepe a falu szellemi arculatának kialakulásában” címmel értekezett. Az elmondottakhoz végül Fekete Károly, az iskola egykori tanítója is hozzászólt. Az előadók hangsúlyozták, hogy az iskola milyenségét, rangját nem tantermeinek nagysága, falainak vastagsága határozza meg – bár egykor a háborús időkben ez utóbbi sem volt elhanyagolható, – hanem a benne dolgozó tanítók, tanárok felkészültsége, erkölcsi tartása, szellemisége. A XVIII. század elejétől kezdve a tanítói pálya önálló értelmiségi foglalkozássá vált, a falusi rektoriákon a rövid ideig időző kollégiumi diákok helyett letelepedett családok iskolamesterek vették át a tanítást, akik évtizedeket töltöttek egy településen. Körösfőn ilyen tanító volt az első név szerint ismert rektor, Gyulai Sámuel, aki pályáját 1739-ben 21 esztendő korában a faluban kezdte, majd 75 esztendőn keresztül tanított Kalotaszegen. Ezeknek a tanítóknak a szerepéről mondta Apáczai Csere János, hogy „Jehetett látni egész falvakat, amelyeknek szeme, füle egyedül az iskolamester”.

Az előadások kiemelték, hogy az iskolamesterek fő foglalatossága – a templomi szolgálat és nótáriusság mellett – a fiatalok tanítása, nevelése az egyház hitelveinek megfelelően a katekizmus szellemében, amelyek erkölcsi, viselkedésbeli, társadalmi ismereteket is nyújtottak. A szoltások éneklése vallásos tartalmuk mellett élményszerű együtténeklést is jelentettek. A XVIII. században Erdélyben megjelent a filantrópizmusnak nevezett pedagógiai mozgalom, amely az emberiséget szerető ember eszményét hirdette. Körösfőn is ennek megfelelő nevelésre törekedtek. A vizitációs jegyzőkönyvek szerint a tanító feladata a gyerekeknek „illendő bátorságra szoktatása, hogy azok mások előtt ne reszkessenek és

az embereket szeressék, ne kerüljék”, valamint a faluban időnként elburjázott „dúrva szólások, babonás hiedelmek” kigyomlálása.

Az előadók hangsúlyozták, hogy Körösfő meghatározó arculatváltása a XX. század elején történt, akkor vált a település jellegzetes háziiparos faluvá, ahol minden házhoz egy-egy faragóműhely tartozott. Abban, hogy a faragás és a varrottas népfenntartó háziiparrá lett, jelentős szerep jutott az iskolának és egykori neves tanítójának, *György Károlynak*. György Károly felismerte a század elején kínálkozó lehetőségeket és 1908-ban magyar állami támogatással és hús alapító taggal megszervezte a *Kalotaszegi Háziipari Szövetkezetet*. A szövetkezet országszerte több népszerűsítő kiállítást rendezett és 110féle háziipari terméket forgalmazott, jelentős jövedelmet biztosítva a falu lakosságának. Körösfő mind a mai napig – több mint száz éve – őrsi háziiparos jellegét, viszonylagos jólétét természetesen talpraesettségének, szorgalmának köszönheti.

Az előadások szünetében a szervezők az elmondottakhoz illusztrációként levetítették Kenyeres Béla: *Varjúvári legenda* című dokumentumfilmjét. Az ünnepséget záró iskolai előadás – a felcsendülő népdalok, a ropogós néptáncok, a felvonuló díszes viseletek – bizonyosságul szolgálhatnak arra, hogy az évszázados kalotaszegi népművészeti hagyaték a jövő nemzedék kezében jó helyen van.

Sebestyén Kálmán

XVII. Népi építészeti tanácskozás Békésen

A népi építészet hagyományainak védelme a kulturális örökségvédelem fontos része. Egyben a civil szervezeteknek is feladata, amelyek egyfajta küldetésstudattal tekintenek a népi építészet által hordozott értékekre, azok fenntartására, átörökítésére, védelmére. Népi örökségünk megóvása nem csupán egy-egy ország feladata: e fontos tevékenység határon kívül át, ezért mindenképpen fontos, hogy azt nemzetközi szinten is összehangolják. Ezt a célt tűzte ki célul a békési tanácskozás.

Az immár hagyományos tanácskozást a Békés Városi Kulturális Központban szervezték meg 2010. szeptember 30. és október 2. között, az Icomos Magyar Nemzeti Bizottsága és a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal égisze alatt. Társszervező volt a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság (PBMET).

A tanácskozás köszöntőkkel kezdődött. Elsőnek Izsó Gábor, Békés Város polgármestere, majd többek között, a társszervezők részéről, Dukrét Géza, a PBMET elnöke is köszöntötte a konferenciát, aki egyben ismertette az egyesület tevékenységét is. Egész nap a műemlékvédelemmel, a népi építészet védelmével kapcsolatos előadások hangzottak el. Az első nap Sófalvi István nagyváradi fotóművész *Érmelléki borpincék* című kiállításának megnyitásával végződött, amelyet Balassa M. Iván ismertetett.

Másnap szakmai kirándulás következett, amelynek célja a védelem különböző szintjeinek, épület-együtteseknek – pincesoroknak – és egyedi épületeknek megtekintése volt az Érmelléken, a határ mindkét oldalán. A közel száz résztvevőt szállító két autóbusz egyikén Dukrét Géza volt az idegenvezető, aki részletesen ismertette az Érmellék történetét, műemlékeit és nagy szülőit. A következő útvonalat járták be: Békés–Nagyszalonta–Nagyvárad–Gálospetri–Értarcsa–Szalacs–Székelyhid–Létavértes–Békés. Gálospetriben megtekintették a Kéri Gáspár által berendezett tájházat, Értarcsán és Szalacson a pincesorokat, amelyeket Kéri Gáspár mutatott be. Létavértesen értékes néprajzi tárgyakat néztek meg a Magyar Néprajzi Kiállító Terem keretében. Záróeseményként vetített képsorral idézték fel a hajdani szőlőskert népi építészetét.

A harmadik nap délelőtti szinten előadások hangzottak el, többek között Kéri Ildikó Erzsébet és Kéri Gáspár: Népi építészeti emlékek megőrzése és műemlékvédelem az Érmelléken címmel.

Dukrét Géza

Halász Péter kitüntetése

Halász Péternek, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus nyugalmazott főtanácsosának, a Honismereti Szövetség örökös tiszteletbeli elnökének, a csángó művelődés kutatása terén végzett több évtizedes munkásságáért, a Magyar Köztársaság Nemzeti Erőforrás Minisztere a *Csángó Kultúráért-díjat* adományozta, amit Szöcs Géza államtitkár adott át 2010. október 22-én a Néprajzi Múzeum aulájában október 23-ai tiszteletére rendezett állami ünnepségen.

Ünnep a Cenk árnyékában

2010-ben ünnepelte Brassó, a Korona városa első írásos említésének 775. évfordulóját (Corona néven szerepel az 1235-ben készült monostorjegyzékben, a Catalogus Ninivensis-ben). Ennek szellemében hirdette meg az Apáczai Csere János Közmvelődési Egyesület a XVII. Bartalis János vers- és énekmondó versenyt, amelyre 2010. november 11–14. került sor Brassóban. A vetélkedőre két kategóriában lehetett jelentkezni: versmondó versenyre és énekmondó versenyre. Mindkét kategóriában két verssel kellett benevezni: egy szabadon választott Brassóban/Brassó megyében született költő (pl. Zajzoni Rab István, Adolf Meschendörfer, Áprily Lajos, Bartalis János, Szemlér Ferenc, Verona Bratesch, Lendvai Éva, Ritoók János, Jancsik Pál, Apáthy Géza, B. Tomos Hajnal, Vass László Levente, Bence Mihály, Alexandru Musina, Szász Ferenc, Orbán János Dénes, Mikó András) versével vagy megzenésített versével, valamint egy szabadon választott XX. századi magyar költő versével vagy megzenésített versével.

A rendezvénysorozat keretében Brassó megyei képzőművészek közös kiállításának megnyitójára is sor került, amelyet *Banner Zoltán*, a verseny zsűri elnöke nyitott meg. A történelmi Brassóról *Balázs János* újságíró tartott előadást. Az előadás után a versenyzők meglátogatták a középkori Brassó fennmaradt emlékeit.

A helyi önkormányzat határozata alapján, évente, a magyar közösség köréből választott személyiség is megkapja Brassó Diszpolgára címet. 2010-ben *Lendvai Éva* költő, műfordítóra esett a választás. Az oklevelet a Bartalis verseny gálaműsora keretében adta át Brassó polgármestere, *George Scripcaru*, a Lendvai Éva által megbízott személynek, mert betegsége miatt nem tudott jelen lenni. A gálaműsor a díjazottak és a zsűri tagjainak művészi előadásával folytatódott, végezetül a brassói csoportok, egyéni előadók szerepeltek.

2010-ben, a Bartalis verseny rendezvénysorozat által is, a város magyar közössége, méltón ünnepelte meg Brassót, szeretett városát.

Corona. Csutak Levente grafikája

Lendvai Éva: A hegy árnyéka

*A hegy árnyéka síkokra bontja
A ködöt, ha száll az őszi holdra,*

*S a Város fölött szétterül lassan,
Hajnal készül a hegyszorosban.*

*E táj törvénye éltet és gátol:
Élethől, fényből, jó halálból*

*Többet nem szabad követelned,
Mint amennyit a hegy árnya enged.*

*Komor e törvény. Szigorú tér ez.
Későn virrad, korán sötét lesz.*

*Nyomon követ, míg sorsom betöltöm,
A hegy árnyéka égen és földön.*

Házy Bakó Eszter

KÖNYVESPOLC

Mátyás király és a fehérvári reneszánsz

A Székesfehérvári Egyházmegye kezdeményezésére, történelmi, művelődéstörténeti szempontból is figyelemreméltó sorozat indult. A 2010 őszén megjelent első kötet szerkesztői bevezetőjében *Kerny Terézia* és *Smohay András* a következőképpen foglalták össze terveiket:

„Célunk, egy-egy jeles történeti évfordulóhoz kapcsolódva interdiszciplináris konferenciákon, illetve a belőlük született tanulmánykötetekben – jelenlegi ismereteink átadásában lehetőségeinkhez mérten teljességre törekedve – fölidézni a középkori Magyar Királyság egy-egy jeles uralkodójának emlékét, különös tekintettel kapcsolataikra Alba Regiával.”¹

Székesfehérvár hosszú időn át a magyar királyok koronázó és temetkező városa volt. A korszakot felölölő öt-száz év alatt harminchét királyt és harminckilenc királynét koronáztak, illetve tizenöt uralkodót helyeztek örök nyugalomra a Szűz Mária prépostsági templomban. A királyi város adott otthont az országgyűléseknek, itt kapott helyet az állami levéltár és a kincstár. Itt őrizték a királyi hatalom jelképeit, a Szent Koronát, jogart, palástot és kardot. Viharos történelmük során a középkori város szinte teljesen megsemmisült. A mai Székesfehérvár templomaival, műemlékeivel a barokk stílust hordozza, a reneszánsz kor emlékei nehezen lelhetőek fel. Ezért is jelentős a 2007-ben, különleges körülmények között előkerült – Kálmáncsehi Domonkos prépost által állíttatott, Szent István és Szent Imre herceg nevét tartalmazó – reneszánsz emléktábla töredék.

A Reneszánsz Év, amikor Mátyás királlyá választásának 550. évfordulójára emlékeztünk, jó alapot kínált a Mátyás király és a fehérvári reneszánsz című nyitókonferencia megrendezéséhez. A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum rendezésében, a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat segítő közreműködésével, 2008. október 18-án a székesfehérvári Püspöki Palotában tartott tudományos tanácskozáson elhangzottak alapján készült a tanulmánykötet.

A fejezetek más-más szempontból vizsgálják az adott történelmi kort, hol Mátyás király személyére, hol a reneszánszra helyezve a hangsúlyt. A reneszánsz szó újjaszületést jelent. A stílusirányzat hazánkban, Mátyás korában indult virágzásnak, melyben határozott, ámde nem kizárólagos szerep jutott Beatrix királynénak. A több nyelven beszélő, humanista műveltségű Mátyás – aki európai viszonylatban egyedülálló könyvtárral rendelkezett, és akiről azt is feljegyezték, hogy még a csaták szüneteiben is olvasott – környezetétől is hasonló képzettséget követelt. „Mátyás oly módon szervezte át a központi igazgatást, hogy abban a királyi tanács háttérbe szorult és a királytól személyesen függő, alacsony származású, de modern műveltségű egyének kezére került... Tanulságos megfigyelni, mint építi fel Mátyás a rendiségétől független központi kormányzást az ő hazai jobbágy-külföldi iparos vagy jobbágyszármazású embereire. (Szekfü Gyula)”²

¹ *Kerny Terézia* és *Smohay András* (szerk.): *Mátyás király és a fehérvári reneszánsz*. Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum. Székesfehérvár, 2010. 9.

² *Nemeskürty István*: *Mi magyarok. Történelmünk ezerkét-száz éve*. Akadémiai Kiadó. Bp., 2006. 153.

Utolsó nagy magyar királyunkról az utóbbi években számtalan tanulmány, könyv látott napvilágot. A fehérvári konferencia anyagából készült kötet mégis egyedülálló, hiszen a már ismert történelmi adatok mellett jelentős számú újdonyságot is tartalmaz. Olvasmányos, könnyen érthető formában, gazdag képanyaggal illusztrálva, sokszor teljesen rendhagyó megközelítésben látja az eseményeket. Nemesak szakmabelieknek, történészeknek, régészeknek, művelődés- és művészettörténészeknek, hanem minden a téma iránt érdeklődőnek biztos ajánlható. A puhafedeles, mohazöld borító, arany betűvel egyszerűen elegáns, izléses és szép. A szerzői névsor – egytől-egyig elismert, komoly szakember – a színvonalas publikációk záloga. A 148 oldalas tanulmánykötet végén az írások rövidített, angol nyelvű változata olvasható.

Körültekintő, a részleteket is figyelembevevő tervezésre utal, hogy a *Püspöki előszó* és a *Szerkesztői bevezető* stílusosan február 24-én, Szent Mátyás apostol ünnepén íródott. *Lóvei Pál* Bevezetőjében érdekesen, történelmi köntösbe ágyazottan konferálja fel a tanácskozáson résztvevő előadókat, mintegy előrevetítve előadásuk tartalmát.

Kovács András Mátyás király emlékezete a XVI. századi Kolozsváron című publikációjában mutatja be a korabeli Kolozsvárt és Mátyás – ma is álló – szülőházát. Rámutat arra, hogy a király életében egyáltalán nem volt népszerű Erdélyben, hiszen adópolitikája hátrányosan érintette a városokat. Kultusza a mohácsi vereség után alakulhatott ki „...amikor a törököktől elszenvedett vereségek és a polgárháborús évtizedek pusztításainak távlatából visszatekintve a király alakja a stabilitás, a jólét, és a béke meg nyugalom – egy letűnt aranykor szimbólumává vált.”³

Mátyás uralkodásának kezdetekor a Szent Korona III. Frigyes tulajdonában volt. *Bodor Imre* Mátyás királlyá koronázása című írásában beszámol a korona visszaváltásáról, ami azért volt elengedhetetlenül fontos, mert a hagyományok értelmében, Magyarországon csak azt tekintették törvényes királynak, akit a Szent Koronával Fehérváron az esztergomi érsek koronázott meg.

Mátyás minden szempontból nehéz helyzetben lévő ország uralkodója lett. Sikeres kül- és belpolitikájának köszönhetően szilárdította meg hatalmát. Nagy hangsúlyt fektetett az igazságszolgáltatás és az intézményrendszer megreformálására. Kevésbé ismert, de annál nagyobb jelentőséggel bíró dekrétumairól, törvényeiről olvashatunk összefoglalót *Érszegi Géza* A székesfehérvári egyház kiváltságai Mátyás király korában című tanulmányában.

Antonio Bonfini beszámolója szerint a 47 éves király halálát számos boljóslatú jel jövendőlte meg. „A következő évben, mely ezernégy száz fölött a nyolcvankilencedik volt, január elseje után, midőn a király Bécsben időzött, szokatlanul nagyot megdörögött az ég. E csodajelről mindenki nagyon megrémült és megdöbben: nagyon kezdtünk aggódni a király felségért.”⁴ Halála körülmé-

³ *Kovács András*: *Mátyás király emlékezete a XVI. századi Kolozsváron*.

⁴ *Szántai Lajos*: „Szent őseink nyomában maradván”. Főnix Könyvműhely. Hajdúböszörmény–Debrecen, 2009.

neyeiről, a temetési szertartásról, a síremlékről szóló adatokat *Kerny Terézia* gyűjtötte össze. Aprólékos gondnal összeállított előadása, mely mindenre kiterjedő kutatómunka eredménye, sok új információt tartalmaz.

Mikó Árpád Kálmáneshi Domokos gyönyörűen díszített kódexeit mutatja be. A jelentős egyházi karriert befutott püspök műpártolásáról viszonylag kevés adat maradt. Liturgikus művekből álló (ma ismert) könyvtára gazdagságában, választékában szerényebbnek mondható, hasonló pozícióban lévő kortársaiénál. A témához kapcsolódik *Velenicei Katalin* publikációja, amely a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár humanista könyvritkaságait ismerteti. Annak ellenére, hogy a török uralom alatt a könyvtár állománya gyakorlatilag megsemmisült – a mindenkori püspökök tudomány szeretének köszönhetően – ma mégis jelentős humanista gyűjteménnyel rendelkezik.

Bartos György előadásában a Fehérváron található reneszánsz kori emléktáblákat ismerteti. Beszámol Székesfehérvár egyetlen épületben megmaradt középkori épületének, a Szent Anna-kápolnának, tíz évvel ezelőtti műemléki helyreállításáról és részletesen kitér a városban folytatott régészeti ásásokat eredményezőire is. Publikációjának értékét az adja, hogy a különböző elképzeléseket – teret engedve mások nézeteinek – tárgyilagosan ismerteti és kritikusán véleményezi. Munkájában többször hivatkozik a székesfehérvári királysirok elismert szakértőjére, az 1993-ban elhunyt Kralovánszky Alán, régész munkásságára is.

A fehérvári konferencia – mint ahogy a legtöbb beszámoló is hivatkozik erre – a csodás körülmények között előkerült emléktábla töredék köré szerveződött. *Lővei Pál* bevezető előadásában elhangzottak szerint *Szűcs György* művészettörténészre várt a feladat, hogy eleget téve a felkérésnek, A töredék dicsérete című előadásában megossza a történetet a közönséggel. Rohanó világunkban az ember szomjazza a csodát és egyre növekvő érdeklődéssel fordul a különleges események felé. Ezért is okozott nagy csalódást számomra, hogy nem hogy az egész tanulmánykötetből, de *Szűcs György* – egyébként kitűnő, de másról szóló – előadásából sem derült fény a konferencia fő témájával szolgáló reneszánsz emlékek megtalálásának körülményire.

Összegzésképp elmondható, hogy egy dicséretes kezdeményezésnek lehetünk tanúi, amely még nagy lehetőségeket rejt magában. Ösztöne érdeklődéssel várjuk a konferenciasorozat következő állomását, amely a komoly történelmi múlttal rendelkező Székesfehérvárról szól – nemcsak a fehérváriaknak.

M. Pázmány Kata

A szombathelyi Berzsényi Dániel Könyvtár jubileumi kiadványai

A közelmúlt jeles évfordulói – 200 éve született a tragikus sorsú első felelős magyar miniszterelnök, Batthyány Lajos és ezeréves Vas megye – adták az ötletet a szombathelyi Berzsényi Könyvtár munkatársainak ahhoz, hogy e jubileumok alkalmával új kiadványokat jelentessenek meg. Előbbi témához kapcsolódóan egy hiánypótló munka¹ látott napvilágot, hiszen ez idáig még nem jelent meg a magyar történelemben oly meghatározó szerepet játszó politikusról életrajzi bibliográfia. Batthyány Lajos életútja számos ponton kötődik Vas megyé-

hez, gondolok itt ikervári birtokaira, vagy a fogságából való kiszabadításnak jánosházi kísérletére stb. A Vas megyei vonatkozások miatt vállalta fel a szombathelyi könyvtár a bibliográfia elkészítését és megjelentetését. A mű egy retrospektív, elsőfokú bibliográfia, amelybe Batthyány korától 2007 végéig megjelent írások (983 bibliográfiai tétel) kerültek be egy előzetes szelekció után. Ennek köszönhetően csak a szóban forgó személy életútjával és működésével kapcsolatban érdelemes információkat tartalmazó dokumentumok (önálló kötetek, szakfolyóiratokban közölt tanulmányok és napilapokban megjelent írások) körében lehet kutakodni, tájékozódni. Hatalmas és méltán elismerendő munkát végzett a bibliográfia készítője, *Horváthné Kupi Ildikó* könyvtáros. A 2007 novemberében lezáró széles körű anyaggyűjtésének érzékeltetésére csak annyit, hogy a Múszaki Tervezőstől a Kanadai Magyar Életig számos szakfolyóirattól is merített.

A bibliográfia első fejezete Batthyánynak – a történeti kutatás szempontjából oly fontos – nyomtatásban megjelent írásait, beszédeit, leveleit, műveit tartalmazza. A következő egység a lexikonok, monográfiák életrajzi összefoglalóit tárja az olvasó elé. Előbbiek, a politikus születésének dátumával kapcsolatban, csak forráskritikával használhatók fel! A bibliográfia további részeiben az életút fontosabb szakaszai, csomópontjai szerint történt a bibliográfiai tételek csoportosítása, besorolása (pl. reformkori, majd miniszterelnöki tevékenysége stb.). Külön érdekessége a bibliográfia Batthyányt megörökítő képzőművészeti és irodalmi alkotásoknak a felsoportoztatása, valamint a létező vagy a nem létező kultúrszóról szóló művek összegyűjtése, mint például *Bana József: Gróf Batthyány Lajos győri kultusza* (659. tétel) vagy *Gerő Andráis: A hiányzó Batthyány-kultusz* (660. tétel). Az utolsó fejezet az emlékek és rövidítésjegyzék könyvnyi meg. A mű szakmai értékét növeli, hogy a Batthyány-kutató *Molnár András* lektorálta. A bibliográfia szép könyv benyomását keltő volta pedig a tervezőnek, *Selley Tamás Ottónak* köszönhető. Batthyány életútjában, a reformkorban és 1848–1849 történetében tájékozódni vagy kutatni próbálók, e témákban vetélkedő szervezők és még sorolhatni lehetne mindazokat, akik számára hasznos segédlet született.

Vas megye honismereti kiadványait gazdagítja az a szakbibliográfia,² amely az 1000 éves Vas megye rendezvénysorozat alkalmából látott napvilágot. *Szalainé Bodor Edit* helyismereti könyvtáros vette számba a vasi megye- és településtörténeti monográfiákat. A mű elején a szerző először tisztázta, hogy mit tekint megye- és településtörténeti monográfiának. Meghatározta, hogy melyek azok a dokumentumok, amelyek mind a formai és mind a tartalmi kritériumoknak megfelelően a bibliográfia kerületébe kerülhetnek, s melyek nem (pl. kéziratok, idegenforgalmi kiadványok stb.). Kivételt csak azon vasi városok esetében tett, ahol egy-egy kort átfogóan vizsgáló kötetek is születtek, pl. Tanulmányok Szombathelyi történetéből, 1945–1990. (129. tétel). A mű a történelmi Vas vármegye területét öleli fel, így az országhatárainkon túl is érdeklődésre tarthat számot. Mint ismeretes a trianoni békediktátum következtében Ausztriához és a Szerb-Horvát-Szlóven Királysághoz is csatoltak Vas megyei területeket. A hazai közigazgatási határmódosítások so-

¹ *Horváthné Kupi Ildikó* (szerk.): Batthyány Lajos. Válogatott életrajzi bibliográfia. BDK. Szombathely, 2007. 144 old.

² *Szalainé Bodor Edit* (szerk.): Ezeréves Vasvármegye. Megye- és településtörténeti monográfiák a Berzsényi Dániel Könyvtárban. BDK – Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely, 2010. 100 old.

rán a Vas megyétől elkerült települések (pl. Magyar-gencs 1950-től Veszprém megyei község) monográfiái után is lehet tájékozódni a segédkönyvben. A helységek esetében mindig megtalálható a mai név és az állami hovatartozás.

A bibliográfia első egysége a megyetörténeti monográfiákat hozza megjelenésük időrendjében. A sorban az első a méltán híres Borovszky Samu és Sziklay János szerkesztette Magyarország vármegyéi és városai sorozat 3. Vas megye kötete. A következő fejezetben a megye nagyobb tájegységeinek (Középhegység, Órség, Vasi Hegyhát) történetét tárgyaló művek fedezhetők fel. A legutóbb monográfiát, 133-at a következő fejezet hozza, amelyben a települések magyar nevének abc rendjében, az azelőtt szintén kronologikusan találhatók a művek. A fejezet első kötetei a ma már Burgenlandhoz tartozó Alsóór (Unterwart) 1976-ban megjelent német és a 2002-ben kiadott magyar nyelvű monográfiái. Ahol szükséges, a szerző utalásokat tesz, pl. Zanat: a szombathelyi városrész, vagy Kemestaródfa: Kemesmál és Taródfa önálló községből jött létre. A megye nagymúltú városai (Körmend, Kőszeg, Szombathely) több monográfiával is képviseltetik magukat a kötetben. Minden monográfiához kép és rövid annotáció kapcsolódik, utóbbi a lektorokat is tartalmazza.

A mű olyan retrospektív bibliográfia, amely négy évszázad (XVIII–XXI. század) témába vágó monográfiáit tárja az érdeklődők elé. Kár, hogy csak a Berzsenyi Dániel Könyvtár gyűjteményére támaszkodik. Ebből adódhat, hogy az egykori vasi járasszékhely, Muraszombat (ma Murska Sobota, Szlovénia) – 1920-ig, valamint 1941 és 1945 között Vas megyéhez tartozott – kimaradt a sorból. A kötetből kiderül, hogy mely települések (Karácsony, Porpác stb.) története nincs még monografikusan feldolgozva. A bibliográfiát névmutató zárja. Ez esetben is *Sellyei Tamás Ottó* az igényes megjelenésű könyv tervezője. Mind a (hely)történetek, mind a helytörténet iránt érdeklődők munkáját, tájékozódását segíti a *Dominkovits Péter* lektorálta mű.

Szintén az *1000 éves Vas megye* rendezvénysorozat-hoz kapcsolódóan jelent meg egy CD³ is, amely a Vas megyei közgyűlés tagjait, kitüntetéseit és kitüntetettjeit veszi számba 1990-től 2010-ig. A tartalmi rész *Köbölkúti Katalin*, a digitális változat *Szökéné Nagy Hilda* munkája. Az elektronikus információhordozó dokumentum választási ciklusokra bontva mutatja be a képviselő-testületeket, megadva azok megalakulásának dátumát, tagjainak névsorát, megválasztott tisztségviselőit (a közgyűlés elnöke, alelnöke, főjegyzője). Jelezi a képviselő-kandidatúráról való lemondását, vagy halálozás miatti személyeserőit és a névváltozásokat. A CD másik egységében Vas megye 20 kitüntetése ismerhető meg. Először minden esetben a díj lényegre törő bemutatása, a díjazhatók körének pontos vázolója, az oklevelek, emléklapok és -érmek precíz leírása és a díjazottak névsora olvasható éves bontásban (pl. Gayer Gyula Kitüntető Emléklapok, Vas Megye Berzsenyi Dániel Díja, Vas Megyéért Díj stb.). A dokumentum használatában bizalomnövelő, hogy a fontosabb esetekben a közgyűlési határozatszámot is feltüntették, pl. a tisztségviselő választása, kitüntetések alapítása esetében. A CD hasznos lehet a Vas megye elmúlt húsz évének történetét kutatók számára, valamint segítségével könnyen áttekinthető, hogy kik kaptak vagy kik nem kaptak még elismerést. Az

³ *Köbölkúti Katalin* (szerk.): *A Vas Megyei Közgyűlés és kitüntetettjei, 1990–2010.* (CD). BDK – Vas Megyei Közgyűlés, Szombathely, 2010.

adatbázis folyamatosan kiegészített változata elérhető a Vasi Digitális Könyvtárban (<http://vasidigitalkonyvtar.hu>). Mindhárom kiadványt, tartalmát tekintve érdemes és külleméből adódóan pedig jó megtekinteni, kézbe venni.

Kalocsai Péter

Tudománytörténeti tanulmánykötet Cholnoky Jenőről

Az érdi Magyar Földrajzi Múzeum szokásos évi tudománytörténeti konferenciáinak keretében 2010. szeptember 16-án rendezett ülést Cholnoky Jenő földrajz-professzor emlékének szentelte. A múzeum őrzi ugyanis – a család önzetlen tagjainak jóvoltából – Cholnoky hagyatékának nagy részét, amelyből a múltban az állandó kiállítási részen kívül több időszakos kiállítást is rendeztek emlékére, pl. a festményeiből.

Ez alkalomból a földrajztudós más intézményekben őrzött tudományos hagyatékát is számba vették. Különböző egyetemeken, kutatóhelyeken, mint pl. a kolozsvári egyetemről jött szakemberek dolgozták fel és ismertették a sokoldalú tudós munkásságának egy-egy kevésbé ismert területét. Mindezekből többet a Földrajzi Múzeumi Tanulmányok legújabb kötetében közöltek le.

Cholnoky Jenő (1870–1950) geográfus a magyar földrajztudomány nemzetközileg is elismert legsokoldalúbb és legnépszerűbb író egyénisége. A geomorfológiától a politikai földrajzig, a térképésztől a természetvédelemig, a barlangkutatástól a meteorológiáig számos tudományág területén alkotott maradandót. Patriotizmusa is példaértékű. A veszprémi születésű és a Balaton vidékéhez élete során szervenélyesen kötődő tudós *Lóczy Lajos* geológus egyetemi tanár tanítványa volt, részt vett a Balaton-kutatásban s az ő támogatásával jutott el fiatalon kínai tanulmányútra (1896–98). Először a budapesti, majd 16 évig a kolozsvári tudományegyetemen dolgozott. Életútját a trianoni béke által meghúzott határok törték meg, mivel el kellett hagynia Kolozsvárt. 1920-tól rövid kálodás után ismét Budapesten folytatta egyetemi pályáját. Hatalmas életművet hagyott hátra, amikor 80 éves korában, 1950-ben elragadta a rákbetegség.

A kiadványban a kolozsvári egyetem tanárai Cholnoky Jenő kelet-ázsiai tanulmányújáról, az intézményekben találtató fényképeiről, térképeiről s az egyetemen folyó geográfusképzésről írtak tanulmányokat. Múzeumunk igazgatója, dr. Kubassek János Cholnoky skandináviai és spitzbergéri tanulmányútját dolgozta fel. Dr. Lóczy Dénes Cholnoky folyóvízi geomorfológiájának mai értékeléséről érkezett. Dr. Dusek László, a Magyar Földrajzi Társaság alelnöke Cholnokyknak a Társaság Alföld Bizottságában játszott kevésbé ismert szerepét ismertette. Dr. Kőrösi Mária ny. egyetemi docens politikai földrajzi eszmefuttatásokkal volt jelen. Dr. Papp-Váry Árpád egyetemi tanár Cholnoky térképészeti munkásságát elemezte. Kovács Sándor könyvtáros-helytörténész Cholnokyknak a Balaton-felvidéki középkerületi templomromokat megörökítő festészeti és fotográfiai tevékenységét, műemlékvédő törekvéseit ismertette.

Mások előadásai a következő múzeumi évkönyvekben kerülhetnek leközölnésre. Székely Kinga geográfus Cholnoky Jenőnek a Magyar Barlangtani Társulatban játszott szerepét ismertette. Jeszenszky Péter egyetemi hallgató Cholnoky kínai útján készült kéziratos térképeit dolgozta fel. Lendvai Timár Edit a múzeum munkatársa Kerekes J. Zoltán, egy Cholnoky tanítvány életútja és munkássága címmel tartott előadást. Dr. Tardy János

egyetemi tanár Cholnoky Jenő természetvédelmi munkásságát mutatta be. Dr. Polgárdy Géza tudománytörténetész újságíró családja levéltára Cholnokyval kapcsolatos turista témájú leveleiből mutatott be néhányat. Pergel Antal történetész egy általa talált levéltári forrást, az ankarai magyar követ 1942. április 10-i jelentését ismertette. Dr. Nagy Miklós Mihály ny. egyetemi docens, alezredek Cholnoky Jenő katonaföldrajzi vonatkozásairól tartott előadást.

A kiadvány a fenti értekezéseken kívül tartalmazza a Cholnoky emlékhelyeket és a szokásos éves múzeumi aktualitásokat, évfordulókat, könyvrecenziókat is megta-

lálhatjuk benne, (Bánhidai Antalról, Gubányi Károlyról, Molnár Gáborról, Balázs Dénesről stb.)

A megújult formátumú, de továbbra is gazdag tartalmú évkönyv szerkesztői: Mácsai Anetta és Puskás Katalin dicséretes munkát végeztek. Cholnoky Jenő sok tekintetben példakövetésre méltó élete, mély hazafisága és sokoldalú munkássága a ma nemzedéke számára is ösztönző erő lehet, ezért mindenki számára ajánlható ez a kiadvány.

(Földrajzi Múzeumi Tanulmányok 18. Magyar Földrajzi Múzeum. Erd. 2009. 159 p.)

Kovács Sándor

Honismereti Bibliográfia

Academia Transsylvania. Beszélgetések erdélyi tudósokkal. Szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadó-hivatal. Csíkszereda 2007. 862 old. – A Székelyföld folyóirat azonos nevű rovatában megjelent beszélgetésekből készült válogatás. Liberalizmus vagy hivatásrendűség? – Imreh István történetésszel *Tánczos Vilmos* beszélget; Erdélyi sors; az örök újrakezdés erkölcsé – Fábian Ernő filozófussal *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „Mindig úgy tanítottam, mintha ígét hirdetnék” – Tóro Tibor fizikussal *Gazda Árpád* beszélget; „A Bika havában születtem, tehát nem adom fel könnyen a harcot!” – Dr. Csedő Károly gyógyszeressel *Máté Éva* beszélget; „Megmaradtam erdélyi gyalogosnak” – Benkő Samu művelődéstudománytörténetésszel *Gergely Zsuzsa* beszélget; „A hétköznapi története más, mint a forradalmaké” – Egyed Ákos történetésszel *Tánczos Vilmos* beszélget; Csak a megírt kéziratokból születnek könyvek... – Demény Lajos történetésszel *Oláh Gál Elvira* beszélget; Orvos sors történelmi háttérrel – Dr. Dóczy Pál-István belgyógyásszal *Máté Éva* beszélget; Gépkocsira szerelt laboratóriummal – Szabó Árpád tudományos kutatóval *Gergely Zsuzsa* beszélget; „Mi szakmák Attila népének leszármarzottjai vagyunk...” – László Gyula történetésszel *Simó Márton* beszélget; Szaggatott vallomás – Kiss J. Botond biológussal *Zséhánszky István* beszélget; A római limestől a kora középkori magyar határig – Ferenczi István régésszel *Oláh Gál Elvira* beszélget; „El lehet jutni oda, hogy egy objektív históriát írjunk” – Csetri Elek történetésszel *Tánczos Vilmos* beszélget; Mindenekelőtt szakmai tudás, autoritás és igényesség – Dr. Száva János ortopéd sebésszel *Oláh Gál Elvira* beszélget; Társadalmi elkötelezettség, tisztesség és szorgalom – László Ferenc muzikológussal *Oláh Gál Elvira* beszélget; „Használni kell az anyanyelvet: nyugodtan, természetesen, naponta – Péntek János nyelvesszel *Gergely Zsuzsa* beszélget; „Egész életemben a tudásszomj vezérelt” – Dr. Kelemen József idegkutatóval *Oláh Gál Elvira* beszélget; Igazi csapatmunka külső-belső hasznáról – Takács Zoltán műépítésszel *Szonda Szabolcs* beszélget; Zene és irodalom határterületén – Benkő András muzikológussal *László Ferenc* beszélget; A kutatási témához fel kell nőni – Balázs Lajos néprajzkutatóval *Oláh-Gál Elvira* beszélget; Csodálattal közeledtem az élővilág törvényeihez – Dr. Péter Mihály mikrobiológussal *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „A hivatásom ezerszer több egyetlen ember boldogságánál” – Faragó József folklorikussal *Mirk Szidónia-Kata* beszélget; „A jövőt illetően nem lehetünk teljesen nyugodtak” – Gábos Zoltán elméleti fizikussal *dr. Nagy László* beszélget; Kötelességemnek érzem, hogy jó fogorvosokat képezek...” – Dr. Bocskay István fogor-

vossal *Máté Éva* beszélget; „Engem mindig az élő falu érdekelt” – Nagy Olga néprajzkutatóval *Tánczos Vilmos* beszélget; „Elszántam magam egy pályára, és mindvégig kitartottam mellette” – Szabó György klasszika-filológussal *Tánczos Vilmos* beszélget; Az „egyenesen” járás művészeté – Angi István zeneesztétával *Gregus Zoltán* beszélget; „Nekem nem az a hazám, amit Kádár vagy Rákosi mondott...” – Domokos Pál Péter néprajzkutatóval *Tánczos Vilmos* beszélget; „Életemben minden munkának és eredménynek örültem...” – Tóvissi József földrajztudóssal *Oláh-Gál Elvira* beszélget; A matematika és Bolyai János büvöletében – Kiss Elemér matematikussal *Máté Éva* beszélget; „Szervezési munkára születtem...” – Hollanda Dénes mérnökkel *Máté Éva* beszélget; „Amit a magam erejéből elterem, az életem tartalma” – Györfi Jenő mérnökkel *Oláh-Gál Elvira* beszélget; Kettős gyökerek és kagylós rákok – Wanek Ferenc geológussal *Surány István* beszélget; Nem sikerült minden úgy, ahogy elképzeltük – László Attila régésszel *Daczó Katalin* beszélget; „Ma minden tüdőgyulladás atipusos...” – Dr. Nagy Attila tüdőgyógyásszal *Máté Éva* beszélget; A történelem színe és visszaja – Antal Árpád irodalomtörténetésszel *Tánczos Vilmos* beszélget; Lassan, szépen megöregedni... – Dr. Ferencz László belgyógyásszal *Máté Éva* beszélget; „Beleálmódta magát az ember az eljövendő nemzedékek életébe...” – Gálffy Zoltán teológussal *Simó Márton* beszélget; „Ha meghígl az oldat, nehezen lesz abból koncentrárum...” – Szép Sándor vegyszermérnökkel *Daczó Katalin* beszélget; „Életem összefonódott a marosvásárhelyi orvos- és gyógyszerészképpéssel” – Dr. Feszt György farmakológussal *Máté Éva* beszélget; A modern kutatás a csapatmunkán alapul – Fábian Csaba matematikus-közgazdással *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „Mivel nagyon szeretem a jó könyveket, nagyon tiszteltem a jó írókat” – Marosi Ildikó irodalomtörténetésszel *Máté Éva* beszélget; Munkám és szenvedélyem a gyümölcsészet – Veress István kertész- és agrármérnökkel *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „Az embert a kíváncsiság ügyem hagyja...” – Szilágyi N. Sándor nyelvesszel *Máté Zsolt* beszélget; „A megváltozott néprajz ma is fontos társadalom- és embertudomány” – Gazda Klára néprajzkutatóval *Szabó Árpád Töhötöm* beszélget; A világ megérthető, és arra kel törekedni, hogy minél többet megértsünk belőle – Barabási Albert-László fizikussal *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „A Haáz család nevét az Aranykönyv őrzi” – id. Haáz Sándor néprajzkutatóval *Oláh-Gál Elvira* beszélget; „A pipám sokszor megmentett” – Molnár Szabolcs irodalomtörténetésszel *Bányai Éva* beszélget; „Bartó egyidejűleg lelkesít és nyomaszt” – Selmecci György zene-

szerzővel *Sipos Zoltán* beszélget; A régészet családi hagyaték – Ferenczi Géza történéssel *Oláh-Gál Elvira* beszélget.

Barta György – Keresztély Krisztina – Sipos András (szerk.): A „világváros” Budapest két századfordulón. Napvilág Kiadó. Bp. 2010. 372 old.

Bécsi Napló. Az ausztriai magyarok lapja. Főszerk.: *Deák Ernő*. Bécs 2010. 6. 12 old. – A tartalomról: A Magyar Állandó Értekezlet IX. ülésének Zárónyilatkozata; Ismét magyar misék Felsőőrött; *Sipos József*: Nagy Imre a forradalomról, a nemzeti kérdésről és a függetlenségről; *Pomogáts Béla*: Tapasztalat és jövőkép – A bécsi Bornemissza Péter Társaság 50. évfordulójára; *Kocsis Árpád*: Szerbiai (magyar) mozaik; *Radics Éva*: Erkel Ferenc születésének bicentenáriuma; *Kósa László*: „Természet már ez a magyar embereknek” – Életmód, szokások, észjárás, lelkiület.

A Budapesti Városvédő Egyesület 25 éve. Szerk.: Czaga Viktória. BVE. Bp. 2010. 182 old.

A Drávaszög régen és ma. Szerk.: *Sipos Zsivics Tünde*. A Magyar Egyesületek Szövetsége kiadványa. Pélmónostor 2010. 102 old.

A Horváth Boldizsár Közgazdasági és Informatikai Szakközépiskola és Kollégium évkönyve az iskola fennállásának 120. évében. Szerk.: *Dériné Horváth Judit, Rozsnár Tamás, Samuné Kulics Ilona*. Kiadja az intézmény. Szombathely 2010. 105 + 19 old.

A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1921–1944. 1-3. Összeáll.: *Ferenczyne Wendelin Lidia*. OSzK. Bp. 2010. 2504 old.

A Széchenyi Liget. Nagyrétől a Városi parkig. Fel. szerk.: *Csala Kornélia Acta Cassoviensis*. Kiadja a Kassai Polgári Klub. Kassa 2010. 30 old.

Az egyházasrádóci önkéntes tüzoltóság története, 1910–2010. Összeáll. *Horváth Zoltán*. Fotók: *Balogh Dénes*. Kiadja az Egyesület. Egyházasrádóc 2009. 54 old. – Egyházasrádóc, Kissároslak és Rádócújfalu (Kistújfalu) 1937-ben egyesült Egyházasrádóc néven. Mindhárom falu Önkéntes Tüztöltő Egyletének megalakulásáról, az egyesület későbbi történetéről

Balassa M. Iván: A Felföld népi építészete. *Népi kultúra sorozat*. Terc Kiadó. Bp. 2010. 148 old.

Bihari tájházak és kiállítóhelyek II. Szerk. és írta: *Kolozsvári István és Sándor Mária*. Kiadja a Bihari Múzeum Baráti Köre, Berettyóújfalu 2010. 80 old. – A partiumi Bihar tájházai.

Csepeli Helyismereti Bibliográfia. Szerk.: *Bolla Dező – Holczman Györgyné*. Bp. 2010. 136 old.

Csiszár Károly: Vallomás az Őrségről. Fénykép: *Kovács Géza*. MŰ Kereskedelmi és Szolgáltató Bt. Szombathely 2010. 63 old. – A tájegység természeti értékei, településtörténete, néprajza, valamint az Őrség műemlékei.

Csonka László: Egyházasrádóc és filiái [Rádócölköd, Kiskölköd, Nagykölköd Harasztifalu] egyháztörténete. Fotók: *ifj. Csonka László, Csonka Kláudia*. Kiadta: Csonka L. Sárvár 2010. 171 old.

Darvas-Kozma József: Czenstochowa – Csik-somlyó. Szerzői kiadás. Csikszereza 2010. 16 old.

Derzsi Ferenc – Fekete Árpád: A Szovátai Athletikai Clubtól a Medve-tó Sportegyesületig. Szováta, 2009.

Dobosyné Antal Anna: Fachwerk a Schwäbische Türkei területén. Kvantum Kiadó. Bp. 2008. 224 old.

Emlékhelyek. Németh László emlékezete. Összeállította: *dr. Lakatos István*. Tiszatáj Könyvek. 2009.

Az Evangélikus Mezőgazdasági, Kereskedelmi, Informatikai Szakképző Iskola és Kollégium évkönyve. Szerk.: *Szárnyas István*. 2008/2009. Kiadja az Iskola. Kőszeg 2008–2009. 103 old.

Ezeréves Vasvármegye: megye- és településtörténeti monográfiák a Berzsényi Dániel Könyvtárban. Szerk.: *Szalainé Bodor Edit*. Kiadja a Berzsényi Dániel Könyvtár és a Vas Megyei Közgyűlés. Szombathely 2010. 99 old.

Farkas Ferenc: A jázsági nyomdák krónikája (1867–1949). Kiadja a Jászok Egyesülete. Jászberény 2010.

Feitl István: A hosszú hatvanas évek: a XVIII. kerület története 1957–1970. Kiadja a Pedagógiai Intézet és Helytörténeti Gyűjtemény. Bp. 2010. 113 old.

Ferencváros kétszáz éve. Szerk. és szöveggondozás: *Götz Eszter, Orbán György*. Ráday Könyvesház. Bp. 2010. 254 old.

Fél Edit – Hofer Tamás: „Mi, korrekt parasztok...”. Hagyományos élet Átányon. *Korall Társadalomtörténeti Monográfiák I.* Korall. Bp. 2010. 480 old.

Fodor Veronika: A csepeli Weiss és Chorin család – munkásjólét és szociális gondoskodás. Szerzői kiadás. Paks 2010. 120 old.

Forrás. Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat. Bács-Kiskun Megye Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata. Főszerk.: *Füzi László*. 2010. 7-8. 112 old. – A tartalomról: *Csatári Bálint*: Jövőképek vázlatok a Duna-Tisza közéről; *Rakoncazi János – Ladányi Zsuzsanna*: A sejtethető klímaváltozás és a Duna-Tisza közti Homokhátság; *Tóth Pál Péter*: A magyar népességfejlődés meghatározottsága (Múlt, jelen, jövő); *Balázs Géza*: A magyar nyelv jövője; *Rigó Róbert*: A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században; *Szabó Máté*: Az állampolgári jogvédelem új típusú intézménye a 21. században; az ombudsman.

Forrás. Szépirodalmi, szociográfiai, művészeti folyóirat. Bács-Kiskun Megye Önkormányzata és a Katona József Társaság folyóirata. Főszerk.: *Füzi László*. 2010. 10. 112 old. – A tartalomról: *Fehér Zoltán*: Szegegy ember sorsát boldog Isten bírja (Családi levelezésünk, mint a Rákosi-korszak dokumentumai); *Mirk Szidónia-Kata*: „Az, mikor mind a kettőnek jó, az a legnagyobb boldogság a világon” – beszélgetés Balázs Lajos néprajzkutatóval.

Fülöp Géza: Olvasási kultúra és könyvkiadás Magyarországon a felvilágosodás idején és a reformkorban (1772–1848). Előszó: *Bényei Miklós*, utószó: *Tóth Gyula*. A könyves szakképzés füzetei 17. Hatágú Sip Alapítvány. Bp. 2010. 266 old.

G. Furulyás Katalin: Falunapok. Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus. Bp. 2010. 118 old.

Gábor Eszter: Az Andrássy út körül. Budapest Főváros Levéltára – Osiris. Budapest 2010. 504 old.

Gotthárdi és őrségi kilátó – turisztikai programmagazin 2010: „... amit látni, hallani, kóstolni vagy érezni kell az Őrségben”: települések, programok, térképek. Fotó: *Tóth Csaba* és mások. Virtuár Kreatív Stúdió. Szombathely 2010. 46 old.

Hagyomány és korszerűség a néptáncutatásban. Pesovár Ernő emlékezete. Szerk.: *Felföldi László, Müller Anita*. A szerkesztők munkatársa: *Szökéné Károlyi Annamária*. Szöveggond.: *Pálffy Gyula*. MTA Zene tudományi Intézet – EFO Kiadó és Nyomda Kft. [2010] 447 old.

Harangozó Imre: Transzcendens trambulín. Korunk felfogása és a moldvai csángók hagyományai az utolsó átmenet ritusréndjével kapcsolatban. Ipolyi Arnold Népfőiskola. Újkígyós 2010. 120 old.

Hegedűs Attila: Az 1956-os magyar forradalom és Jugoszlávia. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet. Zenta 2010. 214 old.

Herényi István: A horkák kísérete – Herények és más tanulmányok. Heraldika. Bp. 2010. 184 old. – A tartalomról: A magyar törzsszövetség törzsei és törzsfői; A nyugati gyepe az Árpád-házi fejedelmek idejében (995–1000); A három fejedelem és kíséreteik (kende, gyula, horka, kékkendek, kálizok, herények); A horkák vezértörzsenek nemzetségei az Árpádok alatt; Adalékok egy honfoglalás kori törzstörődék (a Herények) történetéhez; Személynévadás a nyugati gyepe az Árpádok és Anjouk idejében (900–1400); Az Őrség helynevei; Herény; A nemeskéri evangélikus artikuláris gyülekezet anyakönyveinek névtani anyaga (1689–1781); Kelet- és Nyugat-Magyarország közös helynevei; Szék, Székföld; A Vas megyei Herény-család személynevei és a korabeli névadások; Justitia fundamentum regnum est – vázlat a magyar igazságszolgáltatásról 1848-tól napjainkig.

Hivatás. Hűszéves a Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes. Szerk.: *Sarányi István*. Csíkszereda Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 222 old.

Horváth Péterné: Schlick Ignác vasöntő és a Schlick-gyár története. XIII. kerületi Közművelődési Nonprofit Kft. Helytörténeti Gyűjteményének Klubja. Bp. 2010. 113 old.

Horváthné Simon Katalin: A Herzan-könyvtár. Fényk.: *Németh József, H. Simon Katalin. A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 3.* Martinus Könyv- és Folyóirat Kiadó. Szombathely 2010. 20 old. – Gröf Herzan Ferenc (Prága, 1735 – Bécs, 1804) Szombathely második püspökének rövid életrajza, valamint Szombathelyen található híres könyvtárainak története.

Horváthné Simon Katalin: Sala Terrena – Múzeum és Kincstár. Fényképek: *Kiss Gábor, Németh József, A Szombathelyi Egyházmegye Kincsei 2.* Martinus Kiadó. Szombathely 2010. 19 old. – Savaria köemlékeiről, a szombathelyi Püspöki Palotában található Sala Terrena történetéről, valamint a kincstár tárlatáról és a múzeum Brenner János emlékkiállításáról.

István pap szerepe a csíksomlyói búcsújárásban. Összeáll.: *Hunyadi Irén, Izslai Katalin*. h. n. [Gyergyóalfalu], é. n. 16 old.

ITTHON. Nemzeti kulturális havilap. Szerk.: *Batta György*. Kiadja a JEL polgári társulás. Pozsony 2010. 38 old. – A tartalomról: *Batta György – Görföl Jenő:* M. Nagy László fotói a dunaszerdahelyi Csemadok Házban; *Mihályi Molnár László:* Székelyföldön, mintha otthon lettünk volna...; *I. P. Bratianu* román tudós otthona Ceausescu idejéből; *Jeszenszky Géza:* A magyarság kész békejobbot nyújtani; *Kellermayer Miklós:* Térj meg, magyar különben elvesz a nemzet I.; Magyarok országos gyűlése Bösztörpusztán; *batta:* A hajózható Ipoly... – Mács József új regényéről; *Al:* Zs. Nagy Lajosra emlékezve; *Molnár Béla:* Rovásfeliratok helységnévtábla avatása Udvardon; *bt:* Ne csüggedj! – Nyolevanöt éves Szentábrahám Zoltán; *Vidovszky Ferenc:* Az életre keltett Lilla és Csokonai; *b:* Becsüljük meg, ami a miénk – Hungarikumok a parlamentben; *Magyar Zoltán:* Zoborvidéki Krisztus-mondák, legendamesék.

Jánó Mihály: Színek és legendák. Tanulmányok az erdélyi falifestmények kutatástörténetéhez. Székely Nemzeti Múzeum – Pallas Akadémia Könyvkiadó. Sepsiszentgyörgy – Csíkszereda. 2008. 304 old.

Jászsági Évkönyv 2010. Fel. szerk.: *Pethő László*. Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány Jászberény 2010. – A tartalomról: *Kakukk Mátyás:* A carciák és az oszét teremtéstörténet; *Kugler Erika:* Kortársművészeti kezdeményezések és képzőművészeti alkotótáborok 1979–2010.; *Gulyás Erzsébet:* Helyismereti különgyűjtemény a Városi Könyvtárban; *Nagy Nikolett:* Új törekvések a könyvtár informatikai tevékenységében; *Parti Csaba:* A Városi Könyvtár vezetőiről; *Szabó Jánosné:* Fejezetek a Városi Könyvtár és Információs Központ történetéből; *Csomor Józsefné:* A Lehel Vezér Gimnázium honismereti szakkörének 26 éve; Irányelvek a honismereti szakkörök munkájához; *Halász Péter:* Ötven esztendő a szervezett honismereti mozgalom; Jászsági honismereti (egészen kis)lexikon 1960–2010; *Csörgő Terézia:* Volt egyszer egy klub; *Farkas Jánosné:* Napló – *Gyárfás Eszter* előszavával; *Földi József:* Nyolcvan éve települtek át az árokszállási jászok Tolnába; *Jankó Róbert:* Honfoglaló jászok; *Vidovich Kálmán:* Az újjáalakult jászberényi cserkészlet első húsz éve; *Besenyi Vendel:* Új hadosztály alakult Jászberényben; *Bistey András:* Egy amatőr múzeológus Bistey László; *Farkas Kálmán:* Jászkákóhalma zsidónak minősített lakóiról; *Frisvaldszky János:* Jantsky Béla, a Képző egykori igazgatója; *Kalmár István:* Kozlay Jenő; *Lukácsi László:* Egy elfeledett [jász]alsószentgyörgyi íróról; *Szabó Benjámín:* Csikós Béla kiváló mérnök emlékezete; A jászsági települések előző évének eseményei.

Kanyó András: Igazságtétel. Mindszenty másik arca. Divald BT. Bp. 2010. 512 old. – Mindszenty József bíboros, hercegprímás életéről, papi pályájáról, koncepció peréről, jogi rehabilitálásáról, valamint a boldoggá avatási eljárás állásáról.

Karsai Zsigmond festőművész a Népművészeti Mestere. Szerk.: *Felföldi László – Bánszky Pál*. MTA Zenetudományi Intézet. Bp. 2010. 160 old. – A tartalomról: *Karsai Zsigmond:* Ajánlás; *Felföldi László:* Előszó; *Bánszky Pál:* Karsai Zsigmond festészet; *Szökéné Károlyi Annamária:* Karsai Zsigmond kiállításai; *Lázár Ervin:* Zsiga füstöl fest; *Falvai Károly* fotókiállítás; *Nádasdy Borbála:* Látogatásban Karsai Zsigmondnál 2002 nyarán; Karsai Zsigmond, a Magyar Kultúra Lovagja (2003); *Pósa Zoltán* látogatása Karsai Zsigmond népművésznél (2004); *Karsai Zsigmond:* Zárszó.

Katona Attila – Mészáros Zsolt: A szárnyas idő – 50 éves a felsőfokú képzés Szombathelyen. Fényképek: *Czika László, Mészáros Zsolt.* Nyugat-Magyarországi Egyetem Kiadó. Szombathely 2010. 340. old. – A felsőfokú pedagógusképzés létrejöttéről, történetéről, az egyetemre válás folyamatáról, a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ szervezeti felépítéséről, karairól és ezek tanszékeiről, a szolgáltatói egységekről, valamint az 1962–2009. között diplomázott hallgatók névsora

Keszthelyi életrajzi lexikon. Főszerk.: *Pappné Beke Judit*. Kiadja a Város Önkormányzata. Keszthely 2010. 374 old.

Kiss László: Sárvár sportja a rendszerváltástól napjainkig, 1990–2010. Sajtó alá rend.: *Pajor András*. Kiadja a Sárvári Polgármesteri Hivatal. Sárvár 2010. 48 old.

Könyv, Könyvtár, Könyvtáros. Szerk.: *Bartók Györgyi és Mezey László Miklós*. Kiadja a Könyvtári Intézet. Bp. 2010. 64 old. – A tartalomról: *Bényei Miklós:* Meddig lesznek még nyomtatott bibliográfiák?; *Sólyom Sándor:* Magyar a világ legnagyobb könyve [az Aggteleki Nemzeti Parkról]; *M. Mester Katalin:* „Igaz téglahordója volt a tudománynak – Mozaikok id. Szinyeyi Józsefről.

„Közös akarattal”: írók a 100 éves Pestújhegy civil társadalmáról. Szerk.: *Holló Szilvia Andrea*. Rákospalotai Múzeum. Bp. 2010. 302 old.

Közégi-hegység: turista-, kerékpáros- és szabadidőtérkép, 1:35 000 [Günser-Gebirge: Wanderkarte mit Rad- und Freizeithematik]. Fel. szerk.: *Faragó Imre*. – Budapest: Szarvas A. Térképészeti Ügynökség, 2010. 1 térkl., színes 68x98 cm. füzet. A mell. címe: A Közégi-hegység és a környező kirándulóhelyek, várostérképek: Léka, Rohonc, Kőszeg, Csepreg, Bük, Bükfürdő, Tarcsafürdő, Felsőőr, Ják, Szombathely.

Kührner Éva: Iskola és egészség. Az iskola-egészségügy helyzete 1945 előtt, különös tekintettel Szabolcs vármegyére. Örökségünk Kiadó. Nyíregyháza 2010. 286 old.

Lábadi Károly: Boranyja. A drávaszögi szőlészet és borászat kulturális története. Kiadja a Magyar Egyesületek Szövetsége. Pélmónostor 2007. 210 old. + 30 színes kép.

Lapok Szombathely történetéből: 101–200. sz. Szerk.: *Kiss Gábor*. Kiadja a Panniculus Régisegtani Egylet. Szombathely 2010. 340 old. – A Lapok Szombathely történetéből időszak kiadvány 101–200 számai: településtörténeti, helytörténeti, régészeti írások.

Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor: Báthory Erzsébet – egy asszony élete. Ford.: *Lacza Tihamér*. General Press. Bp. 2010. 397 old. – Tünde Lengyelová és Gábor Várkonyi: Báthory. Život a smrt e, kötet alapján, annak bőv., átd. kiadása Nádasdy Ferenc feleségének életéről.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 10. 22 old. – A tartalomról: *Mirk László:* Áll a régen megáldott [gyimesfelsőlaki táj]háza; *Halász Péter:* „Be van az élettem zárva, Mőduvának ládjába...”; *Lukács László:* Szent István király a moldvai magyaroknál; *Székely Zoltán:* Moldvai táncok; *dr. Bitay Árpád:* Zöld Péter egyénisége; *Gazda László:* Vrancea kincsei pionirexpedíció – X.; *Seres Attila – Iancu Laura:* Dr. Gurgoly István levele a moldvai magyarokról dr. Krywald Ottó pápai prelátusnak; *Jerney János:* A moldvai oláh nyelvben található magyar szók” sorozata; *Iancu Laura:* Szépasszonyok.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 11. 22 old. – A tartalomról: *Keleti Miklós:* Unió védelmet sürgetett a csángóknak Tökés László; *Bartha András:* Pro Európa Liga képviselői csángóföldi körúton; *Bartha András:* Régi-új tanár [Bilibók Jenő] a pusztinai oktatásban; *Solomon Adrián* beszéde Schmitt Pálhoz; *Halász Péter:* „Minden burján jó valamitől...”; *Lukács László:* Szent István király a moldvai magyaroknál; *Székely Zoltán:* Hangeszerek [a csángó zenekarban]; *Virt István:* Halottak napja; *Seres Attila – Iancu Laura:* [Gajesána-Magyarfaluból Magyarországra települt csángók dokumentumai]; *dr. Bitay Árpád:* Zöld Péter egyénisége; *Gazda László:* Vrancea kincsei pionirexpedíció X.; *Iancu Laura:* Az átéltyegülés gyászsa.

Moldvai Magyarság. Fel. szerk.: *Mirk Szidónia-Kata*. Hargita Kiadóhivatal. Csíkszereda 2010. 12. 22 old. – A tartalomról: *Mátyás Veress Kinga:* Pusztinaiak a VII. Szeret Menti Népdalvetélkedőn; *Nyisztor Ilona:* Szeret menti népdalvetélkedő; *Halász Péter:* IX. Csángó Nap Csíkszeredában; *Márton Attila:* Első díjjal tért haza Balázs Damián léspédi tanuló; Szélmalomharc a csángókért – Mindennapok az archaikus és a modern életmód határán – dr. Nyisztor Tinkával beszélget *Jancsó Katalin;* *Borbáth Erzsébet:* A Domokos Pál Péter Alapítvány hozzájárulása a moldvai csángó oktatási program megvalósításához a 2009–2010-es tanévben; *Demény Lajos:* Radu Rosetti és a moldvai csángó-magyarok; *Halász Pé-*

ter: „Minden burján jó valamitől...” – a dió; *Bucur Iulian:* A forrófalvi temetőben álló Szent Márton fatemplom; *Seres Attila – Iancu Laura:* Ismeretlen szerző tájékoztatója az Ó-Romániában működő Magyar Katolikus Missziók; *Iancu Laura:* Takarítás.

Műemlékvédelem. Kulturális Örökségvédelmi folyóirat. Főszerk.: *Váler Ilona*. Bp. 2010. 4. 225 – 292. old. – A tartalomról: *Holcsék Eszter:* Kísérlet egy népi lakóépület értékeinek megőrzésére; *Dobosyné Antal Anna:* A hidasi ház hajdani arca; *L. Balogh Krisztina – Kapitány Orsolya:* „Zsipp, zsupp, kenderzsupp, ha megázik, kidobjuk...”, avagy a lakócsai horvát nemzetiségi tájház megújulása; *Balassa M. Iván – Gebauer Hanga – Máté Zsolt:* Heiligenbrunn – gondolatok egy burgenlandi pincenyegyed védelméről; *Balassa M. Iván:* Paraszti építézet, falusi építézet.

Naptár 2010 – A szlovéniai magyarok évkönyve. Kiadja a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet – Magyar Nemzetiségi Tájékoztatói Intézet. Lendva 2009. 164 old. – A tartalomról: *Farkas Brigitta:* A szlovéniai magyarok évkönyve 50 éves; *Kepéné Bihari Mária – Lendvai Kepe Zoltán:* A szlovéniai magyarság néprajzkutatása és a „Naptár” 1959 és 2009 között; *Göncz László:* A kisebbségi érdekvédelmi szervezetek harmincöt éve; *Kutszegi István:* Ezer éves Vas megye; *Kepéné Bihari Mária – Lendvai Kepe Zoltán:* A feliratos falvédők öröksége; *Kepéné Bihari Mária – Lendvai Kepe Zoltán:* A Naptár néprajzi repertórium.

Nárai szilánkok: életképek, sorsok a közel ’s régmúlt időkben, karcolatok, lenyomatok. Írta: *Marton Melinda, Németh Tamás.* Kiadja Nárai Község Önkormányzata. Szombathely 2010. 134 old. – Helytörténeti írások.

Néprajzi Hírek. A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója. Fel. szerk.: *Hála József,* szerk.: *Máté György.* Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság, 2010. 2. 96 old. – *Tóth J. Attila:* Újabb magyarországi bődönhajó leletek; *Filep Antal:* Mesterségek a székely közösségekben; *Knézy Judit:* A XVI. Népi Építészeti Tanácskozás; *Pilipkó Erzsébet:* Népi vallásosság a Kárpát-medencében VIII.; *Mohay Tamás:* Veszélyeztetett örökség – veszélyeztetett kultúrák: A moldvai csángók V.; *Báti Anikó:* Regionális néprajzi kutatások a Kárpát-medencében, 2009.; *Paládi-Kovács Attila:* A „Regionális néprajzi kutatások a Kárpát-medencében” konferencia megnyitója; *Filep Antal:* Százötven éves az Erdélyi Múzeum-Egyesület; *Bali János:* A nagyvárosi kerület mint kutatási problematika; *Benedek Katalin:* Benedek Elek-émlékülés; *Szilágyi Miklós:* Százhuszonöt éve született Ecsedi István; *Gráfik Imre:* „Akinék mindenkihez volt (jó) száva (mondanivalója)” – Szubjektív arcképvázlat Kresz Mária-ról; *Kriston Vizi József:* Kresz Mária első tárgya: a játék; *Csupor István:* Kresz Mária a „kerámiakutató”; *Tari Lujza:* Búcsú Tóth Margittól; *Halák Emese – Hoppál Mihály:* Az Európai Folklor Központért Egyesület és az Európai Folklor Intézet története (1994–2009).

Örség és Alpokalja. Kerékpáros útkalauz turista-utakkal. Összeáll. és szerk.: *Szokoly Miklósné.* Túraleírások: *Balogh Gábor, Mihály Nikoletta* és mások. Fénykép: *Balázs László* és mások. Frigoria. Bp. 2010. 120 old. – Útvonalajánlatokkal és településismertetővel, turistaútvonalakról, látványokról.

Paksa Katalin: Az ugrós táncok zenéje. Népzene-történeti áttekintés. Az európai régi táncréteg – Ugrós monográfiák. Főszerk.: *Pesovár Ernő.* Szerk.: *Felföldi László, Fügédi János.* Zenatudományi Intézet – L’Harmattan. Bp. 2010. 366 old. CD melléklettel.

Összeállította: *Halász Péter*

A képlátó ember. Laudatio Korniss Péterről

Sára Sándor cikkéhez

Korniss Péter: Betlehemesek, 1971.

Korniss Péter: Falusi iskolások, 1973.

A boroszlói városháza

*Mátyás-címeres zárókő a boroszlói városháza lovagtermében
(Udvarhelyi Nándor felvételei)*